

Božena Filová sa od počiatkov svojej vedeckej kariéry zasa-
dzovala za angažovanú vedu, zmysel práce videla rovnako
v základnom výskume ako aj jeho aplikácii. Vo výskumnej
činnosti si často vyberala nové témy, lákali ju neprebádané
oblasti. Jej vedeckú prácu však limitovalo vedecko-organi-
začné zaťaženie, vykonávanie rôznych funkcií, čo sa preja-
vilo postupným poklesom účasti na terénnych výskumoch
a na publikačnej činnosti. Ako riaditeľka B. Filová cielavedo-
me, premyslene a v súčinnosti s ostatnými pracovníkmi bu-
dovala ústav personálne i materiálno. Uprednostňovala od-
borné kvality pracovníkov a nedbala na „kádrové
nedostatky“, neváhala pracovisko i pracovníkov chrániť pred
politickými tlakmi. Sústavne propagovala vedeckú i popu-
lárno-vedeckú produkciu NÚ SAV i všetky jeho aktivity, aby
zvýšila odbornú prestíž pracoviska a národopisu. Koncepčne
plánovala a viedla spolu s tímom spolupracovníkov vedecké
úlohy na pracovisku a vytvorila pracovné, finančné a perso-
nálne podmienky pre veľké projekty. B. Filová sa svojou ce-
loživotnou prácou zaslúžila o vedecký i inštitucionálny roz-
voj národopisu/etnológie na Slovensku v druhej polovici 20.
storočia. Jej dielo možno vo viacerých témach a prístupoch
označiť za priekopnícke, novátorské a jej vklad do formova-
nia Národopisného ústavu SAV za kľúčový.

GABRIELA KILIÁNOVÁ

PhDr. BOŽENA FILOVÁ, CSc., členka korešpondentka SAV: osobnosť, dielo a personálna bibliografia

GABRIELA KILIÁNOVÁ
VLADIMÍR POTANČOK (Eds.)

PhDr. BOŽENA FILOVÁ, CSc.,
členka korešpondentka SAV:
osobnosť, dielo
a personálna bibliografia

ISBN 978-80-970975-6-1

9 788097 097561

Ústav etnológie SAV

GABRIELA KILIÁNOVÁ
VLADIMÍR POTANČOK (Eds.)

Božena Filová na medzinárodnom sympóziu „Úloha rodiny v etnokultúrnych procesoch v podmienkach socializmu“ v roku 1982 v Smoleniciach. Autor: neidentifikovaný, Archív negatívov ÚEt SAV.

PhDr. BOŽENA FILOVÁ, CSc.,
členka korešpondentka SAV:
osobnosť, dielo
a personálna bibliografia

Ústav etnológie SAV

Bratislava 2017

Publikácia vznikla v rámci projektu VEGA 2/0050/16
Aplikácia inovatívnych prístupov v etnológii/sociálnej antropológii na Slovensku.

© Ústav etnológie SAV v Bratislave, 2017

Zostavili:

© PhDr. GABRIELA KILIÁNOVÁ, CSc., Ústav etnológie SAV v Bratislave

© Mgr. VLADIMÍR POTANČOK, Ústav etnológie SAV v Bratislave

Recenzenti:

PhDr. JANA POSPÍŠILOVÁ, Ph.D., Etnologický ústav AV ČR, Pracoviště Brno

PhDr. JURAJ ZAJONC, CSc., Ústav etnológie SAV v Bratislave

Jazyková korektúra:

Mgr. VLADIMÍR POTANČOK

Grafická úprava a príprava do tlače

© EVA KOVAČEVIČOVÁ-FUDALA

Vydalo Polygrafické centrum, s.r.o., 2017

Prvé vydanie

ISBN 978-80-970975-6-1

OBSAH

ÚVOD (Vladimír Potančok) • 6

NOVÉ TÉMY A METODOLOGICKÉ PRÍSTUPY VO VEDECKEJ PRÁCI
BOŽENY FILOVEJ: ŽIVOT A DIELO (Gabriela Kiliánová) • 8

OSOBNÝ A PRACOVNÝ ŽIVOTOPIS • 11

VEDECKO-VÝSKUMNÁ A APLIKAČNÁ ČINNOSŤ • 25

VEDECKO-ORGANIZAČNÁ A POPULARIZAČNÁ PRÁCA • 49

ZÁVER • 54

LITERATÚRA • 56

PERSONÁLNA BIBLIOGRAFIA PhDr. BOŽENY FILOVEJ, CSc.,
ČLENKY KOREŠPONDENTKY SAV (Vladimír Potančok) • 64

1. TEÓRIA A METODOLÓGIA • 64

2. DEJINY ETNOGRAFIE A FOLKLORISTIKY • 66

3. SLOVÁCI V ZAHRANIČÍ A ETNICKÉ MENŠINY
NA SLOVENSKU • 68

4. KULTÚRA A SPÔSOB ŽIVOTA ROBOTNÍKOV
A DRUŽSTEVNÝCH ROĽNÍKOV • 69

5. RODINA A SPOLOČENSKÉ VZŤAHY • 70

6. FOLKLÓR • 72

7. ENCYKLOPEDICKÉ DIELA • 75

8. POPULARIZÁCIA VEDY • 77

9. O BOŽENE FILOVEJ • 79

FOTOGRAFICKÁ PRÍLOHA (Vladimír Potančok) • 81

ÚVOD

Publikácia s názvom PhDr. Božena Filová, CSc., členka korešpondentka SAV: osobnosť, dielo a personálna bibliografia je pokračovaním prác o dejinách národopisu/ etnológie na Slovensku¹ a nadväzuje na knižku 70 rokov Ústavu etnológie Slovenskej akadémie vied: kontinuity a diskontinuity bádania a jednej inštitúcie (Kiliánová – Zajonc, 2016). Zároveň sa zaraďuje k sérii bibliografií, ktoré začal vydávať Ústav etnológie SAV (ÚEt SAV) v roku 2013 a ktorej prvým titulom bola Personálna bibliografia PhDr. Sone Burlasovej, DrSc. (Krekovičová – Potančok, 2013), prístupná aj online na: <<http://www.uet.sav.sk/?q=sk/personalna-bibliografia-phdr-sone-burlasovej-drsc-o>>. Touto sériou publikácií by sme chceli nielen vzdať úctu našim predchodcom – bádateľom v národopise/etnológii na Slovensku a bývalým zamestnancom ÚEt SAV – ale zároveň aj lepšie zmapovať minulosť tohto vedného odboru a pracoviska zvlášť.

Významnou osobnosťou v histórii pracoviska i odboru je Božena Filová, ktorá tri desiatky rokov, často aj proti svojej vôli – ako sa dozvieme z úvodnej štúdie Gabriely Kiliánovej – vykonávala funkciu riaditeľky Národopisného ústavu SAV (názov ÚEt SAV do roku 1994) a šéfredaktorky časopisu Slovenský národopis. Postavenie na čele ústavu na jednej strane umožnilo B. Filovej s pomocou kolegov uplatniť svoje vízie a vyskúšať nové témy a nové metodologické prístupy, na druhej strane to však výrazne obmedzilo jej vlastnú vedeckú činnosť. Veľkú časť svojich tvorivých síl musela pani riaditeľka Filová odovzdať nielen na každodenný chod ústavu a vedecko-organizačnú prácu, ale aj na popularizáciu vedy a reprezentovanie svojho odboru na vedeckých a rôznych iných fórach. Veľa času musela tiež venovať písaniu správ, referátov, úvodníkov či úvodných slov k vedeckým podujatiam.

1 Termín národopis, ako súborný názov pre etnografiu a folkloristiku, sa na Slovensku používal približne do 90. rokov 20. storočia, odkedy ho začal nahrádzať termín etnológia. Bližšie k zmene názvu i k zmene smerovania vednej disciplíny pozri Kiliánová 2016c: 114-126. V publikácii budeme používať termíny národopis, etnografia, folkloristika alebo etnológia podľa období, v ktorých fungovali ako štandardné názvy odboru.

Štúdia G. Kiliánovej podrobne popisuje osobný i pracovný životopis B. Filovej, zameranie jej výskumov a analyzuje výsledné vedecké práce. Sústreďuje sa i na činnosť B. Filovej ako riaditeľky vedeckého ústavu, či popularizátorky národopisu.

Personálna bibliografia B. Filovej nie je obsiahla – vzhľadom na jej mnohé povinnosti, no na druhej strane poukazuje na niekoľko tém, veľmi dôležitých pre vývoj národopisu a etnológie na Slovensku. Pri spracúvaní bibliografie sme prihliadali na rôzne súhrnné národopisné/etnologické bibliografie: Národopisná literatúra na Slovensku za roky 1901 – 1959 (P. Stano – R. Žatko, 1989), Bibliografia slovenskej etnografie a folkloristiky za roky 1970 – 1975 (M. Kubová, 1979), Bibliografia slovenskej etnografie a folkloristiky za roky 1981 – 1985 (M. Kubová, 1986), Bibliografia slovenskej etnografie a folkloristiky za roky 1986 – 1990 (M. Kubová, 1994) a Slovenský národopis 1953 – 2002. Bibliografia (J. Zajonc – M. Mészárosová – I. Kostovská, 2013), ako aj na Bibliografiu prác Dr. Boženy Filovej, CSc. od Milady Kubovej (Slovenský národopis, 24, č. 2, 1976, s. 307 – 308). Ďalším zdrojom informácií boli správy, prehľady a zoznamy publikovaných prác získané z dokumentov uložených v Ústrednom archíve SAV.

Bibliografia je členená do skupín podľa oblastí vedeckého záujmu B. Filovej a usporiadaná je podľa tematického systému, zaužívaného v bibliografických súpisoch slovenského národopisu/etnológie. Začína od teoretických a metodologických prác, pokračuje príspevkami z historiografie odboru, cez publikácie týkajúce sa Slovákov v zahraničí a etnických menšín žijúcich na Slovensku, až po práce o kultúre a spôsobe života robotníkov a družstevných roľníkov, o rodine a spoločenských vzťahoch i folklóre. B. Filová prispela k vydaniu zásadných súhrnných prác slovenskej národopisnej a etnologickej vedy (Etnografický atlas Slovenska, 1990; Encyklopédia ľudovej kultúry Slovenska 1, 2, 1995). Zároveň sa snažila aj spopularizovať vedu, ústav a jeho prácu v sérii článkov pre dennú tlač a rozličné periodiká – podstatná časť tejto produkcie je tiež zachytená v našej bibliografii. Poslednú sériu bibliografických jednotiek tvoria údaje o príspevkoch rôznych autorov, venovaných B. Filovej. Záznamy v jednotlivých tematických skupinách sú usporiadané chronologicky bez ohľadu na kategóriu textu.

Autorka a autor knihy ďakujú obidvom recenzentom za ich cenné, konštruktívne pripomienky a všetkým ďalším spolupracovníkom, ktorí pomohli s jej obsahom. Najväčšie poďakovanie však patrí – samozrejme – samotnej pani Božene Filovej.

VLADIMÍR POTANČOK

NOVÉ TÉMY A METOLOGICKÉ PRÍSTUPY VO VEDECKEJ PRÁCI BOŽENY FILOVEJ: ŽIVOT A DIELO

GABRIELA KILIÁNOVÁ

Cieľom štúdie je oboznámiť čitateľov a čitateľky personálnej bibliografie so životopisnými údajmi o Božene Filovej, rodenej Barabášovej,² s jej vedeckou dráhou etnografky a folkloristky a v neposlednom rade s jej funkciou riaditeľky Národopisného ústavu SAV³ (ďalej NÚ SAV), ktorú vykonávala 31 rokov. V príspevku postupujem chronologicky, avšak rozdeľujem ho na podkapitoly, ktoré sledujú tri hore uvedené tematické okruhy, čiže biografiu Boženy Filovej, vedeckú kariéru v odbore národopis a nakoniec Boženu Filovú vo vedecko-organizačných funkciách. Mojou snahou je popísať B. Filovú ako vedeckú osobnosť a pýtať sa, aké boli motivácie jej vedeckej činnosti, prečo sa rozhodla pre dráhu bádateľky a v čom videla význam svojej vedeckej práce v národopise? Ďalej sa budem zaoberať jej výskumnou činnosťou v časovej následnosti, sledovať, aké bádateľské témy si volila, aké metódy a teoretické rámce využívala, ako ich aplikovala i rozvíjala vo svojej práci. Zvlášť sa sústredím na zodpovedanie otázky, či jej bádateľská činnosť prinášala nové témy a metodologické prístupy do národopisného výskumu.

Bádateľská činnosť B. Filovej sa prepletala a spájala i s vedecko-organizačnou a manažérskou prácou v rôznych funkciách, pričom v mojom pohľade bude dôraz, pochopiteľne, na jej výkone riaditeľky NÚ SAV od februára 1958 do februára 1989. Tu sa budem sa zaoberať aj otázkami, akú koncepciu vedeckej práce v národopise presadzovala a v čom videla prioritné úlohy pracoviska v 50., 60., i neskôr v 70. a 80 rokoch 20. storočia? Budem taktiež popisovať, ako budovala NÚ SAV, v čom videla kvality,

2 V texte budem kvôli jednoduchosti používať priezvisko Filová, hoci Božena Barabášová toto priezvisko získala vydajom až v decembri 1953. V prípade, ak budem rozoberať konkrétne dielo, uvediem priezvisko, ktoré sa na daný výstup viaže.

3 Ako bolo už spomenuté v Úvode, od roku 1994 sa pracovisko nazýva Ústav etnológie SAV (ÚEt SAV). V texte budem používať názov pracoviska, ktorý zodpovedá obdobiu, o ktorom budem písať.

no i rezervy pracoviska, aké podmienky pre vedeckú prácu, riešenie jednotlivých projektov sa usilovala vytvoriť. Pretože nedávno vyšla publikácia k 70. výročiu vzniku NÚ SAV, respektíve Ústavu etnológie SAV (Kiliánová – Zajonc, 2016), ktorá obsahuje pomerne podrobné informácie o rozvoji pracoviska aj za čias „riaditeľovania“ Boženy Filovej, nebudem v tejto štúdii publikované poznatky opakovať. Uvediem buď nové informácie alebo stručné dáta, potrebné na pochopenie zástoja Boženy Filovej v rozvoji ústavu.

Vedecké dielo Boženy Filovej spadá do obdobia druhej polovice 20. storočia vo vtedajšom Československu, v ktorom sa po roku 1948 zásadným spôsobom zmenil výkon politickej a štátnej moci, hospodárske, sociálne, kultúrne i ideologické smerovanie krajiny. Vedeckú i vedecko-organizačnú prácu B. Filovej preto nemôžem analyzovať bez toho, aby som brala do úvahy súdobé politické, ekonomické a ideové procesy a ich dopad na činnosť vedkýň, vedcov či vedeckých tímov združených v tomto prípade v Slovenskej akadémii vied.⁴ Akadémiu budem sledovať ako centrálnu inštitúciu základného i aplikovaného výskumu na Slovensku, ktorá od svojho vzniku v roku 1953 až po transformáciu po roku 1989 mala zo zákona povinnosť usmerňovať vedecký výskum na všetkých pracoviskách na Slovensku a rovnako mala dbať aj o ideologický rozmer vedeckej práce.⁵

Výskum dejín vedného odboru i konkrétnej vedeckej osobnosti chápem ako bádanie po dvoch možných líniách. Na jednej strane ide o výskum dejín ideí a vedeckého myslenia. Na druhej strane ide o výskum vedeckej činnosti ako sociálneho procesu, ktorý má svojich konkrétnych aktérov, operujúcich v konkrétnom čase a priestore, riadiacich sa určitými motívami a stratégiami. Táto druhá línia sa spravidla označuje ako sociologický alebo antropologický prístup k dejinám vedy (Notarp, 2006: 11–12). K prvej línii patrí skúmanie dejín poznania, spôsobu myslenia a chápania sociálnej reality v určitej historickej dobe, pričom zdieľam názor Michela Foucaulta, že poznanie podmieňujú podmienky a možnosti v tom-ktorom historickom období, v istej

4 Predchodkyňou Slovenskej akadémie vied bola Slovenská akadémia vied a umení (SAVU), založená roku 1942. V roku 1946 vznikol v jej rámci Národopisný ústav. V roku 1953 pracoviská SAVU prešli do novovzniknutej SAV. Podrobnejšie o národopisnom pracovisku v rámci SAVU viď Zajonc 2016.

5 Zákon Slovenskej národnej rady o Slovenskej akadémii vied zo dňa 18. 6. 1953. Úloha riadiť vedecký výskum na Slovensku sa opakuje aj v nasledujúcich zákonoch o SAV do roku 1989.

kultúre a spoločnosti (Foucault, 1987: 49 a n.). K druhej línii patrí okrem výskumu aktérov a ich konania i sledovanie činnosti inštitúcií, ich začlenenie do ekonomických, politických, sociálnych a kultúrnych súvislostí, ich kompetencie, vedecká politika a prax v konkrétnom spoločenskom systéme. Rovnako sem spadajú otázky vzťahu vedeckej práce a moci na rôznych úrovniach spoločnosti, opäť v konkrétnom historickom čase a priestore. Inšpirujem sa prístupmi, aké použil Pierre Bourdieu, keď sa zamerával na vedeckú prácu, stratégie vedcov i vedkýň, ako nadobudnúť určité druhy kapitálov, ktoré by slúžili ako zdroj prestíže i právomoci (Bourdieu, 1996).⁶

Materiál, zhromaždený v príspevku, som získala štúdiom archívnych dokumentov v Ústrednom archíve v SAV na jar 2017.⁷ Zároveň som použila publikované údaje o Božene Filovej, obsiahnuté v zdravotných k jej výročiam, v publikáciách o dejinách etnológie na Slovensku, o dejinách Národopisného ústavu SAV a podobne. Niektoré doplnujúce informácie mi láskavo poskytla Božena Filová počas telefonických rozhovorov v roku 2017. V poslednom rade sa opieram i o výsledky kritického čítania vedeckých i vedecko-populárnych prác Boženy Filovej, ktoré vytvorila počas svojej dlhoročnej bádateľskej činnosti. Podporu tomuto príspevku poskytli tiež poznatky, ktoré som získala pri detailnom výskume dejín ÚEt SAV (Kiliánová – Zajonc, 2016).

6 Podrobnejšie k teoretickým a metodologickým východiskám vo výskume dejín vedy pozri Kiliánová 2016: 14–18.

7 Ďakujem riaditeľke Ústredného archívu SAV Mgr. Jane Gubášovej Baherníkovej ako aj ďalším pracovníckam a pracovníkom archívu za pomoc i odborné poradenstvo. Zoznam preštudovaných fondov sa nachádza na konci štúdie.

OSOBNÝ A PRACOVNÝ ŽIVOTOPIS

Božena Filová, rodená Barabášová, sa narodila 25. septembra 1926 v obci Kalinka, v súčasnosti Víglašská Huta-Kalinka, v okrese Detva. Bola najmladšou z troch detí. Mala staršiu sestru Pavlu Barabášovú (1922 – 2000) vydatú Nosálovú, ktorá pracovala ako učiteľka v základnej škole. Stredným dieťaťom v rodine bol brat Stanislav Barabáš (1924 – 1994), známy filmový tvorca, režisér československého filmu. Stanislav Barabáš emigroval po roku 1968 do Nemeckej spolkovej republiky, kde pôsobil do svojej smrti (Macek – Paštéková, 1997: 207). Otec, Jozef Barabáš (1886 – 1953) pracoval ako učiteľ cirkevnej katolíckej základnej školy v Kalinke. V roku 1926 sa celá rodina presťahovala do Zvolenskej Slatiny, kde otec pokračoval v učení na miestnej základnej škole. Matka Pavla Barabášová, rodená Wilimová (1896 – 1972), v mladosti odišla so svojou matkou do USA, kde od trinástich rokov pracovala ako robotníčka. Po návrate na Slovensko sa po vydaní venovala rodine a domácnosti. Božena Filová sa v Životopise v roku 1959 vyjadrila k rodinným pomerom i k životu na dedine nasledovne:

„V rodine sme žili skromne, niekedy až biedne, pretože plat učiteľa na cirkevnej škole bol malý a nie pevný. Cirkevný učiteľ mal pridelenú pôdu, ktorej výnosy mu mali byť náhradou za plat. Pôdu sme si obrábali väčšinou samotní /okrem prác s potahmi/. Preto som mala dobrú príležitosť poznať skutočný život ľudí na dedine, s nimi som pracovala, rástla a počítala som sa medzi nich.“⁸

Po skončení základnej školy pokračovala jeden rok na meštianke, ako dvanásťročná v roku 1938 začala chodiť na gymnázium vo Zvolene, kde maturovala v roku 1946. Na gymnáziu bola nútená v 1942 vstúpiť do organizácie Hlinkova mládež (HM). Dedinská organizácia HM vo Zvolenskej Slatine ju v júni 1943 poslala na kurz „vodkýň víl“ v Moravskom Svätom Jáne. Skúsenosti z kurzu a nesúhlas s výchovou mládeže v organizácii ju priviedli

8 Ústredný archív SAV, Fond NÚ SAV, škatuľa 98, inventárne číslo 470, Božena Filová, osobný spis. Životopis, s. 1, 4. 11. 1959. V ďalších odvolávkach na archívne dokumenty budem skracovať názov archívu, fond, škatuľu a inventárne číslo nasledovne: ÚA SAV, f. (názov), šk. (číslo), inv. č.

k tomu, že na jeseň 1943 z HM vystúpila.⁹ Takéto rozhodnutie si vyžadovalo v podmienkach vojnovnej Slovenskej republiky osobnú odvalu. Po maturite chcela študovať na vysokej škole. V životopise z roku 1952 o výbere vysokej školy píše:

„Na gymnáziu mi najlepšie šly reči, hlavne ruština a tak som sa po maturite rozhodla, že pôjdem študovať taký obor, ktorý mi umožní prekladať. Chcela som prekladať nielen z ruštiny, ale vôbec zo slovanských jazykov, pretože sa mi zdalo, že sa tieto u nás zanedbávajú“.¹⁰

Božena Filová si zisťovala možnosti štúdia slovanských jazykov na Filozofickej fakulte Slovenskej univerzity v Bratislave i na Karlovej univerzite v Prahe. Nakoniec sa rozhodla pre odbor slavistika v Prahe, kam však odišla až potom, ako získala podporné štipendium. V rámci slavistiky počúvala i prednášky Karla Chotka o národopise južných Slovanov a zistila, že „tento vedný obor sa zaoberá tým, čo ma veľmi zaujímalo doma, v dedine, ale na čo som nevedela nájsť riešenia a odpovede.“ Po druhom semestri si preto pribrala národopis a od tretieho semestra sa tento odbor stal jej hlavným študijným predmetom.¹¹ Ako spomínala, Karel Chotek ju viedol k antropologickému vnímaniu tejto vedy.¹² V interview, ktoré poskytla Miroslave Bobákovskej a Helene Tužinskej na začiatku roka 2006 spomenula, že aj rodinné prostredie ovplyvnilo výber a zameranie budúceho štúdia.

„Ja som išla študovať slavistiku, pretože sa mi zdalo – to bolo možno poznamenané knižnicou môjho otca, obyčajného dedinského učiteľa, ktorý mal v knižnici encyklopédiu a litera-

túru v rôznych jazykoch – že chcem spoznať to, v čom sú ľudia úplne totožní a v čom sa odlišujú.“ (Bobáková – Tužinská, 2006: 209).

Štúdiá na Filozofickej fakulte Karlovej univerzity v Prahe úspešne absolvovala roku 1950 a v júni 1952 ich uzavrela doktorátom z filozofie v odboroch národopis, estetika a filozofia.¹³ Počas vysokoškolského štúdia vstúpila na základe svojej sociálnej a humanistickej svetonázorovej orientácie do komunistickej strany (tamže: 212). O svojom rozhodnutí zapojiť sa do politickej práce a prijať členstvo v Komunistickej strane Slovenska písala podrobnejšie v roku 1959 nasledovné:

„Po oslobodení sme mali na gymnáziu vo Zvolene krátkotrvajúci marxistický krúžok, v ktorom sme sa školili a pripravovali na voľby v roku 1946. Okrem kníh, ktoré brat ešte pred Povstaním nosil domov tu som po prvý krát systematicky vošla do styku s marxistickou ideológiou, filozofickou podstatou komunizmu. Mnohí moji spolužiaci z krúžku hneď vtedy vstúpili do KSS, no ja som tak neurobila.“¹⁴

Dôvodom sa stal nesúhlas rodičov, ktorí neschvaľovali „zapojenie dievčat do politickej práce“. Politicky aktívnu sa stala opäť v Prahe, kde po akcii „Gottwaldova výzva“ 15. apríla 1948 vstúpila do KSČ a od jesene toho istého roka sa dokonca stala členkou fakultného výboru KSČ na Filozofickej fakulte UK v Prahe.¹⁵

V auguste si 1950 podala žiadosť o vstup do Národopisného ústavu Slovenskej akadémie vied a umení (NÚ SAVU) v Bratisla-

9 B. Filová sa k veci doslovne vyjadrila takto: „Jednak podvodné vyslanie na tento kurz /povedali mi, že sa jedná o rekreáciu/, no najmä pobyt v tomto kurze mali za výsledok, že už v septembri 1943 som z HM vystúpila. Zhubnosť výchovy v HM, ktorú som najlepšie mohla poznať na tomto kurze, a nesúhlas s ňou vypuklejšie vystúpili v rokoch nasledujúcich, počas SNP a po oslobodení.“ Podľa Životopisu aj otec Jozef Barabáš ako učiteľ musel vstúpiť roku 1942 do organizácie Hlinkova garda a rovnako ako jeho dcéra v roku 1943 z nej vystúpil. Tamže, s. 2.

10 ÚA SAV, f. NÚ SAV, šk. 98, inv. č. 470, Božena Filová, osobný spis. Curriculum vitae, s. 1, 17. 4. 1952.

11 Tamže.

12 Telefonický rozhovor autorky s B. Filovou 13. 5. 2017. O teoretických názoroch K. Chotka v kontexte národopisu v Československu pozri Ducháček 2016, o Chotkovi ako vyučujúcom Petránová 2016.

13 ÚA SAV, f. NÚ SAV, šk. 98, inv. č. 470, Božena Filová, osobný spis. Životopis, s. 1, 19. 4. 1967.

14 SAV, f. NÚ SAV, šk. 98, inv. č. 470, Božena Filová, osobný spis. Životopis, 4. 9. 1959, s. 2.

15 ÚA SAV, f. NÚ SAV, šk. 98, inv. č. 470, Božena Filová, osobný spis. Životopis, 4. 9. 1959, s. 3. V súvislosti so svojím členstvom v komunistickej strane, politickou i občianskou angažovanosťou vykonávala B. Filová počas dlhoročného pôsobenia v Akadémii viacero funkcií v Závodnej organizácii KSS (ZO KSS) pri pracoviskách histórie SAV, resp. v ZO KSS pri SAV. Okrem toho sa angažovala v rokoch 1952–1953 v ČSM pri SAV, v rokoch 1959–1962 v Československej spoločnosti pre šírenie vedeckých a politických znalostí, zároveň bola sudkyňou z ľudu v rokoch 1953–1958. Podrobnejšie pozri ÚA SAV, f. NÚ SAV, šk. 98, inv. č. 470, Božena Filová, osobný spis. Charakteristika súdružky PhDr. Boženy Filovej, CSc., riaditeľky NÚ SAV (súčasť spisu na obhajobu DrSc.) 16. 5. 1977.

ve priamo z brigády na Priehrade mládeže.¹⁶ Jej žiadosť podporil Andrej Melicherčík listom na nadriadené orgány SAVU:

„Ako predseda Národopisného ústavu SAVU odporúčam týmto, aby Božena Barabášová, absolventka filozofie na Karlovej univerzite v Prahe, bola prijatá do zamestnania SAVU v Národopisnom ústave ako výpomocná asistentka.

Menovaná študovala národopis u prof. Chotka, bola členkou tamajšieho marxistického krúžku mladých etnografov, svoj študijný záujem smerovala predovšetkým na folkloristiku, pracovala na kolektívnom výskume banického folklóru a z doterajšieho jej pracovného úsilia možno predpokladať, že sa stane cennou posilou nášho ústavu a to v jej sekcii folkloristickej, v ktorej máme najmenej pracovníkov. Okrem toho menovanú poznám ako politicky uvedomelú a vyspelú súdružku, čo sa prejavuje aj v žiadosti uvedenou účasťou na budovateľskej práci.

Jej pracovné zaradenie v ústave bude v sekcii pre výskum folklóru.

Päťročnici zdar!

V Bratislave, 23.VIII. 1950. Doc. Dr. Andrej Melicherčík,
predseda Národop. ústavu
SAVU.¹⁷

Uviedla som zámerne celý obsah Melicherčíkovho listu, ktorý odzrkadľuje požiadavky na zamestnanca Akadémie začiatkom 50. rokov 20. storočia. Noví pracovníci mali spĺňať nielen odborné predpoklady, no rovnako mali preukázať svoju politickú angažovanosť a podporu politického režimu. Správny zbor SAVU sa v tomto období usiloval získať predovšetkým mladých bádateľov, hlásiacich sa k ideológii marxizmu leninizmu (Zajonc, 2016: 26; Hudek, 2014: 81–82). V prípade Boženy Barabášovej prišlo k nasledovnému rozhodnutiu: „SSb [= Správny sbor – doplnok G. K.] na svojom zasadnutí dňa 7. 9. 1950 sa usniesol takto [...]: menovaná sa prijíma, ak kádrový posudok bude kladný.“ Z toho

16 ÚA SAV, f. THS ÚSV SAV, šk. 49, inv. č. 705, Božena Filová, osobný spis, Žiadosť o zamestnanie v SAVU, 8. 8. 1950.

17 ÚA SAV, f. THS ÚSV SAV, šk. 49, inv. č. 705, Božena Filová, osobný spis, List Andreja Melicherčíka SAVU, 23. 8. 1950. V SAVU mali ústavy dvoch člených predstaviteľov. Riaditeľ viedol pracovisko organizačne a administratívne, predseda koncepčne a ideovo.

dôvodu si Správny zbor vyžiadal „posudok zo stránky osobnej a štátoobčianskej“ od Fakultnej skupiny ČSM [= Československý zväz mládeže – doplnok G. K.] pri Filozofickej fakulte Karlovej univerzity v Prahe.¹⁸ Posudok bol pravdepodobne kladný, pretože Božena Barabášová nastúpila 1. októbra 1950 do NÚ SAVU v Bratislave do funkcie pomocnej asistentky. Udialo sa to v politicky zložitom období, keď v Akadémii v júni 1950 prebiehali povinné sebakritiky riaditeľov i predsedov ústavov a prerábali sa pracovné plány, aby zodpovedali uzneseniam IX. zjazdu KSS z mája 1950. I riaditeľ Ján Mjartan a predseda NÚ SAVU Andrej Melicherčík pripravili v septembri 1950 nový plán na nasledujúci rok, ktorý sledoval všetky aktuálne vedecké i ideologické požiadavky. Napriek úsiliu pracoviska sa prezídium Akadémie rozhodlo o ne celý rok, v auguste 1951 NÚ SAVU zrušiť a dve pracovníčky – Soňu Kovačevičovú a Máriu Kosovú – prepustiť. Torzo pracoviska bolo od 1. septembra 1951 pričlenené k Historickému ústavu SAVU pod názvom Národopisná sekcia (Zajonc, 2016, 26–29). V rozhovore z roku 2006 B. Filová spomínala, ako s ústavom prežila turbulentné obdobie.

„V roku 1951 to skončilo, ústav bol zrušený a označený za buržoázno-nacionalistický vedný odbor. Ja doteraz neviem, odkiaľ to prišlo. [...] Pretože v porovnaní s ostatnými ústavmi, ktoré vtedy v akadémii boli, mal [NÚ SAVU – poznámka G. K.] veľmi peknú a dostatočne širokú koncepciu práce, ktorá samozrejme potom padla. Hneď, ako bol ústav zrušený, urobili z nás národopisný kabinet [Národopisnú sekciu – poznámka G. K.] a pričlenili nás k Historickému ústavu. To znamená, že aj metodologicky sa to potom orientovalo prevažne na historický vedný odbor.“ (Bobáková – Tužinská, 2006: 208).

Napriek týmto komplikáciám zmenšený kolektív nepoľavil v pracovnom úsilí, pokračoval v intenzívnej vedeckej, organizačnej i popularizačnej práci, do ktorej sa okamžite zapojila i Božena Filová. Po svojom nástupe do NÚ SAVU v októbri 1950 si mladá bádatelka vážila možnosť spolupracovať s kolektívom skúsených bádateľov, ku ktorým počítala prvého riaditeľa NÚ SAVU Rudolfa Žatka, následného riaditeľa Jána Mjartana a pred-

18 ÚA SAV, f. THS ÚSV SAV, šk. 49, inv. č. 705, Božena Filová, osobný spis, list SbS SAVU FS ČSM pri Filozofickej fakulte Karlovej univerzity v Prahe, Bratislava 13. 9. 1950.

sedu ústavu Andreja Melicherčíka, rovnako i prvé vedecké pracovníčky Máriu Kolečányi-Kosovú a Soňu Kovačevičovú (tamže: 208–211). V súvislosti s prípravou novej inštitúcie – Slovenskej akadémie vied, obnovila Komisia zboru povereníkov v novembri 1952 samostatné pracovisko ako Národopisný kabinet SAVU. Pod týmto názvom bolo pracovisko zaradené do SAV a od marca 1955 sa opäť stalo Národopisným ústavom SAV (Zajonc, 2016: 29–32; Kiliánová, 2016a: 59). Božena Filová začala od roku 1953 vykonávať funkciu vedúcej oddelenia duchovnej kultúry a zastávala ju až do roku 1959.¹⁹

Pred Vianocami 19. 12. 1953 sa Božena Barabášová vydala za Milana Fila (1930 – 1997), absolventa Vysokej školy politických a hospodárskych vied v Prahe, ktorý pracoval v rokoch 1951 – 1952 v SAVU a od jesene 1952 v Ústave dejín KSS pri Ústrednom výbore KSS.²⁰ Manželia mali dve deti, syna Jozefa (1954) a dcéru Janu (1959). Jozef Filo vyštudoval Vysokú školu múzických umení a pracoval ako dramatik v Slovenskej filmovej tvorbe. Dcéra Jana Filová, vydatá Drábeková, skončila štúdium žurnalistiky a je redaktorkou v Slovenskom rozhlase. V archíve sa zachovali dokumenty, odzrkadľujúce aj každodenné starosti mladých manželov, ktoré zdieľali zaiste s mnohými obyvateľmi Bratislavy po druhej svetovej vojne. Išlo o získanie bytu. Podľa žiadosti, ktorú podala Božena Filová na Bytovú komisiu pri Predsedníctve SAV (P SAV) vo februári 1955, používali novomanželia od januára 1954 jednu izbu v hoteli Tatra ako byt. Na konci roka 1953 B. Filová ochorela na tuberkulózu a vo februári 1954, keď sa jej zlepšil zdravotný stav, sa vrátila do práce. U manžela sa v marci 1954 tiež zistila tbc, proces jeho liečenia však trval podstatne dlhšie, skoro 2 roky. Syn Jozef po narodení 10. júla 1954 išiel do kalmetizačného strediska v Novej Lipnici (dnes miestna časť Dunajskej Lužnej), aby sa u neho vypestovala odolnosť voči tbc. V tom čase zákonná materská dovolenka trvala iba 126 dní, no ani tú lehotu Božena Filová nevyužila, pretože syn bol v zdravotnom zariadení. Vrátila sa naspäť do práce už 8. 10. 1954.²¹ Manželia chceli

i mohli syna zobrať začiatkom roka 1955 domov, no do jednej izby v hoteli Tatra to zo zdravotných dôvodov (nutnosť mať oddelenú izbu pre dieťa) i pre nedostatočnú vybavenosť (v izbe sa nedalo variť, kúrilo sa v nej iba večer) nebolo možné. V júli 1955 získala B. Filová dvojizbový byt z kvóty SAV v novostavbe, vďaka čomu mohla rodina bývať spolu.²²

V tom istom roku, práve keď pracovisko opäť získalo status vedeckého ústavu, vyskytli sa u J. Mjartana zdravotné problémy, ktoré mu zabránili vykonávať funkciu riaditeľa. Preto ho od 1. júla 1955 zastupovala Božena Filová, v tom čase vedecká pracovníčka a vedúca oddelenia duchovnej kultúry NÚ SAV.²³ B. Filová sa tak sa tak po prvý raz v priebehu pol roka mohla zoznámiť s prácou riaditeľky ústavu. J. Mjartan sa vrátil do funkcie 1. januára 1956.²⁴

V neveľkom kolektíve pracovníkov NK SAV a neskôr NÚ SAV²⁵ riešili sa časovo i odborne náročné výskumné a publikačné projekty. B. Filová okrem folkloristických tém (banícky folklór, vznik novej folklórnej tvorby), dostala na starosť aj výskum robotníckej triedy na Slovensku a od polovice 50. rokov sa sústreďila na oblasť rodinných a spoločenských vzťahov. Žiaľ, prácu vedcov opäť sťažovali politické pomery vo vtedajšom Československu, pretože začali nové previerky „triednej a politickej spohľadivosti“ obyvateľstva.²⁶ Zamestnanci SAV prechádzali previerkami od začiatku roka 1958 (Kiliánová, 2016a: 61; Hudek, 2014a: 117–119). Počas previerok prišlo k zmene vedenia NÚ SAV. V tom

19 ÚA SAV, f. NÚ SAV, šk. 98, inv. č. 470, Božena Filová, osobný spis. Životopis, 19. 6. 1967, s. 3.

20 ÚA SAV, f. NÚ SAV, šk. 98, inv. č. 470, Božena Filová, osobný spis. Životopis, 4. 9. 1959, s. 4. ÚA SAV, f. Riadiace orgány, CII/8b, Komisie pri SAV, Bytová komisia pri P SAV, šk. 614, inv. č. 2122, Údaje k žiadosti o byt. Božena Filová-Barabášová, 1. 2. 1955.

21 ÚA SAV, f. THS ÚSV SAV, šk. 49, inv. č. 705, Božena Filová, osobný spis. List B. Filovej od Súboru malých pracovísk SAV, sekcie I. o udelení mater-

skej dovolenky, 3. 8. 1954. List Súboru malých pracovísk SAV, sekcie I. učtárni o zastavení materských dávok pre B. Filovú, 9. 10. 1954.

22 ÚA SAV, f. Riadiace orgány, CII/8b, Komisie pri SAV, Bytová komisia pri P SAV, šk. 614, inv. č. 2122, Údaje k žiadosti o byt. Božena Filová-Barabášová, 1. 2. 1955; Revízia bytu s nájomcom bytu M. Filom a manželkou, nám. 1. mája, 24. 7. 1955; Výmer bytu pre B. Filovú, 7. 7. 1955.

23 ÚA SAV, f. THS ÚSV SAV, šk. 49, inv. č. 705, Božena Filová, osobný spis. List B. Filovej od P SAV o ustanovení do funkcie vedeckého pracovníka bez vedeckej hodnosti a na vedenie NÚ SAV, 28. 10. 1955.

24 ÚA SAV, f. THS ÚSV SAV, šk. 49, inv. č. 705, Božena Filová, osobný spis. List osobného oddelenia Úradu P SAV, zaslanie dekrétu riaditeľa J. Mjartana, 20. 1. 1956.

25 V NK SAV v roku 1953 pracovali Ján Mjartan, Božena Filová, Soňa Kovačevičová, Ján Podolák. Postupne sa kolektív do konca 50. rokov rozšíril o Vieru Nosáľovú, Emíliu Horváthovú, Jarmilu Paličkovú, Soňu Burlasovú, Ester Plickovú, Vieru Urbancovú, Vieru Gašparíkovú, Michala Markuša (pracoval v pobočke v Košiciach), Miroslava Húsku a Ľubicu Droppovú (Kiliánová, 2016a: 59–60).

26 V SAVU boli posledné kádrové previerky v roku 1951 (Zajonc, 2016: 29).

období sa vymieňali viacerí riaditelia ústavov SAV z politických dôvodov. Riaditeľ J. Mjartan podal sám demisiu²⁷ a vedením ústavu bola od 1. 2. 1958 poverená Božena Filová.

„No a táto moja orientácia [na úctu k obyčajným ľuďom – doplnok G. K.] vrátane členstva v strane, to je asi základom toho, že mňa ako komunistku vybrali v roku 1958 za riaditeľku, pretože Mjartan, ktorý dovtedy riaditeľoval, dostal infarkt, angínu pectoris. A navrhol mňa.“ (Bobáková – Tužinská, 2006: 212).²⁸

Dochovaná korešpondencia medzi J. Mjartanom a B. Filovou naznačuje, že zmena na poste riaditeľa vskutku neovplyvnila ich vzájomne kolegiálne vzťahy. Napríklad list, ktorý napísal J. Mjartan týždeň po nástupe B. Filovej do funkcie i ďalšie z roku 1959, keď J. Mjartan ochorel na tbc, obsahujú pracovné veci, štýl je vecný a priateľský.²⁹ V interview B. Filová spomínala, že nechcela funkciu riaditeľky prijať a že sa ju pokúsila viac razy zložiť (tamže: 213), čo dokladajú i archívne výskumy. Už v máji roku 1961, po troch rokoch od nástupu do funkcie, B. Filová požiadala P SAV o uvoľnenie, pričom ako dôvod uviedla „sťažené podmienky práce v rámci sekcie“ a aj vlastný zhoršený zdravotný stav.³⁰ So žiadosťou neuspela. Predsedníctvo Sekcie spoločenských vied prijalo 26. 5. 1961 nasledovné uznesie: „predsedníctvo Sekcie [...] nesúhlasí so žiadosťou dr. B. Filovej, pretože k rozhodnutiu vzdať sa funkcie riaditeľa ústavu nevidí dôvody.“³¹

27 V archíve sa zachoval list, ktorý potvrdzuje, že J. Mjartan podal demisiu, avšak v texte sa neuvádza z akého dôvodu. V liste sa ďalej píše, že od 1. 2. 1958 vedenie dočasne prevzala B. Filová. ÚA SAV, f. THS ÚSV SAV, šk. 49, inv. č. 705, Božena Filová, osobný spis. List Sekcie spoločenských vied SAV Súboru pracovísk I. sekcie SAV, zo dňa 24. 2. 1958.

28 Podľa V. Urbancovej (1997: 422) i S. Kovačevičovej (1997: 419) choroba J. Mjartana bola využitá na zmenu riaditeľa, teda jeho odchod z funkcie bol vynútený previerkami. S. Kovačevičová zároveň uvádza, že „prechod bol plynulý, pretože J. Mjartan sa stal novej riaditeľke radcom a stál ešte dlho pri jej boku.“ (Kovačevičová, 1997: 420).

29 ÚA SAV, f. NÚ SAV, šk. 98, inv. č. 470. Osobný spis B. Filová. Listy J. Mjartana B. Filovej 7. 2. 1958, 7. 9. 1959, 15. 9. 1959.

30 ÚA SAV, f. Riadiace orgány, CII/25b, šk. 885, inv. č. 3077. Spis Božena Filová. List B. Filovej P SAV, 23. 5. 1961.

31 ÚA SAV, f. Riadiace orgány, CII/25b, šk. 885, inv. č. 3077. Spis Božena Filová. List Sekcie spoločenských vied SAV Výboru predsedníctva SAV, 12. 6. 1961.

B. Filová svoju žiadosť opakovala na začiatku roka 1963 a to z dôvodu zlého zdravotného stavu. Po osobnom pohovore so zástupcami P SAV a Vedeckého kolégia histórie SAV všetky strany dospeli ku kompromisnému riešeniu: P SAV neodvolalo B. Filovú, no poskytlo jej ročné študijné voľno od 1. 3. 1963. B. Filová navrhla, aby ju v tom čase zastupovala Emília Horváthová. Toto riešenie podporil aj Výbor ZO KSS, ktorý sa vyjadroval k personálnym otázkam v SAV.³² V nasledujúcom období B. Filová dokončila kandidátsku dizertačnú prácu *Spoločenský a rodinný život slovenského ľudu. Historicko-etnografický náčrt*, úspešne ju roku 1966 obhájila a získala titul CSc.³³

Tretí raz sa B. Filová pokúsila podať demisiu vo februári 1967. List poslala priamo predsedovi SAV, vtedy akademikovi Štefanovi Schwarzovi. Sumarizovala v ňom, ako dlho pracuje v Akadémii a koľko z toho je vo funkcii. Dôvodila, že kvôli úlohe riaditeľky musela vlastnú vedeckú prácu odsunúť. Svoju demisiu zakončila nasledovne:

„Prosím, aby ste tentoraz skutočne mojej žiadosti vyhovelí. Dlhé roky funkcionárčenia odúčajú [ma – doplnok G. K.] robiť vedeckú prácu. Mne sa už veľmi žiada pracovať vo vede ako ráďovému vedeckému pracovníkovi. To je činnosť, ktorá mi dáva pocit uspokojenia, čo nemôžem povedať o činnosti vyplývajúcej z funkcie riaditeľa spoločenskovedného pracoviska.“³⁴

Demisia B. Filovej vyvolala celý rad následných reakcií. Konalo sa spoločné zasadanie pracovníkov NÚ SAV, stránickej skupiny pri NÚ SAV a dielenského výboru ROH. Zhromaždenie zaslalo na P SAV petíciu, v ktorej sa vyjadrilo, že B. Filová stojí na čele via-

32 E. Horváthová v tom čase vykonávala funkciu zástupkyne riaditeľky a mala už hodnosť CSc. ÚA SAV, f. Riadiace orgány, CII/25b, šk. 885, inv. č. 3077. Spis Božena Filová. List B. Filovej Predsedovi Vedeckého kolégia SAV – uvoľnenie z funkcie, 10. 1. 1963. List B. Filovej P SAV – návrh na zastupovanie, 4. 4. 1963. ÚA SAV, f. THS ÚSV SAV, šk. 49, inv. č. 705, Osobný spis B. Filová. List Vedeckého kolégia histórie SAV B. Filovej, udelenie študijného voľna, 4. 4. 1963. List Vedeckého kolégia histórie SAV B. Filovej, ukončenie študijného voľna, 27. 3. 1964.

33 ÚA SAV, f. THS ÚSV SAV, šk. 49, inv. č. 705, Osobný spis B. Filová. List Vedeckého kolégia histórie SAV B. Filovej zo dňa 12. 7. 1966, udelenie hodnosti CSc. dňa 30. 5. 1966.

34 ÚA SAV, f. Vedecké kolégium histórie, IIE, šk. 210, inv. č. 2110, Vec: personálne. Spis Božena Filová. List B. Filovej predsedovi SAV 17. 2. 1967. Podčiarknutie je urobené rukou, ceruzkou priamo v liste.

cerých úloh a zmena by ich dokončenie vážne ohrozila, preto „s odstúpením s. riaditeľky dr. Boženy Filovej, CSc. zásadne nesúhlasíme.“ Zhromaždenie žiadalo P SAV, aby toto stanovisko zobralo do úvahy.³⁵ Opäť sa konalo stretnutie zástupcov P SAV s B. Filovou, kde ju požiadali, aby do júna 1967 ďalej vykonávala funkciu. Avšak, vec sa preťahovala a ani do konca roka sa nevyriešila.

Ako sa javí, rok 1967 bol pre B. Filovú celkovo komplikovaný. V súvislosti s nadobudnutím hodnosti kandidátky vied a na základe výsledkov vedeckej činnosti, NÚ SAV zaslal návrh na Kolégium histórie SAV v júni 1967, aby bola B. Filová preradená na vedecký kvalifikačný stupeň IIa, samostatný vedecký pracovník.³⁶ Žiadosť SAV postúpila na Prezídium ČSAV, ktoré 9. novembra 1967 požiadavke nevyhovelo s odôvodnením, že rozsah prác B. Filovej nedáva na preradenie dostatočný podklad. Voči rozhodnutiu Prezídia sa odvolala Ústavná rada NÚ SAV na Vedecké kolégium histórie SAV. Rada, ktorú tvorili J. Mjartan, Ľ. Droppová, J. Paličková Pátková, A. Pranda, S. Švehlák a M. Leščák, uviedla viaceré dôvody proti „neobjektívnemu posudzovaniu vedeckej práce riaditeľky ústavu“ a v závere listu žiadala kolégium, aby „urobilo v rámci svojej kompetencie potrebné kroky na príslušných orgánoch ČSAV.“³⁷ Avšak, ani intervencia pracovníkov NÚ SAV vo veci nič nezmenila. B. Filová bola preradená na stupeň IIa až o dva roky, v júni 1969, kedy priznanie kvalifikačných stupňov bolo už v kompetencii príslušnej komisie pri P SAV a nie pri ČSAV.³⁸

V situácii na konci roka 1967, keď B. Filová nezáskala vyšší vedecký kvalifikačný stupeň a P SAV neprijalo jej demisiu, požiadala vo februári 1968 o ročné študijné voľno, čo P SAV schválilo od 1. 5. 1968. Následne P SAV voľno predĺžilo ešte o pol roka do

konca októbra 1969 pre niekoľkomesačnú chorobu a liečenie B. Filovej. Počas jej neprítomnosti vykonával funkciu riaditeľa Svetozár Švehlák, zástupca riaditeľky v tom období.³⁹ B. Filová sa vrátila do funkcie v čase, keď už prebiehal tzv. normalizačný proces v KSČ, ktorý sa prenášal do celej spoločnosti a pochopiteľne aj do SAV. Cieľom normalizačného procesu bolo zastaviť dovtedajšie spoločenské, hospodárske, politické, ideologické a iné reformy naštartované počas tzv. Pražskej jari, upevniť moc straníckych a štátnych orgánov vo všetkých sférach činnosti a života obyvateľstva.⁴⁰ V júni 1970 NÚ SAV opäť čelil pokusu o zrušenie, avšak za zachovanie pracoviska sa postavili nielen viaceré národopisné inštitúcie v ČSSR, ale aj P SAV, ktoré v komunikácii s príslušným ministerstvom vyjadrilo kategorický protest proti zrušeniu a prinieslo množstvo argumentov za jeho zachovanie.⁴¹ Zároveň prebiehali v SAV pracovno-politické previerky riaditeľov, všetkých orgánov SAV a segmentov činností, v rámci toho aj vedeckých časopisov. B. Filová prešla hodnotením a bola potvrdená vo funkcii riaditeľky NÚ SAV. Ako predsedníčka riadiacej pohovorovej komisie v NÚ SAV vykonala spolu s ostatnými členmi komisie kontrolu aktivít pracovníkov a výsledkov ústavu najmä za obdobie 1968 – 1969. Taktiež ako hlavná redaktorka časopisu *Slovenský národopis* bola povinná vyjadriť sa k jeho politickému a odbornému profilu v tom období.⁴² Previerky pre NÚ SAV, pracovníkov a časopis dopadli dobre, to znamená, že nikto nebol prepustený, pokračovalo sa v dovtedajších vedeckých úlohách a vo vydávaní periodika.⁴³ Vedecká i organizačná práca riaditeľky

35 ÚA SAV, f. Vedecké kolégium histórie, IIE, šk. 210, inv. č. 2110, vec: personálne. Spis Božena Filová. List kolektívu pracovníkov NÚ SAV P SAV 1. 3. 1967. List má prílohu s nadpisom „Kolektív pracovníkov SAV“, za tým nasleduje 13 podpisov (neuvádzam tituly): V. Nosáľová, V. Urbančová, predsed DV ROH, S. Burlasová, S. Švehlák, J. Paličková Pátková, V. Valentová, E. Kahounová, K. Mušková (?), A. Pranda, M. Leščák, M. Adámyová, E. Pliczková, E. Prandová, vedúca straníckej skupiny.

36 ÚA SAV, f. NÚ SAV, šk. 98, inv. č. 470, Osobný spis B. Filová. Návrh NÚ SAV na preradenie B. Filovej na IIa, 19. 6. 1967.

37 ÚA SAV, f. Vedecké kolégium histórie IIE, šk. 210, inv. č. 2120, vec: personálne veci. List Ústav. rady NÚ SAV, 29.11. 1967. O podriadení SAV voči právomociam ČSAV pozri Kiliánová 2016a: 57–58.

38 ÚA SAV, f. Riadiace orgány CII/8a, vec: Komisia pre zaraďovanie pracovníkov do kvalifikačných stupňov, šk. 550, inv. č. 1870, spis B. Filová. List člena P SAV, akademika K. Šišku Vedeckému kolégiu histórie, 27. 6. 1969.

39 ÚA SAV, f. Riadiace orgány C/25b, šk. 885, inv. č. 3077, Spis Božena Filová. List podpredsedu SAV, akademika V. Filkorna B. Filovej o udelení ročného voľna, 2. 5. 1968. Žiadosť B. Filovej podpredsedovi SAV o predĺženie ročného uvoľnenia z funkcie, 28. 4. 1969. List V. Filkorna B. Filovej, súhlas s predĺžením, 7. 8. 1969.

40 Podrobnejšie o liberalizácii politických, spoločenských pomerov v druhej polovici 60. rokov, o jej ukončení po invázii vojsk Varšavskej zmluvy do ČSSR 21. augusta 1968 a o normalizačnom procese v spoločnosti i v SAV pozri Kiliánová 2016b: 81–84.

41 Podrobnejšie o pokuse zrušiť NÚ SAV v roku 1970 pozri Kiliánová 2016b: 85–87.

42 ÚA SAV, f. Riadiace orgány SAV C/25b, šk. 885, inv. č. 3077, osobný spis B. Filová. Správa o pracovno-politickom hodnotení pracovníkov NÚ SAV, zo dňa 5. 10. 1970, zaslaná predsedovi SAV 7.10. 1970. ÚA SAV, f. NÚ SAV, šk. 90, vec: edičná a popularizačná činnosť, koncept listu *Slovenský národopis*, Politicko-ideologické hodnotenie ročníkov 1968 – 1969, zo dňa 6. 6. 1970.

43 Takéto výsledky neboli žiadnou samozrejmosťou. Temer polovica riaditeľov pracovísk SAV bola v tom období vymenená, menili sa predsedovia kolégií a rôznych komisií, niektoré pracoviská boli natoľko personálne zdecimo-

našla ocenenie i v jej ďalšom preradení na kvalifikačný stupeň Ia, vedúci vedecký pracovník, v roku 1973.⁴⁴

V období po roku 1970 sa zaviedol Štátny plán základného výskumu (ŠPZV), ktorý vyžadoval jednak dôslednú koordináciu výskumu medzi vedeckými inštitúciami na celoštátnej úrovni a jednak sústredenie sa na najaktuálnejšie a najpotrebnejšie témy v socialistickej spoločnosti (Filová, 1979: 474). Vznikli vedecké „päťročnice“, dôsledne napojené na päťročné hospodárske, kultúrne, ideologické a iné plány v ČSSR. NÚ SAV na čele s B. Filovou v rokoch 1971 – 1980 dokonca koordinoval dve, po sebe idúce hlavné celoštátne úlohy v odbore národopis, ktoré aj metodologicky a tematicky pripravil (Luther, 2006). Práve koncepčné práce, vplyv na smerovanie odboru, diskusie o zameraní vedeckej práce ústavu B. Filová spomínala ako jednu z činností riaditeľky, ktorá ju tešila a pre ktorú sa nakoniec so svojou funkciou zmierila: „rozmyšľať o tej koncepcii bola pasia“ (Bobáková – Tužinská, 2006: 213). Rovnako rada vykonávala úlohu hlavnej redaktorky časopisu *Slovenský národopis*, usmerňovala jeho profil a obsah (tamže: 213 a n.). Pravda, aj táto úloha ju oberala o čas, ktorý by inak mohla venovať vedeckej práci (Voľanská, 2017: 83). Aj vďaka jej cieľavedomej snahe časopis v tom období získaval kvalitné príspevky od autorov z celého Československa i zo zahraničia, publikoval tematické čísla, ktoré boli výsledkami početných vedeckých podujatí alebo výstupmi čiastkových projektov v ŠPZV. Taktiež grafická úprava a tlačiarenská kvalita *Slovenského národopisu* mala v 70. a 80. rokoch 20. storočia zreteľne vzostupnú tendenciu (Kiliánová, 2013: 22–26).

Napriek politickým, pracovným a organizačným komplikáciám práca v ústave vcelku úspešne pokračovala a B. Filová sa sústredila aj na svoje osobné vedecké projekty. V tom čase jej aktivity však opäť skomplikovali zdravotné problémy. V novembri 1973 sa vracala do Bratislavy zo školenia riaditeľov v Domove vedeckých pracovníkov v Smoleniciach. Služobné vozidlo, v ktorom sa viezla, sa dostalo do dopravnej nehody, pričom B. Filová utrpela vážny úraz, vykĺbenie krčnej časti chrbtice, z čoho sa musela liečiť niekoľko týždňov.⁴⁵

vané, že prišlo k spájaniu ústavov, zanikli viaceré vedecké časopisy a pod. Bližšie Kiliánová 2016b: 82–89.

44 ÚA SAV, f. NÚ SAV, šk. 98, inv. č. 470, osobný spis B. Filová. Charakteristika súdružky PhDr. Boženy Filovej, CSc., 16. 5. 1977, s. 2.

45 ÚA SAV, f. THS ÚSV SAV, šk. 49, inv. č. 705, Božena Filová, osobný spis. Záznam o úraze 15. 1. 1974.

V polovici 70. rokov B. Filová písala prácu na obhajobu hodnosti DrSc. Z toho dôvodu odišla od 1. januára 1977 na polročnú tvorivú dovolenku, počas ktorej pripravovala podklady nielen na získanie novej hodnosti, ale rozpracovávala aj metodologické otázky novej úlohy o rodine v rámci ŠPZV, riešenej v rokoch 1976 – 1980 a ďalšie práce. Vedenie ústavu v tom čase prebral Milan Leščák, zástupca riaditeľky.⁴⁶ V máji 1977 NÚ SAV odporučil prácu B. Filovej *Príspevky k riešeniu aktuálnych úloh slovenskej národopisnej vedy v období výstavby socializmu*, na obhajobu na získanie titulu DrSc. Krátko na to, v septembri 1977, Vedecké kolégium pre vedy o spoločnosti SAV navrhlo riaditeľku NÚ SAV za členku korešpondentku SAV a tento titul je bol udelený v roku 1980.⁴⁷ Ako vysvetlila B. Filová, potom, čo kolégium pripravilo návrh na členku korešpondentku SAV, nevenovala sa viac procesu na získanie titulu DrSc. a hodnosť preto nezískala (Bobáková – Tužinská, 2006: 219–220).

Dlhodobé vykonávanie funkcie riaditeľky, zodpovedná funkcia hlavnej riešiteľky ŠPZV v odbore národopis v ČSSR počas 10 rokov a vedecký kredit Boženy Filovej zabezpečovali jej členstvo v rôznych odborných i organizačných grémiách. Od roku 1963 bola opakovane potvrdzovaná za členku Vedeckého kolégia histórie SAV v 70. a 80. rokoch. Od roku 1976 pribudlo jej členstvo aj v Kolégiu histórie ČSAV. Od roku 1958 ako riaditeľka bola trvalou predsedníčkou komisie pre obhajoby kandidátskych prác v národopise. Od roku 1959 bola členkou užšieho predsedníctva Medzinárodnej komisie pre výskum ľudovej kultúry v Karpatoch a na Balkáne, pričom sekretariát komisie mal sídlo v Národopisnom ústave SAV. V 70. rokoch B. Filovú prizvali do Československo-bulharskej zmiešanej komisie historikov (od roku 1975), Československo-sovietskej zmiešanej komisie historikov (od roku 1976) a do Československého komitétu slavistov. Od roku 1975 začala tiež pracovať v Komisii SAV pre výskum národností. Výpočet funkcií dopĺňajú členstvá v redakčných radách vedeckých časopisov ako *Český lid*, *Národopisný věstník československý* a iné.

46 ÚA SAV, f. NÚ SAV, šk. 98, inv. č. 470, Osobný spis B. Filová. Program využitia tvorivej dovolenky od 1.1.1977 do 30. 6. 1977, List zo dňa 9. 11. 1976. List B. Filovej Osobnému oddeleniu ÚSV SAV o zastupujúcom riaditeľovi M. Leščákovi, 6. 12. 1976.

47 ÚA SAV, f. Riadiace orgány, C/25b, šk. 885, inv. č. 3077, osobný spis B. Filová. Charakteristika súdružky PhDr. Boženy Filovej, CSc., doporučenie vydať súhlas k obhajobe DrSc., NÚ SAV pre P SAV, 16. 5. 1977. List Vedeckého kolégia pre vedy o spoločnosti, návrh na zvolenie B. Filovej za člena korešpondenta SAV, 12. 9. 1977.

Obdobie po roku 1970 prinieslo vzhľadom na pracovné výsledky, odbornú i politickú angažovanosť i vzhľadom na vek viacero osobných cien Božene Filovej: Zlatú medailu a diplom Slovenského zväzu žien v medzinárodnom roku žien 1975, Pamätnú medailu Klementa Gottwalda v roku 1976 pri príležitosti životného jubilea, Čestnú plaketu Ľ. Štúra za zásluhy v spoločenských vedách 1976⁴⁸, striebornú čestnú plaketu ČSAV F. Palackého za zásluhy v spoločenských vedách k 55. výročiu narodenia (1981) a iné.⁴⁹

Začiatkom roka 1989 vyhovel P SAV v poradí štvrtej žiadosti Boženy Filovej o uvoľnenie z funkcie riaditeľky NÚ SAV ku dňu 1. februára 1989. B. Filová tak presne po 31 rokoch prestala viesť pracovisko, avšak zostala naďalej vedúcou jednej z hlavných úloh ŠPZV, ktorá končila 31. 12. 1990 a tiež i hlavnou redaktorkou *Slovenského národopisu*. Okrem toho sa nasledujúce roky venovala usporiadaniu rôznych písomností (korešpondencia, úradné dokumenty atď.) pre archív SAV, ktoré nadobudla ako vedecká pracovníčka i riaditeľka pracoviska. Božena Filová ukončila prácu v NÚ SAV 31. marca 1992.

V júni 2016 pracovisko oslavovalo 70. výročie svojho založenia a B. Filovej udelilo Pamätnú plaketu k 70. výročiu Ústavu etnológie SAV ako prejav vďaky a uznania za celoživotnú prácu (Popelková, 2016: 398). Pri príležitosti životného jubilea, deväťdesiatych narodenín, získala Božena Filová vysoké ocenenie SAV Medailu za podporu vedy, ktorú jej udelila Vedecká rada SAV začiatkom roka 2017. Ocenenie prevzali v zastúpení syn Jozef Filo a dcéra Jana Drábeková z rúk predsedu SAV prof. RNDr. Pavla Šajgalíka, DrSc. a podpredsedu pre 3. oddelenie vied SAV prof. PhDr. Emila Višňovského, CSc. na Predsedníctve SAV 23. februára 2017. V slávnostnom príhovore, ktorý predniesol podpredseda SAV, bola B. Filová charakterizovaná ako jedna z najvýznamnejších osobností v etnológii na Slovensku a v Strednej Európe. Vysoko bola ocenená jej dlhoročná práca riaditeľky i vedkyne, koncepčná práca a budovanie vedeckého pracoviska, ako aj vytvorenie podmienok na realizáciu najväčších a najvýznamnejších projektov v etnológii v druhej polovici 20. storočia (Potančok, 2017: 109).

48 ÚA SAV, f. NÚ SAV, šk. 98, inv. č. 470, Osobný spis B. Filová. Charakteristika súdružky PhDr. Boženy Filovej, CSc. zo 16. 5. 1977, s. 2–3.

49 ÚA SAV, f. Riadiace orgány CII/42, vec: vyznamenania, šk. 2433, inv. č. 4994, Udelenie vyznamenania ČSAV a SAV v II. polroku 1981, s. 33.

VEDECKO-VÝSKUMNÁ A APLIKAČNÁ ČINNOSŤ

Vedecko-výskumná práca Boženy Filovej zahŕňa niekoľko oblastí, ktoré sa prelínajú tematicky i metodologicky. V tejto podkapitole usilujem sa rozčleniť výsledky jej práce do piatich skupín. Rozdelenie robím na základe výskumných tém, avšak aj s ohľadom na koncepčné zameranie a vedecké ciele konkrétnych publikácií a príspevkov. Rada by som pritom zdôraznila, že takéto delenie chápem len ako pomocný nástroj na uchopenie a usporiadanie jej celoživotného diela. Božena Filová patrila k tým bádateľom, ktorí prepájali základný výskum a jeho aplikáciu, pokladali za potrebné pre pracovisko, pre odbor a pre celú akademickú obec, nielen oboznamovať verejnosť s výsledkami vedeckého výskumu, ale podieľať sa aj na prenose výsledkov do rôznych sfér spoločnosti. Preto obe jej činnosti – vedecko-výskumná a aplikačná – patria k sebe a tak ich aj budem uvádzať v nasledujúcom texte.

Výskumy folklóru

Po nástupe do NÚ SAVU mladá bádateľka začala svoju vedeckú činnosť terénnymi výskumami baníckeho folklóru v Spišskej Novej Vsi, Košiciach a Krompachoch na jar 1951. Pokračovala tak v téme, ktorej sa venovala už ako študentka na Karlovej univerzite. Podnet na zber baníckej ľudovej tvorby dala mladým národopiscom výzva prezidenta Klementa Gottwalda z roku 1949 pri príprave osláv 700 rokov československého baníctva.⁵⁰ Skupina mladých bádateľov, členov marxistického krúžku študentov národopisu (Skalníková, 1959: 7) sa preto v lete 1949 zamerala na terénny výskum baníckeho folklóru i novej tvorby v revíroch po celej republike a výskumy pokračovali aj v školskom roku 1949/1950.⁵¹ Skúmalo sa priamo u respondentov v baniach, no študenti tiež excerpovali rukopisné i vydané zbierky ľudovej poézie, závodné a iné časopisy a tlače. Výskumníkom sa podarilo zhromaž-

50 Prezident sa začiatkom roka 1949 stretol s delegáciou baníkov, ktorí ho informovali o pripravách na spomínané oslavy. Pri tejto príležitosti sa K. Gottwald vyjadril: „Také naše umelce je třeba k této věci přibrat. I pro ně je to velký a čestný úkol, vyjádřit umělecky význam hornictví pro náš nový život.“ (Nečásek, 1950: 5).

51 ÚA SAV, f. THS ÚSV, šk. 49, inv. č. 705, Osobný spis B. Filová. Údaj o výskumoch 1949/1950 vid' B. Barabášová, Žiadosť o zamestnanie v SAVU, Priebrada mládeže, 8. 8. 1950.

diť pútavý materiál, ktorý rozoberali a spracovávali v historickom seminári prof. dr. Václava Husu (Nečásek, 1950: 5). Jedným z výstupov sa stala publikácia *Lidová poesie hornická* (Praha, 1950), ku dňu baníkov v septembri 1950. Zostavovateľmi šesťdesiatdeväťstranovej knižocky boli B. Barabášová, J. Kramářik, M. Skalník a O. Skalníková. V tiráži sa uvádza, že spolupracovali ešte s piatimi členmi národopisného seminára: H. Dymarovou, V. Hasalovou, Z. Mišurcom, R. Křížkovou a H. Rejchertovou. Ide o zbierku 43 textov piesní i básní s baníckou tematikou od konca 16. až do polovice 20. storočia. Päť textov pochádza zo Slovenska, a to jeden z Banskej Bystrice a štyri z Banskej Štiavnice, vrátane pravdepodobne najznámejšej baníckej piesne „Stávaj, Hanzo hore, na baňu klopajú...“ (*Lidová poesie hornická*, 1950: 24). Okrem staršieho, tradičného baníckeho folklóru sa v publikácii nachádzajú aj autorizované, novodobé výtvary baníkov a hutníkov, rôzne básne a texty piesní. Pre bádateľa i čitateľa sú veľmi zaujímavé krátke informácie na konci niektorých textov, ktoré pieseň alebo báseň lokalizujú, no v niektorých prípadoch prinášajú i ďalšie údaje, ako napríklad meno a stručnú charakteristiku speváka, tvorcu textu, okolnosti zberu, vysvetlenie obsahu textu a podobne. Je evidentné, že informácie majú dopĺňať a vysvetľovať najmä hlavný zámer zbierky – podporiť tézu o triednom boji baníkov. Túto tézu nachádza čitateľ už v úvodnom príspevku *Tradice nášho hornictví*, v ktorom redakčný kolektív vyslovil názor, že baníci a hutníci ako v Čechách tak aj na Slovensku už od historických dôb predstavovali „predvoj triednych bojov pracujúcich mas“. Kolektív ďalej vysvetľoval, že pri svojom zbere chcel nájsť najmä bojové piesne, tie sa však zachovali až od 19. storočia. Banícky folklór v zbierke zostavovatelia popisovali v súvislosti s politickými a ekonomickými dejinami baníctva a hutníctva. Na druhej strane sa stručne zaoberali formou, obsahom i jazykom textov, hľadali spojenia s inými žánrami ľudovej poézie a v prípade novej tvorby aj inšpirácie z umeleckých diel básnikov, ako bol napríklad Jiří Wolker alebo Stanislav K. Neumann (*Lidová poesie hornická*, 1950: 8–12). Zbierke sa dostalo dobrého prijatia, bola odmenená v súťaži prác vysokoškolských študentov Karlovej univerzity v Prahe. Do publikácie napísal predslov František Nečásek, ľavicový novinár a v tom čase prednosta kultúrneho a tlačového odboru Kancelárie prezidenta republiky. V predslove konštatoval:

„... mladí národopisci ukázali svou odpovědí na výzvu prezidenta Gottwalda příklad živého spojení vědecké práce s aktuálními úkoly socialistické výstavby, a to nikoli všeobecnými deklaracemi, nýbrž právě činem ve svém vlastním oboru. Je to příklad pro všechny mladé pracovníky naší vědy.“ (Nečásek, 1950: 7).

Ďalšia výskumná práca B. Filovej, už pracovníčky NÚ SAVU, ukazuje jasnú kontinuitu s popisovanou témou a publikáciou. Terénny výskum, ktorý absolvovala na jar 1951, mal za cieľ tiež nazbierať materiál pre zborník o baníckej poézii. Tento zámer zároveň spadal do plánov folkloristickej sekcie NÚ SAVU, kde sa banícky folklór mal skúmať ako „folklór z kapitalistického útlatku“ (Zajonc, 2016: 48–49). Avšak, rovnako sa mal skúmať aj folklór obdobia socializmu a nová tvorba. Takýto postup sa prejavil už pri zbierke z roku 1950. Na druhý aspekt, teda sledovanie novej tvorby, sa zamerali potom terénne výskumy B. Filovej na strednom a východnom Slovensku v rokoch 1951, 1952, keď zaznamenávala častušky, družstevné piesne a rôzne novovzniknuté piesne, básne či slovesné pásma.⁵² Získanému materiálu zároveň kládla inovatívnu výskumnú otázku: ako sa tvorí nový folklór v podmienkach socialistickej spoločnosti?

Výsledky svojho bádania vzápätí zhrnula v diskusnom príspevku (Barabášová, 1952). Ide o rozsiahly článok (42 tlačných strán), ktorý v úvodnej časti sumarizuje úlohu umenia v nových podmienkach, čiže v období socialistickej kultúrnej revolúcie, pričom sa bádateľka oprela o práce sovietskych autorov V. Beresteneva, A. I. Burova a V. I. Lenina. Za najvýznamnejšiu črtu socialistickej kultúrnej revolúcie považovala masovosť, širokú účasť roľníkov a robotníkov „na vytváraní a užívaní novej socialistickej kultúry“ (tamže: 323). V tejto súvislosti autorka považovala folkloristiku za angažovanú vedu⁵³, chápala folklór „ako

52 ÚA SAV, f. NÚ SAV, šk. 98, inv. č. 470, Božena Filová, osobný spis. Údaje pre vyhodnotenie vedeckej činnosti vedeckých a vyšších odborných pracovníkov SAV, dr. Božena Filová, 18. 3. 1959. Výpočet plánovaných vedeckých úloh, s. 3.

53 „I naša folkloristika zapojená do výstavby socializmu skúma a svojimi vedeckými výsledkami pomáha usmerňovať novú ideológiu, nový kultúrny život i nové umenie pracujúceho ľudu.“ (Barabášová, 1952: 324). Názor B. Filovej na folkloristiku ako angažovanú vedu sa prejavil aj v jej návrhu folkloristickej sekcie Národopisného kabinetu SAVU, ktorý vypracovala v roku 1952. Návrh sa však nezrealizoval. Bližšie pozri Zajonc 2016: 36.

prejav ideológie, ktorá má formu umeleckej tvorby“ a tiež ako umeleckú tvorbu, do ktorej sa premietal „život, myslenie, história“ ľudu, pričom vychádzala z názorov Maxima Gorkého (tamže: 324). Opierala sa o hypotézu, že folklór ako „umenie ľudu“, nemôže zaniknúť, pretože „nie je samoučelné, ale odráža skutočnosť“. Práve novovznikajúci folklór je potom veľmi potrebné sledovať a zaznamenať, pretože je „dokladom víťazstva nového spoločenského zriadenia nad minulým, je povzbudzovateľom a aktívnym činiteľom výstavby socializmu, je prejavom novej ideológie pracujúceho človeka...“ (tamže: 326). V prvej časti príspevku sa bádatelka zamerala na úlohu ľudovej umeleckej tvorivosti, pod ktorou rozumela súbory ľudového spevu, tanca, hudby, rôzne tvorivé krúžky, súbory divadelné, recitačné, bábkarské a iné. Vyjadrila názor na triedny charakter ľudovej tvorivosti a jej napojenie po roku 1945 na „nový spôsob života“. Aj umelecká činnosť mala napomáhať „vychovať a zocelovať proletariát“ (tamže: 331). Zároveň autorka nabádala, aby ľudová tvorivosť bola živá, spontánna, aby súbory pracovali podľa plánu, spoločne a s cieľom, aby tí, ktorí usmerňujú ľudovú tvorivosť, mali dôkladné znalosti o kultúre ľudu minulej i súčasnej. B. Barabášová pokladala za potrebné usmerňovať „novú tvorivosť“ a preto videla dôvod skúmať „nový folklór“, pod ktorým rozumela častušky, básne, úderky, ktoré vznikali najprv v priemyselných centrách a masovo sa rozšírili. Až následne sa objavila nová tvorba aj na dedinách, najmä v súvislosti so vznikom JRD (tamže: 333–335). Autorka sa ďalej podrobne venovala rozboru nového folklóru, jeho textovej i hudobnej zložky. Sústredila sa najmä na materiál z východného Slovenska z vlastného výskumu, publikovala viaceré ukážky piesní, ich textov i notových záznamov. Z terénneho výskumu uvádzala príklad súboru ľudového tanca, spevu a hudby pri Závodnom klube Potravinárskeho kombinátu v Trebišove, ktorý scénicky predvádzal aj nový folklór, nové piesne, alebo vytváral folklórne pásma. V nich používal všeobecne známe ľudové piesne a dopĺňal ich o nové komentáre. Poslednú časť štúdie tvoria záznamy častušiek získaných vo vojenských výcvikových strediskách. Záverom autorka opätovne vyjadrila názor, že folkloristika má skúmať novú tvorbu, napomáhať zvyšovať umeleckú úroveň nových prejavov a tým zároveň sledovať zvyšovanie kultúrnej úrovne každého jednotlivca (tamže: 362–364).

Štúdia B. Barabášovej niesla v mnohom pečať obdobia, v ktorom vznikla. Národopis definovala podľa vtedajších názorov

J. Kramaříka a O. Nahodila.⁵⁴ Použila termín socialistická etnografia, ktorá je „samostatná historická disciplína, zaoberajúca sa pomocou svojej špecifickej metodiky zvláštnosťami kultúry a spôsobu života jednotlivých etnických a národných spoločenstiev, počínajúc rodom a končiac socialistickým národom, skúmajúca otázky pôvodu a historických vzťahov týchto spoločenstiev.“ (Kramařík, Nahodil, 1952: 9, citované podľa Barabášová, 1952: 362). Oproti tomu postavila „buržoáznú etnografiu“, ktorá „skúma dedinu ako celok, nevidiac triedne rozdiely, staticky, nevidiac východiská z biedneho života pracujúceho ľudu vôbec, pretože nepozná zákonitosti spoločenského vývinu.“ (Barabášová, 1952: 363). V odbornej argumentácii sa autorka opierala prevažne o dobové, ideologické práce sovietskych bádateľov zo začiatku 50. rokov. Prínosom štúdie je však upozornenie na novovznikajúce piesne a ústne prejavy, zozbieraný materiál i otázky, čo z novej tvorby je napojené na staršie vrstvy folklóru a aké sú formy šírenia nových prejavov. Jej prácu neskôr rozvíli ďalší bádatelia napríklad vo výskume družstevných piesní (Burlasová, 1980; Burlasová, 2016). Sama B. Filová si o niekoľko rokov neskôr uvedomovala obmedzenia svojho textu. V liste českej študentke Věre Stiborovej, ktorá písala diplomovú prácu o nových ľudových piesňach a požiadala ju o separát, podotkla v roku 1957:

„Článok o problematike vzniku nového folklóru na Slovensku Vám posielam. No nerada. Nie snáď preto, že by mi separát chýbal, alebo že by som nechcela, ale pre charakter teoretickej zaostalosti a prekonanosti článku. Štúdia bola určená do diskusie, mala pomôcť rozbúriť študijný záujem o túto problematiku. Preto aj jeho súdy sú takéhoto podpichujúceho charakteru, nemožno ich brať ako súdy overené dlhodobou výskumnou praxou, skôr ako pokusné prvé. Takto, prosím Vás, článok berte do rúk – s rezervou.“⁵⁵

B. Filová sa hlásila k angažovanej vede a rovnako sa takýto prístup po roku 1948 očakával od vedeckých pracovníkov v Akadémii. Krátko po svojom nástupe do NÚ SAVU sa stala referentkou

54 Bližšie o práci J. Kramaříka a O. Nahodila „J. V. Stalin a národopisná veda“ a ich kritike „buržoázneho národopisu“ pozri Bahenský 2016: 152.

55 ÚA SAV, f. NÚ SAV, šk. 98, inv. č. 470, Božena Filová, osobný spis. List B. Filovej V. Stiborovej zo dňa 25. 4. 1957 (poznámka G. K.: v liste je datovanie 25. 4. 1959, ale keďže ide o odpoveď na list V. Stiborovej zo dňa 11. 3. 1957, zrejme ide o omyl a správne má byť rok 1957).

Komisie pre výskum ľudových tancov, ktorej cieľom bolo vytvoriť novú metódu na dokumentovanie ľudových tancov (malo ísť o filmové záznamy) a tiež „zaistiť ideovo jednotný postup národopisných súborov“ (Zajonc, 2016: 33). V rokoch 1951 – 1956 na žiadosť Povereníctva informácií a osvety a tiež Matice slovenskej B. Filová opakovane prednášala na školeniach umeleckých vedúcich tanečných súborov a na kurzoch osvetových pracovníkov. Od roku 1958 sa stala členkou Komisie ľudovej umeleckej tvorivosti pri Povereníctve školstva a kultúry.⁵⁶ K tejto téme publikovala i niekoľko článkov v periodikách *Nové Slovo* a *Smena* (Barabášová, 1951, 1951a, 1953).

Ako mladú bádatelku v odbore folkloristika ju oslovilo Slovenské vydavateľstvo krásnej literatúry (SVKL) začiatkom roka 1954, aby napísala štúdiu do výberu rozprávok Pavla Dobšinského.⁵⁷ Príspevok vyšiel ešte v tom roku (Filová-Barabášová, 1954). Pri čítaní tohto textu možno sledovať priame nadväznosti so štúdiou z roku 1952 a to v používanom odbornom jazyku, v argumentácii i vo vyberaní relevantných problémov, ktoré sa majú v príspevku rozoberať. B. Filová sa venuje v prvom rade ideologickým aspektom rozprávok. Pokračuje tak v úvahách o folklóre i všeobecne o umení a jeho úlohe v podmienkach socialistickej kultúrnej revolúcie. Sústreďuje sa na otázku svetonázoru ľudu a jeho odraz v rozprávkach tak, ako to bolo zachytené v období ich zberu. Rozoberá ideové zámery ľudových rozprávok, pripomína názory Dobšinského na rozprávky. Venuje sa stručne i genéze rozprávok v histórii ľudstva a zároveň rozvíja myšlienky o národnej forme rozprávok. Národnú formu hľadá v určitých (bližšie nešpecifikovaných) umeleckých obrazoch, v ktorých sa spája skutočný i vymyslený svet. Ďalej národnú formu možno, podľa B. Filovej rozoznať v psychike, v návykoch a v zvláštnostiach myslenia ľudu. V záverečnej časti textu priniesla názor na novú tvorbu rozprávok (nové obsahom a postavami ako sú vodcovia ľudu) a vyjadruje presvedčenie, že nové rozprávky sa prirodia k dovtedajšej tradícii a „rozširujú tak základ našej národnej kultúry...“ (tamže: 15). Rozsahom nevelký, avšak obsahovo veľmi hutný príspevok je zaujímavý pre dnešného čitateľa z nie-

koľkých dôvodov: 1. Dobre dokumentuje štýlom, terminologickým slovníkom obdobie svojho vzniku, 2. Ukazuje jasne a zreteľne relevantné otázky folkloristiky, ktoré stáli v centre záujmu (vzťah umenia a kultúrnej revolúcie v tom období), 3. V neposlednom rade vyslovuje názor na novú tvorbu i v takej „tradičnej“ oblasti ľudovej slovesnosti, akými boli a sú fantastické/čarovné ľudové rozprávky.

V roku 1957 dostala B. Filová novú vedeckú úlohu. Mala pripraviť výber ľudových rozprávok z tzv. Wollmanovskej zbierky na vydanie.⁵⁸ Tejto úlohe sa pôvodne venovala Mária Kolečányi-Kosová, študentka Franka Wollmana, no po jej nútenom odchode z NÚ SAVU v roku 1951 práca na vydaní rozprávok zastala. Objavila sa opäť v perspektívnom pláne pracoviska v roku 1954 a po troch rokoch dostala i konkrétnu riešiteľku – B. Filovú. Nová editorka sa usilovala o vedecké vydanie zozbieraných ústnych textov. V roku 1959 dokončila rukopis trojdielnej publikácie *Slovenské ľudové rozprávky*, ktorá prinášala 585 textov z územia celého Slovenska a úvodnú teoretickú štúdiu.⁵⁹ Dielo malo vyjsť vo vydavateľstve Veda. Avšak publikáciu vydavateľstvo v roku 1959 vyradilo z edičného plánu (Kiliánová, 2016a: 78). Podľa spomienok B. Filovej dôvodom boli „nevhodné“ texty o poverových bytostiach a svätcoch (Bobáková – Tužinská, 2006: 223). Slovenské ľudové rozprávky mali zložitý osud. Treťou editorkou diela sa stala od roku 1963 Viera Gašparíková, avšak ani nové prepracovanie diela, odovzdané do vydavateľstva Veda v roku 1972, nevedlo k zdarnému výsledku (Kiliánová, 2016b: 101). Slovenské ľudové rozprávky sa podarilo vydať až po politickej zmene v roku 1989, a to I. diel v roku 1993 s textami zo stredného Slovenska, II. diel v roku 2001 s textami zo západného Slovenska a III. diel v roku 2004 s textami z východného Slovenska (Filová – Gašparíková, 1993, 2001, 2004).

Od konca 50. rokov sa B. Filová postupne prestala venovať folkloristickým témam. Túto výskumnú oblasť však ďalej sledo-

56 ÚA SAV, f. NÚ SAV, šk. 98, inv. č. 470, Božena Filová, osobný spis. Údaje pre vyhodnotenie vedeckej činnosti vedeckých a vyšších odborných pracovníkov SAV, dr. Božena Filová, 18. 3. 1959.

57 ÚA SAV, f. NÚ SAV, šk. 98, inv. č. 470, Božena Filová, osobný spis. List SVKL B. Filovej, 27. 1. 1954.

58 Zber ľudových rozprávok začal v roku 1928 a trval až do roku 1942 na podnet českého literárneho vedca, filológa a folkloristu prof. Franka Wollmana. Rozprávky zbierali študenti Slovanského seminára Filozofickej fakulty Univerzity Komenského v 230 obciach po celom Slovensku. Zbierka obsahuje približne 200 jednotiek rôzneho žánru. Okrem rozprávok, povestí, anekdot, sú to i parémie, texty piesní a opisy zvykov (Gašparíková, 2006: 68–74).

59 ÚA SAV, f. NÚ SAV, šk. 98, inv. č. 470, Božena Filová, osobný spis. Údaje pre vyhodnotenie vedeckej činnosti vedeckých a vyšších odborných pracovníkov SAV, dr. Božena Filová, 18. 3. 1959, Bod B, 7/, s. 1.

vala, čo ukazujú napríklad jej recenzie (Filová, 1958, 1958a). V prvej polovici 70. rokov sa k otázke novej folklórnej tvorby vrátila tým, že redigovala antológiu o rozprávaniach, piesňach a výtvarných dielach s námetom Slovenského národného povstania. Napísala do publikácie úvod, v ktorom priniesla zhrnutie dovtedajšieho záujmu o problematiku i zhodnotenie stavu bádania (Filová, 1974). V druhej polovici 70. rokov sa vyjadrila k stavu folklórneho hnutia na Slovensku a k významu folklóru v socialistickej spoločnosti v príspevku, ktorý odznel na medzinárodnom seminári pri príležitosti 25. ročníka folklórneho festivalu Východná (Filová, 1980).

Výskum kultúry a spôsobu života robotníkov

Ako uviedol Ján Mjartan vo svojich spomienkach: „Už etnografická konferencia v Moskve začiatkom roka 1951 zdôraznila, že vedľa štúdia kultúry a spôsobu života kolchozných roľníkov je prvoradou úlohou výskum kultúry a života robotníckej triedy, ako vedúcej triedy pri výstavbe socializmu a komunizmu...“ (Mjartan, 2006: 231–232). Táto požiadavka sa vzápätí rozoberala na druhej celoštátnej konferencii československých etnografov, ktorá sa konala v apríli 1952 v Prahe. Účastníci si vytýčili cieľ: „Hlavnú pozornosť obrátiť na súčasný spôsob života a to tak na dedine ako aj v meste, čiže v prostredí priemyselného robotníctva, baníkov atď.“ (tamže: 232). Slovenskí bádatelia sa snažili vyhovieť nastolenej požiadavke a preto sa už v roku 1952 vytvorila na akademickom pracovisku Komisia pre výskum družstevnej dediny a robotníckej kultúry, ktorej prácu viedli Ján Mjartan a Božena Filová (Zajonc, 2016: 35). V júli roku 1952 sa obaja členovia Komisie spolu s asistentom Jánom Podolákom vydali na dva prieskumy dedín, v ktorých existovali jednotné roľnícke družstvá (JRD) v krajoch Bratislava, Nitra, Žilina, Košice a Prešov a pripravovali kolektívny výskum družstevnej dediny. Výskumy robotníckej kultúry sa zatiaľ obmedzovali na bádania o baníckom folklóre, čomu sa individuálne venovala B. Filová v roku 1951 v okolí Košíc, Krompách a Spišskej Novej Vsi (tamže: 47–49). Avšak, prípravy na kolektívny výskum robotníckej kultúry tak tiež pokračovali. Bádatelia si vybrali obec Žakarovce na Spiši. B. Filová spomínala na toto obdobie:

„Viem, že keď sme mali robiť Žakarovce, tak prišla taká požiadavka, že neskúmame kompletne spoločnosť, lebo tu narastá na Slovensku robotníctvo a čo o ňom vieme... A ja som napísa-

la, to si pamätám, že už tma bola, taký projekt s názvom Konceptia výskumu robotníctva a keď som išla domov, tak ma až nadnášalo. A tak som vedela, že to je to, čo mám robiť, čo mi dá uspokojenie, že na niečo som prišla.“ (Voľanská, 2017: 79).

V letných mesiacoch roku 1953 konal sa prvý kolektívny výskum pracovníkov NK SAV a externých spolupracovníkov vo vybranej lokalite (Filová-Barabášová, 1954). Podobne pracovníci partnerského ústavu ČSAV v Prahe a Brne začali v tom istom roku výskum Kladenska a Rosicko-Oslavanska, baníckych regiónov v Čechách a na Morave (Horák, 1959: 5). Sústreďenie sa práve na baníkov malo aj svoje politické dôvody, pretože mocenské elity ich označovali za predvoj celej robotníckej triedy.⁶⁰ Na Slovensku sa bádatelia zamerali na dedinu Žakarovce z viacerých príčin. B. Filová vysvetľovala, že v obci sa obyvatelia dlhodobo venovali baníctvu, čo možno považovať za jeden z najstarších druhov priemyselného zamestnania. Zároveň písala „o spájaní proletárskych prvkov kultúry a spôsobu života s roľníckym bez vzájomného ochudobňovania“ (Filová, 1956: 6). A tiež zdôvodňovala, že výskum v Žakarovciach zachytával najstaršie formy proletariátu, ktoré tvorili oblúk, prepojenie od polofeudálnych pomerov po ranné formy kapitalizmu. Filová ozrejmla, že výskum v Žakarovciach predstavuje prvú z troch kategórií bádania robotníckej kultúry a spôsobu života. Ďalšie dve kategórie si pracovisko naplánovalo do budúcnosti, mali by zahŕňať výskum väčších mestských priemyselných centier (druhá kategória) a nakoniec výskum novovzniknutých závodov, ktoré sa vybudovali počas industrializácie v období po roku 1948 (tretia kategória). Zdôraznila, že dôležitým aspektom výskumu sa rovnako stala otázka národnej identity robotníckej triedy. Bádatelia chceli ukázať, že „robotnícka trieda nie je beznárodná, ale naopak, sú v nej zakorenené všetky národné city. Že si svoju národnú hrdosť a charakter udržiava aj medzi robotníkmi iných národností, i pod nadvládou cudzích kapitalistov.“ (tamže: 6).

Výsledná obsiahla kolektívna monografia – prvá svojho druhu na Slovensku – vyšla relatívne rýchlo, za tri roky. Členenie kapitola sa do istej miery vymykalo z obvyklého kánonu vlastived-

⁶⁰ Časopis *Český lid* (1950), č. 7–8, fotografia Klementa Gottwalda. Prezident má oblečenú banícku uniformu, stojí medzi baníckymi učňami. Text pod fotografiou: „Horníci jsou nyní v čele dělnické třídy“. Bližšie pozri Soukupová, 2016: 250.

ných, respektíve národopisných monografií obcí či regiónov, ktoré najčastejšie začínali kapitolami o dejinách, potom nasledovala hmotná, duchovná kultúra a folklór. V monografii Žakarovce po Úvode nasledovala kapitola Spoločenské a príbuzenské vzťahy (Filová, 1956a), až potom išli kapitoly o poľnohospodárstve (Podolák, 1956), baníckej práci (Pátková, 1956), o ľudovom staviteľstve (Mjartan, 1956), ľudovej strave (Markuš, 1956), ľudovom odeve (Kovačevičová, 1956), o zvykoch a ľudovom liečení (Čajánková, 1956), slovesnom folklóre (Kosová, 1956), ľudovej hudobnej kultúre (Burlasová, 1956) a publikáciu uzatvorila kapitola Žakarovce v minulosti (Markov, 1956).

Kapitola Spoločenské a príbuzenské vzťahy sa delí taktiež na neobvyklé podkapitoly: Feudalizmus, Obdobie rozvíjajúceho sa kapitalizmu (1848 – 1880), Obdobie kapitalistickej koncentrácie priemyslu (1880 – 1918), Obdobie predmníchovskej Československej republiky a tzv. slovenského štátu, Obdobie budovania socializmu. Autorka svoje členenie vysvetlila nasledovne: „Spoločenské vzťahy, ktoré tvoria súhrn všetkých vzťahov ľudí medzi sebou, sú len výslednicou vzťahov výrobných, pretože tieto sú prvotné a určujú všetky ostatné vzťahy. Aby sme mohli pochopiť charakter spoločnosti v určitej epoche, musíme poznať jej hospodársku štruktúru, ktorá je daná súhrnom výrobných vzťahov.“ (Filová, 1956a: 15). Bádateľka vo svojej práci aplikovala metodologický prístup dialektického a historického materializmu, a to dôsledne. Kapitola popisuje rozvoj baníctva v lokalite, sleduje nárasty i poklesy robotníckeho zamestnania v Žakarovciach, prepojenosť práce v poľnohospodárstve a v baniach často v jednej rodine, ba i u jednej osoby. Rovnako prináša rozbor podmienok práce, vytvárania robotníckej triedy, jej organizovania a pôsobenia v obci. Všetky tieto dáta sa prepájajú s popismi štruktúry a života rodiny. Filová dáva do súvisu rozpad veľkorodiny v Žakarovciach s ekonomickými zmenami i s migráciou obyvateľstva, sleduje nárast nukleárnych rodín, prináša údaje o zmenách vzťahov medzi mužmi a ženami, o emancipácii žien v rodine, v manželstve, o zmenách vo výchove detí a podobne podľa jednotlivých stanovených období. Rovnako analyzuje spoločenský život v obci v závislosti od zamestnania, práce a hospodárskych premien. Kapitola B. Filovej tak prináša na začiatku monografie zhrnutie rozvoja robotníckej kultúry a spôsobu života robotníkov v Žakarovciach a ich prepojenie s kultúrou i životom roľníkov v 19. a v 20. storočí až po obdobie výskumu. Je dôležité zdôrazniť, že poznatky zo súčasnosti, v práci označené ako

obdobie budovania socializmu, tvoria rozsahom i obsahom adekvátnu časť textu. Jazykový štýl kapitoly je do istej miery poplatný vtedajšiemu ideologickému slovníku. Avšak autorka uplatňuje nový metodologický prístup, ktorý dôsledne aplikuje a podporuje zhromaždeným materiálom. Výsledkom je kvalitný odborný text v rámci vybranej metodológie. Celá monografia predstavuje prvé spracovanie kultúry a spôsobu života robotníkov (spolu s kultúrou a spôsobom života roľníkov) v jednej lokalite v slovenskom národopise. Autorský kolektív získal za monografiu Žakarovce druhú cenu SAV v roku 1957 (Mjartan, 2006: 249).

Je zaujímavé porovnať výsledok práce slovenských a českých bádateľov na poli výskumu robotníctva z toho istého obdobia. Pracovníci Ústavu pro etnografiu a folkloristiku ČSAV z Prahy, ktorí skúmali Kladensko, i pracovníci brnianskej pobočky tohto ústavu (skúmali Rosicko-Oslavansko) začali výskumy v roku 1953 podobne ako ich slovenskí kolegovia. Kladensko si pražský ústav vybral ako príklad baníckej priemyselnej oblasti, ktorej vývoj sa dal neprerušite sledovať od konca 18. storočia. Zároveň išlo o národné homogénnu oblasť, pretože sa výskumníci chceli sústrediť na procesy formovania českého robotníctva. Kladensko je relatívne rozsiahla priemyselná oblasť. Bádatelia sa preto zamerali iba na šesť obcí, ktoré tvorili stred uhoľného revíru (Skalníková, 1959: 7–9). Vzniknutá publikácia *Kladensko. Život a kultura lidu v průmyslové oblasti* (1959) má šesť kapitol. Prvá, ktorú napísala O. Skalníková (1959), prináša poznatky o práci baníkov, o živote rodiny vrátane bývania, odievania, stravy a rodinných obradov. V závere dodáva informácie o spoločenskom živote baníkov, školstve a osвете (Skalníková, 1959). Ide o dôkladné a kvalitné monografické spracovanie témy, ktoré končí – ako je uvedené v titule kapitoly – na začiatku 20. storočia. Kapitola v rámci celej monografie tvorí asi pätinu celého rozsahu. Ostatných päť kapitol sa venuje oblasti, ktorú by sme mohli nazvať banícky folklór. Kapitoly prinášajú ľudové rozprávanie (Jech, 1959), banícky humor (Spilka, 1959), robotnícke piesne (Karusický, 1959), banícke hudby (Nušl, 1959), ľudovú tradíciu a novú tvorbu v piesni (Janáčková, 1959). Všetky folkloristické kapitoly sú zároveň doplnené antológiami, alebo početnými materiálovými ukážkami. Monografie Kladensko a Žakarovce sa tak líšia v štruktúre, v proporčnosti, ktorá je venovaná jednotlivým témam, ale najmä v metodologickom prístupe. V Kladensku ide o historicko-národopisný popis jednej oblasti, v Žakarovciach o pokus zachytiť a popísať i najnovšie zmeny v živote a kultúre obyvateľov obce a venovať im adekvátnu pozornosť.

Monografia *Rosicko-Oslavansko. Život a kultura lidu v kamenouhelném revíru* (Fojtík, Sirovátka, 1961) dvojice autorov z brnianskej pobočky Ústavu pro etnografii a folkloristiku ČSAV vyšla ako posledná. Publikácia má dve časti. V prvej prináša komplexný etnografický popis skúmanej oblasti od konca 18. storočia až po obdobie po druhej svetovej vojne. Autor K. Fojtík (1961) túto polovicu knihy nazval „historicko-etnografický obraz“. Štruktúra etnografickej časti je podobná ako v Kladensku. V jednotlivých kapitolách sa Fojtík venuje dejinám baníctva, poľnohospodárstvu a remeslám. Ďalej popisuje obydlie, stravu, odev a prechádza na zloženie spoločnosti, spoločenský život i obrady a slávnosti. V závere sa zameriava na rodinu a rodinné vzťahy a na koniec na školstvo, osvetu, kam zahrňuje aj ľudové vedomosti a liečenie. Autorovi sa podarilo vykresliť v skutku plastický obraz o Rosicko-Oslavansku za posledných 200 rokov. Popísal tiež zmeny, akými prechádzala kultúra a spôsob života baníkov v skúmanom období. Avšak obsah textu ukazuje, že dôraz je viac na slove „historický“ obraz. Fojtík zachytil aj kultúrne a sociálne zmeny v súčasnosti (za čo by bolo možné považovať obdobie po druhej svetovej vojne), no v texte sa o nich zmieňoval stručne, spravidla im venoval iba niekoľko riadkov na konci kapitoly. Druhá, folkloristická časť publikácie od O. Sirovátka (1961) sa sústredila na ľudové piesne a ľudové rozprávania. Autor venoval viac pozornosti stavu ľudovej slovesnosti v období výskumu (1953–1956), pričom získané materiály porovnával so zápismi z 19. a začiatku 20. storočia a sledoval tak zmeny skúmaných javov. Publikácia Rosicko-Oslavansko sa tak svojím obsahom viac približuje k monografii Žakarovce než kniha o Kladensku. Podobnosti a rozdiely v metodologickom i tematickom prístupe troch kolektívov národopiscov z Prahy, Brna a Bratislavy (resp. aj z košickej pobočky NÚ SAV) pri výskume robotníckej kultúry konštatovali samotní bádatelia na celoštátnej pracovnej porade v Smoleniciach na jeseň 1956. Svoju úlohu zohrali, prirodzene, i rozdielne historické, ekonomické i sociálne podmienky vytvárania robotníctva v Čechách, na Morave a na Slovensku, na čo upozornila vo svojom referáte Božena Filová (Filová, 1957: 342–346).

V nasledujúcich rokoch výskum robotníckej kultúry zostával v pracovných plánoch B. Filovej a zároveň sa spájal s témou vplyvu priemyselného na zmeny v ľudovej kultúre na Slovensku.⁶¹ Výsledky bádania v tejto oblasti prenikali do jej rôz-

nych príspevkov ako napríklad do kapitoly Spoločenský a rodinný život v kolektívnej práci *Slovenská ľudová kultura* v diele *Československá vlastivěda* (Filová, 1968). Zaradila sem i odseky o kovo-roľníckej a robotníckej rodine (Filová, 1968: 552–553), ako podrobnejšie ukážem ďalej.

Výskum rodiny a spoločenských vzťahov

Božena Filová sa začala venovať výskumom rodiny a spoločenského života postupne, najprv v súvislosti s otvorením novej témy v slovenskom národopise – robotníckej kultúry, presnejšie baníckej kultúry v obci Žakarovce v prvej polovici 50. rokov. O výsledkoch jej bádania v tejto obci som písala podrobne v predchádzajúcej podkapitole. Zároveň tému rodiny a spoločenských vzťahov sledovala aj na Horehroní, a to v rámci výskumov družstevnej dediny, vplyvu industrializácie a modernizácie na spôsob života. Poznatky i materiály z vlastných výskumov aj z iných oblastí Slovenska a tiež z výsledkov iných bádateľov o rodine i spoločenstve a spoločenskom živote zúročila B. Filová najmä v kapitolách, ktorými prispela do syntetických prác. Hneď prvou bola encyklopédia v ruskom jazyku *Narody mira*, do ktorej B. Filová napísala časť o rodinnom a spoločenskom živote (Filová, 1964).

Veľká, niekoľkozväzková séria *Narody mira. Etnografické očerki* priniesla v diele *Narody zarubežnoj Jevropy I*, stať Čechi i Slováci (1964: 175–276). Text pripravovali vedci z Ústavu pro etnografii a folkloristiku ČSAV v spolupráci s vedcami z NÚ SAV (Mjartan, 2006: 246). Vo februári 1959 napísal odstúpený riaditeľ J. Mjartan svojej nástupkyňi B. Filovej list, že nemôže prísť na poradu pre chorobu. Medzi inými záležitosťami, ktoré bolo potrebné vybaviť, spomenul v bode 2:

„Fascikel „Národy mira“ je na písacom stole od okna. Vezmi ho na zajtrajšiu poradu. Pri tejto príležitosti prediskutujte aj otázku redaktora, lebo mne to sotva bude možné ďalej robiť pri terajšom zdravotnom stave a táto vec už neznesie veľa odkladania.“⁶²

klad uvádzam: Dr. Božena Filová, Národopisný ústav SAV, Výkaz práce za rok 1963, tam v bode 1/ sa píše: „Vplyv priemyselného na život a kultúru ľudu – terénny výskum 5 týždňov na strednom Slovensku.“ Podobne pozri plány práce na r. 1961, 1962, 1966.

62 ÚA SAV, f. NÚ SAV, šk. 98, inv. č. 470, Božena Filová, osobný spis. List J. Mjartana B. Filovej (strojopis), 7. 2. 1959, s. 1.

61 ÚA SAV, f. NÚ SAV, šk. 98, inv. č. 470, Božena Filová, osobný spis. Ako prí-

B. Filová prevzala štafetu redaktorskej práce na diele, ktoré vyšlo po šiestich rokoch. Stala sa vedeckou redaktorkou časti *Slovaki* (1964: 224–263), do ktorej prispel J. Podolák s textom roľnícke hospodárstvo, S. Kovačevičová spolu s E. Plickovou a J. Paličkovou pripravili časť domácka výroba a ľudové remeslá, osídlenie a bývanie napísali J. Verešik a N. N. Gracianskaja, použijúc materiál J. Mjartana. Text rodinný a spoločenský život pripravila B. Filová. Ľudová tvorba vznikla v kolektíve štyroch autorov: R. Žatka (ľudová próza), S. Burlasovej (ľudová pieseň), P. Tonkoviča (ľudová hudba) a K. Ondrejku (ľudové tance). E. Horváthová sa podieľala na stati o náboženstve spolu s O. Nahodilom, A. Robekom a ruským autorom I. R. Grigulevičom (Predislovie, 1964: 8).

Autorský text B. Filovej (Filová, 1964: 256–260) začína formami rodiny, zvlášť spomína patriarchálnu veľkorodinu a dôvody jej pretrvávania na Slovensku v 20. storočí. Rozoberá organizáciu práce medzi členmi tradičnej rodiny, venuje sa delbe majetku a regionálnym rozdielom v štruktúrach rodín na Slovensku. Minimálne polovicu textu zaberajú popisy zmien foriem rodiny, vzťahu muža a ženy a rodinného života v druhej polovici 20. storočia vplyvom nového politického systému a modernizačných procesov. Prináša aj štatistické údaje o zamestnanosti žien, o poklese počtu detí v rodinách, o riešení starostlivosti o deti, ako napríklad nárast počtu detí v predškolských zariadeniach. V časti o rodinných obradoch sa sústreďuje na popis rituálnych úkonov pri narodení dieťaťa, pričom rozlišuje zvyky podľa rodu (chlapec – dievča), podľa náboženstva (rímski katolíci, evanjelici a.v. a iné denominácie). Stručne uvádza obrady mládeže, potom prechádza na obsiahlejšiu časť o sobáši a svadbe v tradičnej kultúre. Pohrebným obradom je venovaný iba jeden skromný odstavec. Časť o spoločenskom živote je najkratšia. Autorka sa v nej venuje iba novodobým formám organizovania spoločenského života po roku 1948 prostredníctvom inštitúcií ako sú JRD, lokálna samospráva a obce, zväz mládeže, zväz žien a iné. Text sa vyznačuje hutným jazykom, vecne informuje čitateľa o podstatných skutočnostiach.

V druhej polovici 50. rokov 20. storočia začali prípravné práce na syntetickej publikácii *Ľudová kultúra* (1968) v rámci série *Československá vlastivěda*. NÚ SAV zorganizoval v októbri 1959 poradu v Smoleniciach, kde sa diskutovali metodické otázky a jednotný prístup pri písaní textov budúceho diela (Mjartan, 2006: 227; Pátková, 1960). Ústav začlenil prípravu syntézy od začiatku 60. rokov do plánovanej úlohy o dejinách ľudovej kultúry (Kiliá-

nová, 2016a: 67–68). Riaditeľka B. Filová sa stala členkou redakčnej rady vlastivedy a Andrej Melicherčík vedeckým redaktorom celého tretieho dielu o ľudovej kultúre, ktorý sa skladal z českej a slovenskej časti. Slovenská časť mala pôvodne vyjsť v slovenskom jazyku, no nakoniec sa vydavateľstvo priklonilo k českému napriek odporu slovenských autorov (Voľanská, 2017: 78–79). V slovenčine sa uvádzali iba konkrétne termíny. B. Filová prispela do časti Slovenská ľudová kultúra IX. kapitolou Spoločenský a rodinný život (Filová, 1968: 539–554). Cieľom diela bolo priniesť stručné dejiny ľudovej kultúry na území Čiech a Slovenska, čomu sa podriadilo zameranie, štruktúra i obsah. Preto sa IX. kapitola venovala v prvej podkapitole Spoločenský život historickým údajom o susedskej občine, obecnému spoločnému majetku, funkcionárom obce, obecnej samospráve a zvykom v spoločenskom živote najmä v minulosti, v podmienkach tradičnej dediny. Napriek tomu B. Filová priniesla aj krátke informácie o zmenách v tejto oblasti. Napríklad popísala susedskú výpomoc ako (popri príbuzenskej výpomoci) najcharakteristickejšiu sociálnu inštitúciu na súčasnej dedine, ktorej význam sa naplno prejavil opäť po 2. svetovej vojne napríklad pri výstavbe domov.

Druhá podkapitola Rodinný život je podstatne rozsiahlejšia, až päťkrát dlhšia. Autorka venovala veľa pozornosti štruktúre veľkorodiny na Slovensku, úlohám a delbe práce jej členov, deleniu majetku a dedičskému právu so zvláštnym zreteľom na dedičské právo žien. Pomerne veľa miesta zabral tiež popis postupného, pomalého rozpadu veľkorodiny na Slovensku v 20. storočí. Nasleduje zobrazenie monogamnej rodiny, rodiny roľníckej, kovoľníckej, robotníckej i rodiny poľnohospodárskeho robotníka. Záverom B. Filová dodala aj stručné informácie o súčasnej rodine a jej funkciách.

Syntetické práce pokračovali v ďalšom desaťročí vydaním nemeckej publikácie *Die slowakische Volkskultur. Die materielle und geistige Kultur* (1972), do ktorej B. Filová opäť prispela kapitolou o spoločenskom a rodinnom živote. Poslednou syntézou v tomto období bola publikácia *Slovensko 3. Ľud – II. časť* (1975) a B. Filová do nej pripravila ešte raz kapitolu Spoločenský a rodinný život (Filová, 1975: 947–984). Ide o rozsiahlejší text ako v predchádzajúcich syntézach. V úvodnej časti autorka ozrejmila svoje metodologické východiská: „Syntetizujúci prístup vždy znamená výber a typizáciu istých úsekov takých javov, ktoré sa v konkrétnych časových a priestorových podmienkach svojej existencie stali

zvlášť výraznými a špecifickými aj v porovnaní so všeobecným vývojom týchto javov inde.“ Tieto javy treba ďalej študovať „vzhľadom na konkrétne okolnosti historického, ekonomického a štátnopolitického vývinu Slovenska...“ (Filová, 1975: 947). Ako vidno, autorka naďalej považovala za určujúce vplyvy na kultúru a spôsob života najmä ekonomické a politické procesy v historickom čase. Kapitola sa venuje dejinám spoločenských a rodinných inštitúcií, nezahŕňa rodinné obrady ani zvyky, ktoré spracovala Emília Horváthová v kapitole Zvykoslovie a poverby (Horváthová, 1975). Text Boženy Filovej v diele *Slovensko 3. Ľud II. časť* považujem za dovtedajšie najkomplexnejšie spracovanie informácií o tradičnej rodine, dedinskom spoločenstve a ich premenách v 20. storočí na Slovensku.

V polovici 60. rokov B. Filová dokončila kandidátsku dizertačnú prácu *Spoločenský a rodinný život slovenského ľudu. Historicko-etnografický náčrt* (Filová, 1966). Autorka sledovala uvedené kultúrne a sociálne javy, ktoré dávala do súvisu s historicko-ekonomickým vývojom Slovenska. Predložila periodizáciu a typizáciu vybraných javov v rámci ľudovej kultúry i v rámci spoločnosti. Kandidátsku dizertačnú prácu úspešne obhájila pred vedeckou radou NÚ SAV v roku 1966.

Na konci 60. rokov zaujala pozornosť B. Filovej nová téma v rámci výskumov rodiny. Išlo o obmedzovanú reprodukciu čiže jednodetný systém v niektorých regiónoch južného a východného Slovenska. Filová pripravila dotazníkový výskum, ktorý sa konal pod záštitou Slovenskej národopisnej spoločnosti v rokoch 1967 – 1971 v štrnástich okresoch (Filová, 1970). Vyplnené dotazníky priniesli informácie o štruktúre rodiny i lokálnej spoločnosti a špeciálne informácie o obmedzovanej reprodukcii, pokiaľ sa v obci vyskytovala (Voľanská, 2017: 77). V plánoch i výkazoch práce B. Filovej sa v nasledujúcich rokoch objavovalo spracovanie materiálu a príprava štúdie. Avšak vydanie samostatného príspevku o jednodetnom systéme sa nakoniec neuskutočnilo.⁶³

Výskum rodiny však zostával naďalej prioritou B. Filovej. V súvislosti so zameraním výskumov ŠPZV na tradície publiko-

vala úvahu o rodine ako „najmenšej ľudskej pospolitosti“, ktorá zabezpečuje prenos kultúrnych tradícií (Filová, 1978: 269). Zároveň však upozorňovala na skutočnosť, že rodinu nie je možné skúmať izolovane, ale v rámci a v spojitosti s inými pospolitostami, napríklad v nadväznosti na lokálnu komunitu. V kontexte rýchlych ekonomických, sociálnych a iných premien vidieka i mesta pokladala takúto tému za odbornú výzvu (tamže: 269 a n.) Podobné myšlienky o rodine a jej premenách uverejnila autorka i v zborníku *Současná vesnice*, v sérii prác o ľudovej kultúre v súčasnosti (Filová, 1978a).

V októbri 1982 sa konala medzinárodná konferencia v Smoleniciach na tému Úloha rodiny v etnokultúrnych procesoch v podmienkach socializmu, ktorú usporiadal NÚ SAV v rámci Medzinárodného výboru pre etnografický výskum súčasnosti. Výbor koordinoval výskum súčasných kultúrnych javov v socialistických krajinách a v Smoleniciach zástupcovia spolupracujúcich inštitúcií spresňovali vedecké úlohy na roky 1981 – 1985 (Filová, 1983). Na podujatí B. Filová predniesla úvodný referát, v ktorom vysvetlila, že výskum rodiny sa stal jednou z kľúčových tém aj v Československu v rámci hlavnej úlohy ŠPZV na roky 1981 – 1985, ktorá sa ako celok zamerala na význam tradícií ľudovej kultúry v súčasnej spoločnosti (Filová, 1983a: 350). Rodina bola v projekte chápaná „ako najmenšia kolektívna ľudská inštitúcia a dôležitý mikrorámec pôsobenia [...] tradícií spôsobu života celej spoločnosti“ (tamže: 351). Podľa projektu sa pozornosť výskumníkov zamerala na rôzne typy rodín a na niekoľko tém ako napríklad úloha rodiny vo vytváraní pracovných návykov v poľnohospodárstve, formovanie vkusových noriem v rodine, úloha rodiny v obradovej kultúre a iné. B. Filová uzavrela, že centrálnym výskumným problémom zostáva objasnenie mechanizmov pôsobenia tradícií, aby bolo možné určiť „progresívne tradície“ a tiež ich aj ochraňovať a rozvíjať (tamže: 353–354).

Výskumy Slovákov v zahraničí

V roku 1954 po obnovení samostatného pracoviska Národopisného kabinetu SAV pridal si vedecký kolektív do plánov novú úlohu – výskum etnických menšín na Slovensku (Kiliánová, 2016a: 67 a n.) a čoskoro k tomu pribudol i výskum slovenského etnika v zahraničí (Benža, 2006). V rámci tejto úlohy absolvovala B. Filová v 1958 dvojtyždňovú výskumnú cestu v Juhoslávii so zameraním na slovenskú menšinu vo Vojvodine. Ako nová riaditeľka zároveň navštívila partnerské inštitúcie v Srbskej akadémii vied

63 ÚA SAV, f. NÚ SAV, šk. 98, inv. č. 470, Božena Filová, osobný spis. Dr. B. Filová, Správa o odbornom-výskumnej práci riaditeľa NÚ SAV za štvrtú päťročnicu, 28. XII. 1970, Vedecko-výskumná činnosť, bod 17/ Filová, Božena, Jednodetný systém na Slovensku, 75 rkp. strán; Dr. B. Filová, Program využitia tvorivej dovolenky od 1. 1. 1977 do 30. 6. 1977, bod II. jednodetný systém, spracovanie už skôr zozbieraného terénneho a pramenného materiálu. V Bratislave 9. XI. 1976.

a umení a národopisné múzeá. Materiál z výskumu spracovala v príspevku, ktorý mapoval stav ľudovej kultúry vo Vojvodine a porovnával ho so stavom v Maďarsku a Rumunsku, čiže na tak zvanej Dolnej zemi (Filová, 1959). Autorka videla vedecký význam bádania medzi slovenskými menšinami vo viacerých rovinách. Po prvé v tom, že umožňuje sledovať kultúrne procesy – autorka píše „zákonitosti vývoja kultúry – v podmienkach menšinového spoločenstva“ (Filová, 1959: 139). Po druhé v tom, že získaný materiál od slovenských menšín na Dolnej zemi môže zásadným spôsobom pomôcť pri rekonštrukcii starších foriem ľudovej kultúry Slovákov, ktoré na území Slovenska už zanikli. B. Filová sa tu opierala o tézu, že v cudzom etnickom prostredí kultúrne javy menšiny, prinesené z pôvodnej vlasti, vytvárali po dlhšie obdobie „sebestačné fondy miestnej kultúry“ (tamže: 139). Zároveň však upozornila na rozdiely v stave ľudovej kultúry v Maďarsku, Rumunsku a Juhoslávii po rozpade habsburskej monarchie a vytvorení následníckych štátov, kedy kompaktné osídlenie Dolnej zeme bolo rozdelené novými hranicami, podliehalo rozdielnym politickým, ekonomickým, kultúrnym a modernizačným vplyvom. Ďalší výskum Slovákov v Juhoslávii sa mal konať vysielaním slovenských bádateľov, ktorí budú spolupracovať s miestnymi výskumno-vedeckými inštitúciami. Prioritou sa mal stať rýchly zber starších foriem tradičnej kultúry, ktorý bol potrebný pre pripravované syntézy o ľudovej kultúre slovenského národa (tamže: 151).

V roku 1970 sa konala konferencia o tradičnej kultúre Slovákov vo Vojvodine. Zúčastnili sa na nej výskumníci z Juhoslávie a Československa, vrátane pracovníkov NÚ SAV, a následne vyšiel zborník s príspevkami z konferencie *Tradičná kultúra Slovákov vo Vojvodine* (1974). B. Filová vo svojom príspevku riešila štyri okruhy otázok: 1. výsledky štúdia slovenskej enklávy vo Vojvodine a ich význam pre dejiny ľudovej kultúry na Slovensku, 2. konzervovanie tradičných kultúrnych javov v podmienkach enklávy, 3. prenos kultúrnych javov zo Slovenska do enklávy, 4. integrácia enklávy. Prínosom jej štúdie bolo upozornenie na to, že pri výskume kultúrnych zmien nemožno automaticky očakávať evolučný progres od jednoduchších k zložitejším a vyspelejšim formám, ale je potrebné počítať aj s kultúrnym regresom. Svoje tézy podporila výsledkami empirických (historických a etnografických) výskumov (Filová, 1974a).

B. Filová sa k téme výskumu Slovákov v zahraničí vrátila vo vystúpení, ktoré odznelo na sympóziu roku 1971 a bolo následne

publikované v *Slovenskom národopise* (Filová, 1975a). V článku sa podrobnejšie venovala teoretickým rozdielom medzi pojmom enkláva a diaspóra. Upozornila na skutočnosť, že kultúru slovenských menšín na Dolnej zemi je potrebné sledovať najmä z dvoch pohľadov. Po prvé ako kultúru, ktorá jestvuje v etnicky a kultúrne heterogénnom prostredí, a po druhé ako kultúru v kontexte ľudovej kultúry Slovákov na Slovensku, teda v rámci kultúry celého národa (tamže: 200).

Metodologické a teoretické práce

B. Filová patrila k autorom, ktorí sa plánujú venovali metodologickým a teoretickým témam vo svojich publikáciách. V roku 1960 uverejnila príspevok, v ktorom sa vyjadrovala k vedeckým cieľom a k objektu bádania národopisu. Za objekt národopisného výskumu pokladala ľud, jeho kultúru a spôsob života. Prvú časť článku tvorilo hodnotenie národopisného výskumu na Slovensku v 19. a 20. storočí. Kritiku si vyslúžili najmä roky medzivojnové až do konca druhej svetovej vojny, pretože podľa autorky národopisná veda vtedy skúmala ľud ako triedne nediferencovanú kategóriu, homogénnu masu „bez vnútorných protirečení a vývojových zmien“ (Filová, 1960: 178). Upozornila, že kategória ľud je historicky premenná a stanovila jej definíciu pre obdobie budovania socializmu: „V súčasnosti, keď pod pojmom pracujúci ľud rozumieme všetky vrstvy a všetkých príslušníkov našej spoločnosti – robotníkov, roľníkov [...] a pracujúcu inteligenciu – národopisné bádanie sa zameriava prevažne na tie vrstvy spoločnosti, ktoré v minulosti [...] boli odkázané na vlastnú tradičnú kultúru a spôsob života a ostávali tak nositeľmi základných etnických znakov v spôsobe života celého národa“. Tradičnú kultúru definovala nasledovne: „Pod pojmom tradičná kultúra [...] rozumieme kultúru, vytvorenú v predchádzajúcich obdobiach [...], keď ľudové vrstvy boli ponechané na vlastné zdroje poznania a skúsenosti, bez prístupu k výtvarnému umeniu a kultúry“ (tamže: 181). Za najaktuálnejšie úlohy slovenského národopisu pokladala B. Filová: 1. podrobný výskum tradičnej kultúry a života ľudu, 2. zachytiť nové životné javy, ktorý vznikli z dôvodu odlišného postavenia ľudu v súčasnosti. Pre prvú úlohu stačí používať „klasickú národopisnú metodiku“, avšak prepracovanú na báze historického materializmu. Pre druhú úlohu stanovila novovytvorené metódy, „podložené marxistickým svetonázorom“, ale presnejšie nešpecifikovala aké (tamže: 182–183). Príspevok má formu úvahy/eseje, možno ho čítať ako vedecký program pracoviska i odboru.

Od začiatku 50. rokov 20. storočia sa výskumníci z národopisného pracoviska v Akadémii usilovali zachytiť dobové zmeny kultúry a spôsobu života na Slovensku. V prvej polovici 60. rokov úloha zameraná na výskum súčasných premien dostala nové pomenovanie Vplyv industrializácie na život a kultúru ľudu (Kiliánová, 2016a: 67–68). Z toho dôvodu usporiadal NÚ SAV pracovnú poradu, na ktorej sa diskutovalo o dopadoch spriemyselnovania na kultúrne a sociálne procesy a javy. V úvodnom vystúpení B. Filová (1966a) predniesla viacero argumentov, ktorými odôvodňovala opodstatnenosť takto zameranej úlohy. Zdôraznila, že vplyvy industrializácie na život i kultúru najširších vrstiev obyvateľstva možno sledovať od 19. storočia po súčasnosť. V dôsledku industrializácie vznikali na slovenskom vidieku už aj v 19. storočí niektoré kultúrne javy – napríklad kovorolnícke rodiny, ktoré mali potom vplyv na roľnícke i robotnícke formy rodín. Varovala, že bez dostatočného poznania vplyvu industrializácie na kultúru a spôsob života obyvateľstva v minulosti, môže prísť k preceňovaniu vplyvov spriemyselnovania po druhej svetovej vojne, to jest v období socializmu. Žiadala, aby sa bádatelia sústredili na výskum súčasných javov, pretože majú jedinečnú možnosť skúmať ich v procese zmien. Avšak, nie je možné skúmať proces zmien, ak nie je známy predchádzajúci stav kultúry. Zdôraznila, že hoci civilizačné zmeny prebiehajú na celom svete, majú v každom kultúrnom spoločenstve iný dopad a iný výsledok. Preto je potrebné „zabezpečiť poznatky o súčasnej etape vývinu ľudovej kultúry na Slovensku.“ (Filová, 1966a: 510).

V roku 1969 P SAV schválilo projekt Etnografického atlasu Slovenska (EAS) a NÚ SAV sa stal centrálnym riešiteľským pracoviskom ambicióznej vedeckej úlohy (Kiliánová, 2016b: 98–100). Tri roky po začatí terénnych výskumov uverejnila B. Filová úvahu o dôležitosti a význame EAS pre rozvoj národopisu na Slovensku (Filová, 1974b). Sumarizovala, že ide o najväčšiu vedeckú úlohu v dejinách odboru na Slovensku a možno k nej prikročiť preto, že sa uzavrela jedna etapa rozvoja etnografie a folkloristiky: vyprofilovanie ich základnej teoretickej a metodologickej orientácie. Zároveň EAS ako špeciálny druh syntézy stavia národopis pred nové metodologické otázky, čím spätne vplýva na aktuálny rozvoj disciplíny. Filová zovšeobecnila nasledujúce poznatky z dovtedajších výskumných výsledkov v EAS: 1. Potvrdzuje sa vhodnosť zvolených metód a cieľov projektu, 2. Získané empirické poznatky poukazujú na nové súvislosti javov ľudovej kul-

túry na Slovensku a vďaka tomu otvárajú nové úlohy pre disciplínu. Snaha vytvárať komplexný a dynamický obraz kultúry na celom Slovensku prinesie podľa autorky nasledovné výsledky: 1. Zachytenie komplexného obrazu umožní v ďalšom popísať rozmanitosť prejavov na území Slovenska, zhodu alebo podobnosť javov na veľkých celkoch, 2. Prinesie typologický a vývinový obraz kultúrnych javov, čo otvorí možnosti pre komparatívne štúdium v rámci regiónov a krajín (tamže: 346).

Vytvorenie Štátneho plánu základného výskumu v ČSSR v 1970 vyvolalo potrebu väčšej spolupráce v rámci vedných odborov a tiež interdisciplinárnej a medzirezortnej prepojenosti vo vedeckom výskume. V piatej päťročnici (1971 – 1975) sa koordinácia československého národopisného výskumu preniesla z Prahy do Bratislavy a Božena Filová sa stala hlavnou koordinátorkou celoštátnej úlohy ŠPZV. Skúsenosti z 5. a veľkej časti i 6. päťročnice (1976 – 1980) zhrnula v obsiahlom príspevku, v ktorom sa vyjadrovala k celkovej koncepcii vedeckého výskumu v ČSSR v tých obdobiach (Filová, 1979). Zároveň zverejnila návrh úloh ŠPZV na 7. päťročnicu (1981 – 1985) a upozornila na zmeny orientácie v národopisnom výskume, ktoré spočívali v presúvaní dôrazu z výskumov tradičnej kultúry na kultúrne premeny, čiže na tzv. „výskum súčasnosti“. V príspevku venovala veľa pozornosti otázke teoretického myslenia v národopise a pri predstavovaní nových úloh ŠPZV na roky 1981 – 1985 zdôraznila, že sa v pláne vyčleňuje samostatná oblasť teoreticko-metodologických prác. V najbližších rokoch B. Filová očakávala nielen hlbšie rozpracovanie teoretických otázok v rámci určitých tematických okruhov, ale aj všeobecných teoretických otázok, ktorými by národopis vstúpil do interdisciplinárneho dialógu (tamže: 482–483).

O to sa B. Filová i jej spolupracovníci pokúsili na medzinárodnej a interdisciplinárnej konferencii v októbri 1984 v Smoleniciach Tradície – k otázkam teórie a praxe ich pôsobenia v socializme. Chceli osvetliť kategóriu tradície ako analytický koncept z pohľadu rôznych spoločensko-vedných disciplín: filozofie, historiografie, vied o umení, literárnej vedy a podobne (Filová, 1986a). Riaditeľka pracoviska B. Filová predniesla jeden z úvodných referátov, v ktorom argumentovala, že nie je dostatok „teoretických poznatkov o ľudskej univerzálnosti tradície ako zvláštného mechanizmu spoločenského vedomia ľudstva.“ Upozornila na niektoré dôležité charakteristiky tradície ako „nadindividuálnosť“, čiže jej skupinový, kolektívny charakter. Po druhé chápala tradíciu ako historické vedomie, ktoré zabezpečuje prežitie

človeka ako biologického druhu. Po tretie zdôraznila tradíciu ako prenos informačných a komunikačných systémov ľudských skupín. Zvlášť sa zaoberala protirečivosťou tradície, jej progresívnych i regresívnych zložiek. Záverom konštatovala, že otvorenie témy „upozorňuje najmä na potrebu využitia tradície ako mechanizmu upevňovania a zakoreňovania progresívnych elementov a skúseností [...] Z nášho pohľadu sú to potom najmä tie predpoklady a vlastnosti tradície, ktorými možno upevňovať sociálne väzby v našom spoločenskom organizme, kultúrne a duchovne ho nasycovať a humanizovať, a tým i upevňovať a pozdvihovať socializmus ako spoločenský systém.“ (Filová, 1986: 17). Autorka tým zdôraznila aplikačný rozmer študovanej kategórie z pohľadu národopisnej vedy.

V nasledujúcom roku publikovala B. Filová príspevok v časopise *Slovenský národopis*, v rubrike Diskusia, v ktorom zhŕňala teoretické zámery i cieľ hlavnej úlohy ŠPZV Historické a etnokultúrne aspekty formovania a rozvíjania socialistického spôsobu života, riešenej v rokoch 1986 – 1990 (Filová, 1987). Úvod článku tvorilo vysvetlenie, prečo sa práve národopis má zaoberať stanovenou témou. Autorka dôvodila, že bez dostatku informácií o historickom vývine ľudovej kultúry (ktorú B. Filová pokladala za synonymum pre termín spôsob života) nie je možné skúmať a analyzovať ani súčasné kultúrne procesy v socialistickej spoločnosti. Výskumné úlohy národopisu videla v týchto bodoch: 1. Využiť poznatky o spôsobe života ľudu v historickej perspektíve pre súčasný výskum, sledovať spôsob života ako „konkrétne etnokultúrne kontinuum“ (kurzíva B. Filová), viazané na isté národné spoločenstvo (Filová, 1987: 487). 2. Chápať výskum ľudovej kultúry ako otvorený systém, ako súčasť „sociálno-kultúrneho systému vyvíjajúcej sa socialistickej spoločnosti“ (tamže: 487). 3. Sústrediť sa na dopracovanie teoretických a metodologických poznatkov v národopise, zvlášť kategórie tradícia. 4. Rozpracovať otázku, ako dostať do súladu poznávacie a hodnotiace výskumné prístupy. 5. Skúmať ľudovú kultúru v súčasnosti v širších spoločenských súvislostiach, preto prehĺbiť v národopise vedomosti o „konkrétnych vnútorných vývinových etapách rozvoja socialistického systému“ (tamže: 488). 6. Vyhľadať „základné princípy [spôsobu života ľudu – doplnok G. K.], ktoré musia byť [...] bezpodmienečne prítomné v socialistickej spoločnosti, ktoré sú preň nemenné – invariantné“ (tamže: 488, kurzíva B. Filová). V článku B. Filová bližšie priblížila aj jednotlivé témy, na ktoré sa výskumníci v hlavnej úlohe ŠPZV sústredia: 1. socialistický

kolektivismus, 2. medzigeneračná rovnováha, 3. úloha spoločenských skupín vo vytváraní socialistického spôsobu života, 4. tradičná i súčasná obradová kultúra, 5. bývanie, sledovanie jeho prírodného a spoločenského kontextu, 6. identifikácia súčasného človeka a spoločenské vedomie, 7. umelecká aktivita človeka v súčasnosti. V tejto súvislosti B. Filová zdôraznila, že výskum sa zvlášť zameria na úlohu spoločenských skupín, nakoľko tieto tvoria spojnicu medzi jednotlivcom a celou spoločnosťou, avšak nie je dostatočne známe, ako tuto úlohu spĺňajú v súčasnosti. Výskumná úloha na roky 1986 – 1990 nadväzovala v tomto segmente na centrálnu funkciu rodiny v predchádzajúcej úlohe ŠPZV a rozširovala svoju pozornosť na všeobecnú otázku funkcie spoločenských skupín (tamže: 489–490). Článok ako výťah z projektu a príspevok do rubriky Diskusia bol publikovaný v podobe úvahy, bez poznámkového aparátu a literatúry.

Rovnakým spôsobom publikovala B. Filová úvahu o možnostiach národopisu skúmať socialistické spoločenské vedomie. Vychádzala z poznatku, že spoločenské vedomie tvorí „niekoľko komponentov, najmä poznávací, emociálno-hodnotový a regulačný“ (Filová, 1988: 619). Ďalej uviedla, že podobné zložky fungujú aj vo vedomí jednotlivca aj v skupinovom vedomí. Jednotlivé zložky sa preskupujú, prevrstujú a sú v pohybe. Spoločenské vedomie sa stalo jedným z kľúčových pojmov v hlavnej úlohe ŠPZV na roky 1986 – 1990 a riešilo sa v rámci tém ako Funkcia spoločenských skupín pri formovaní socialistického spôsobu života a socialistického spoločenského vedomia, Problematika historicko-etnickej identifikácie súčasného človeka [...], Kultúrne, sociálne a právne vedomie, Formovanie socialistického internacionalizmu a jeho etnokultúrne aspekty, Internacionálne povedomie súčasníka [...] (tamže: 619). Možnosti etnografického výskumu spoločenského vedomia videla autorka potom v rozličných prejavoch každodennej kultúry, v ktorých „utvárali sa a fungovali vzťahy človeka s človekom a spoločnosťou, jeho vzťahy s prírodou. V nich je [...] ukrytá determinácia spôsobu života a vedomia i nášho súčasníka, i našej súčasnej spoločnosti“ (tamže: 621). Upozornila na skutočnosť, že spoločenské vedomie sa môže vyvíjať a upevňovať, ak sa rozvíja národné historické vedomie. V rámci tohto procesu národopis prináša poznatky o kultúrnom dedičstve, ľudovej kultúre, čím dopĺňa „genofond socialistickej národnej kultúry“. Podľa autorky nedostatočné znalosti o ľudovej kultúre by mohli zapríčiniť, že „mohli by sa natrvalo vytratiť z nášho súčasného životného spô-

sobu a vedomia mnohé demokratické a humánne jadrá a elementy spôsobu života ľudu v minulosti“ (tamže: 622). Práve skúmanie vedomia „obyčajného človeka“ poskytuje veľké možnosti, ako národopis môže prispieť k výskumu spoločenského vedomia.

Jednou z výskumných tém v úlohe ŠPZV v rokoch 1986 – 1990 bola funkcia spoločenských skupín vo vytváraní socialistického spôsobu života. Téma bola venovaná medzinárodná konferencia v roku 1989 a príspevky z podujatia vyšli v dvojčísle *Slovenského národopisu* 1–2 v nasledujúcom roku pod názvom K funkcii spoločenských skupín pri formovaní spoločenského vedomia a spôsobu života – historické a etnokultúrne aspekty. V úvodnom príspevku B. Filová vysvetlila zameranie na spoločenské skupiny v etnografickom výskume z niekoľkých hľadísk. Uviedla, že spoločenské skupiny tvoria spojenie medzi jednotlivcom a komplexnou spoločnosťou. Bádateľ skúma interakcie jednotlivca so skupinou a väzby, ktoré pritom vznikajú. Hoci spoločenské skupiny sú objektom výskumu rôznych vedných odborov, „je pre etnografiu špecifický [...] jej historický princíp“ (Filová, 1990: 9, kurzíva B. Filová). Ako ďalej vysvetlila, ide o konkrétnu historickú analýzu skupín, pri ktorej si bádateľ uvedomuje „časové ohraničenie existencie tých skupín“ (tamže: 9, kurzíva B. Filová). Výskumná úloha sa vo svojej prvej fáze zamerala na zmapovanie spoločenských skupín v minulosti i súčasnosti, pričom bolo potrebné zobrať do úvahy skutočnosť, že jednotlivec môže byť (a spravidla i je) členom rozličných skupín v rovnakom čase (tamže: 10). Skupina sa ďalej skúmala ako jednotka, ktorá produkuje spolupatričnosť, kolektívnosť a tieto jej vlastnosti sú zároveň jej normou a hodnotou. Spolupatričnosť a kolektívnosť pokladala autorka za významnú kvalitu v živote človeka. Etnografia mohla vďaka výskumu spoločenských skupín objasniť „osožnosť mnohorakosti pre zdravý proces tvorby života a jeho kvality a [prispieť] poukázaním na nebezpečie jeho unifikovanosťi.“ (tamže: 11, kurzíva B. Filová).

VEDECKO-ORGANIZAČNÁ A POPULARIZAČNÁ PRÁCA

Vyššie som spomenula, ako pracovisko navrhlo B. Filovú v júni 1967 na preradenie do kvalifikačného stupňa IIa – samostatná vedecká pracovníčka. V hodnotení jej práce Emília Horváthová, v tom čase zástupkyňa riaditeľky, napísala o vedecko-organizačnej činnosti B. Filovej nasledovné:

„Na úseku vedecko-organizačnom je s. Filová aktívne činná už od svojho nástupu na národopisné pracovisko SAV v roku 1950. No hlavné ťažisko tejto práce spadá do obdobia rokov 1958 – 1967, v ktorých vedie Národopisný ústav SAV. Ako riaditeľka ústavu má hlavný podiel na jeho organizačnom budovaní a na usmerňovaní koncepcie jeho vedecko-výskumnej činnosti. Pozície národopisnej vedy v predchádzajúcich rokoch boli často neisté a udržať existenciu vedeckého národopisného pracoviska si vyžadovalo neustálu obhajobu cieľov tejto vedeckej disciplíny. Táto činnosť kládla vysoké požiadavky na vedecké, organizačné a vôbec pracovné schopnosti vedúceho NÚ SAV – jeho celú osobnosť. Činnosť s. Filovej zasluhuje právom v tomto smere patričné ocenenie a uznanie. Ako riaditeľka ústavu sa vždy vedela rozhodne postaviť proti neodborným snahám usilujúcim zmeniť orientáciu národopisnej práce a proti rozličným mylným názorom, ktorým bolo treba často čeliť. Elabóráty vypracované na obhájenie existencie ústavu ako vedecko-výskumnej inštitúcie, predstavujú dnes už stovky strán, ktoré síce neboli publikované, no splnili svoj účel.“⁶⁴

Vyjadrenie E. Horváthovej trefne a výstižne zhrnulo podiel tejto činnosti v celkovej práci Boženy Filovej. Nielen množstvo materiálov, ktoré riaditeľka vypracovala v súvislosti s existenčnými hrozbami ústavu a jej pracovníkov, ale aj rôzna bežná úradná agenda ústavu, plánovanie a vedenie projektov, po roku 1970 zvlášť úloh ŠPZV, správy ústavu, správy o projektoch, zahraničná spolupráca „síce neboli publikované, no splnili svoj účel.“ V archíve SAV sa bádateľ môže presvedčiť o množstvách strán takéhoto materiálu, ktoré naozaj možno počítať v stovkách.

O zástoji riaditeľky B. Filovej vo vedení úloh ŠPZV, v príprave

64 ÚASAV, f. NÚ SAV, šk. 98, inv. č. 470, Božena Filová, osobný spis. Rozbor vedeckej práce dr. B. Filovej, CSc. E. Horváthová, V Bratislave, dňa 29. VI. 1967, s. 3–4.

a riešení najväčších projektov etnológie na Slovensku ako boli Etnografický atlas Slovenska alebo Encyklopédia ľudovej kultúry Slovenska a iných vedeckých úloh i diel už napísali viacerí (Luther, 2006; Slavkovský, 2006; Burlasová, 2016; Benža, 2016; Salner, 2016). Taktiež monografia o dejinách ÚEt SAV obsahuje pomerne veľa informácií o práci riaditeľov vrátane B. Filovej (Kiliánová – Zajonc, 2016). V tejto časti preto iba stručne zhrniem najdôležitejšie údaje. Počas „riaditeľovania“ Boženy Filovej sa na konci 60. rokov podarilo dosiahnuť takmer štvornásobok počtu vedeckých pracovníkov v NÚ SAV ako bolo pri založení a počet ďalej narastal. Na konci 80. rokov celkový počet pracovníkov presiahol číslo päťdesiat (Kiliánová, 2016b: 87–90). Pri zamestnávaní nových vedeckých pracovníkov riaditeľka i ostatní členovia vedenia ústavu hľadeli prednostne na vedecké kvality uchádzača, prijímali aj takých kandidátov, ktorí mali podľa vtedajších kritérií negatívne údaje v životopise, ako bol napríklad buržoázny rodinný pôvod, blízky príbuzný v emigrácii v zahraničí a podobne (Salner, 2016: 384). Odbornú kompetenciu a vážnosť pracoviska upevňovala premyslená edičná politika, v ktorej vedenie pracoviska dbalo na vyváženú vedeckú i vedecko-popularizačnú produkciu. Vydávali sa tri odborné časopisy *Slovenský národopis* (od 1953), *Národopisné informácie* (od 1969, od 1994 pod názvom *Etnologické rozpravy*) a *Slavistická folkloristika* (od 1989) i niekoľko edičných radov ako *Práce Národopisného ústavu SAV*, *Knižnica ľudového umenia*, *neskôr Klenotnica ľudového umenia* a iné (Kiliánová – Zajonc, 2016: 203 a n). V NÚ SAV sa postupne vybudovala rozsiahla odborná knižnica a vedecké archívy. Pracovisko školilo aspirantov na titul CSc. (= zodpovedá súčasnému stupňu PhD.) a zabezpečovalo si i týmto spôsobom plynulú generačnú výmenu vedcov (Kiliánová, 2016b: 87–89). V ďalšom sa sústredím na dva príklady z rôznorodej činnosti riaditeľky NÚ SAV – na jej úlohu hlavnej redaktorky *Slovenského národopisu* a na popularizačnú činnosť.

Božena Filová vykonávala funkciu hlavnej redaktorky v rokoch 1960 – 1990. Vyššie som spomenula, ako ju redaktorská práca tešila, pretože i cez časopis mohla usmerňovať rozvoj národopisu a hľadať výskumné priority (Bobáková – Tužinská, 2006: 213). Istéže, bola to zároveň ďalšia povinnosť, ktorá obmedzovala jej vlastnú výskumnú prácu: „[...] mne veľmi veľa času zobral časopis, veď to bola potvora, divoké zviera. To bolo 1000 – 600 strán pripraviť, musíš ju nakŕmiť“ (Voľanská, 2017: 83). Časopis bol zároveň jeden z výstupov pracoviska, ktorého obsah nadriadené orgány sledovali, a to nielen z vedeckej ale aj politickej stránky. Pri-

pomínam napríklad politickú previerku časopisu na začiatku normalizačného obdobia v roku 1970. Božena Filová ako hlavná redaktorka si veľmi dobre uvedomovala túto skutočnosť a aj prostredníctvom časopisu vytvárala obranu národopisnej vedy „vozovú hradbu, ktorá mala chrániť pracovisko (a jeho zamestnancov)“ (Salner, 2016: 384). Preto jednou zo stratégií edičnej politiky pracoviska bolo, reagovať publikáciami i príspevkami v časopise na dôležité výročia politických udalostí. Napríklad k 30. výročiu SNP vzniklo tematické číslo *Slovenského národopisu* 1974/4. V editoriali B. Filová nezabudla pripomenúť, že NÚ SAV vydal nielen špeciálnu antológiu na tému SNP (Burlasová, Filová, Kovačevičová, Michálek, Šolc, 1974), ale venoval sa aj výskumu ľudovej kultúry v Uhrovskej doline ako jednej partizánskej oblasti počas povstania (Zo života a bojov ľudu Uhrovskej doliny, 1977). Vyhlásila, že SNP sa ako významná historická udalosť odrazila i v ľudovej kultúre, avšak nie vo všetkých zložkách. Videla nový potenciál národopisu v tom, nachádzať práve kľúčové oblasti kultúry, kde by sa vplyv konkrétnej historickej udalosti dal skúmať a preukázať. Uvažovala o historickej udalosti ako zlome a z tohto pohľadu videla možnosti jeho empirického skúmania (Filová, 1974c).

Podobne pracovisko vydalo špeciálne číslo k 60. výročiu Veľkej októbrovej socialistickej revolúcie (VOSR). B. Filová doň prispela článkom, v ktorom sa zaoberala úlohou národopisnej vedy v socialistickej spoločnosti. Upozornila, že hoci sa národopisná veda od svojho vzniku venovala výskumu ľudovej kultúry a spôsobu života ľudu, svoju pozíciu vednej disciplíny obhájala vtedy, keď nezaznamenávala iba poznatky, „ale svojimi poznatkami pozitívne ovplyvňovala tendencie vývoja“ (Filová 1977: 532). Opätovne zdôrazňovala úlohu národopisu ako angažovanej a aplikovanej vedy.⁶⁵ Príspevok je podľa môjho názoru predovšetkým politický text, ktorého úlohou bolo obraňovať i vysvetľovať národopis ako potrebnú spoločenskovednú disciplínu v tom období. *Slovenský národopis* v tomto čísle priniesol odborné štúdie o rozvíjaní marxizmu-leninizmu v etnografii i folkloristike a samostatný tematický blok, venovaný nedožitým šesťdesiatym narodeninám A. Melicherčíka, jedného z protagonistov marxistickej

65 „Skúmaním minulých i súčasných tradícií kultúry a života ľudu – diferencujúc pritom zdravé, pokrokové, vývojaschopné od dožitého, pre ďalší vývoj nepotrebného a škodlivého – môže naša vedná disciplína poskytovať nezapustiteľnú pomoc pri priamom a konkrétnom usmerňovaní procesu výstavby socializmu v jeho každodennej praxi, pri formovaní harmonického života pracujúcich vrstiev.“ (Filová, 1977: 534).

vedy na Slovensku po roku 1948 (Leščák, 1977; Leščák, 1977a; Filová, 1977a a iní). Vyzdvihla som na tomto mieste jednu zo stratégií pracoviska, ktorou ústav reagoval na politický a ideologický tlak, v tomto prípade v normalizačnom období. Politická obozretnosť a apologetika odboru sa však objavovala často v úvodníkoch B. Filovej aj keď išlo o odborné národopisné témy (napríklad Filová, 1986a). Zároveň však sa B. Filová odvažovala nechať publikovať v *Slovenskom národopise* autorov, ktorí neprešli politickými previerkami v čase normalizácie, ako bol napr. Oldřich Sirovátka⁶⁶ alebo umožnila tematické čísla na politicky háklivé témy, napríklad výskum Cigánov – Rómov v roku 1988 (Filová, 1988a).

Popularizačnej práci sa B. Filová venovala neustále. O jej náučno-populárnych prednáškach som písala už vyššie, v tejto časti preto uvediem niekoľko publikovaných textov. Vybrala som ich z rôznych časových období, sú príkladom zamerania na rôzne cieľové skupiny a vyšli v rôznych médiách.

Daň svojmu rodnému kraju splatila B. Filová príspevkom do vlastivednej monografie *Zvolen v minulosti a prítomnosti* (1959). Do kapitoly Kultúra a zdravotníctvo napísala časť Národopisný charakter okolia Zvolena (Filová-Barabášová, 1959). Publikáciu vytvorili viacerí známi odborníci, napríklad kunsthistorik Ladislav Šášky, geograf Ján Slosiarik, geológ Jaromil Húsenica a iní. Monografia priniesla množstvo informácií o histórii, prírode, kultúre a živote ľudí v meste Zvolen i jeho okolí prístupným, zrozumiteľným jazykom.⁶⁷ Vo svojej podkapitole B. Filová-Barabášová stručne vysvetlila charakter národopisnej oblasti niekdajšej Zvolenskej župy. Ozrejmila, čo je ľudová kultúra, prečo poznanie „tradičných návykov a určitého spôsobu života“ napomáha chápať „súčasné životné zvyklosti“ (tamže: 188), čím upozornila na význam národopisu ako dôležitej spoločenskovednej disciplíny. Proporčný a obsažný text na malej ploche oboznamuje čitateľov so všetkými základnými javmi spôsobu života a kultúry dedinského človeka v okolí Zvolena: s charakterom zamestnaní, remesiel a domácej výroby, ľudovým staviteľstvom a bývaním, odevom, výšivkami – napríklad vyšívanie krivou ihlou, tkaninami a drevorezbou. Podkapitola pokračuje „myšlienkovým svetom obyvateľov“ čiže prejavmi v slovesnej, piesňovej a hudobnej tvorbe obyvateľov, v tanci

a v zvykoch, s niekoľkými ukážkami textov rôznych piesňových žánrov a viacerými fotografiami (tamže: 195–201).

Počas svojho pracovného pôsobenia poskytovala B. Filová pravidelne rozhovory rôznym novinám i časopisom. V roku 1963, pri príležitosti 10. výročia vzniku NÚ SAV, sa vyjadrila aj pre obľúbené bratislavské noviny *Večerník* (Píšu prvé stránky Dejín ľudovej kultúry na Slovensku, 1963). B. Filová vysvetlila, aké je poslanie pracoviska, za čo v stručnosti označila zber materiálov o ľudovej kultúre a ich spracovanie. Priblížila, v čom spočíva práca etnografov, sústredila sa najmä na princípy etnografického terénneho výskumu. Podrobnejšie popísala úlohu, pred ktorou práve pracovisko stálo – vydať dejiny ľudovej kultúry. Pomerne veľkú časť rozhovoru využila B. Filová i na to, aby priblížila čitateľom *Večerníka* ďalší aktuálny projekt NÚ SAV: tým bol v tom čase výskum robotníkov, priemyselných centier v oblasti Košíc a výskum kultúry družstevných robotníkov. Na otázku, čo sú najdôležitejšie úlohy riaditeľky NÚ SAV v najbližšom čase, B. Filová odpovedala, že treba zabezpečiť, aby pracovisko zachytilo čo najviac poznatkov o ľudovej kultúre v teréne, aby úspešne reprezentovalo slovenskú vedu na kongrese antropologických vied v Moskve v roku 1964. Nakoniec žartovne poznamenala, že najťažšou úlohou pre ňu bude získať nové priestory pre pracovisko. V rozhovore pre *Večerník* sa B. Filová vyjadrovala prístupným, nekomplikovaným jazykom bez zložitých odborných termínov. Jej prejav bol pútavý, zameraný na bežného čitateľa.

Iný, viac odborný slovník použila pre časopis *Slovensko* (Návraty k hodnotám, 1981), ktorý vydávala Matica Slovenská od roku 1977. Časopis sa orientoval na náročnejších čitateľov so záujmom o kultúru, dejiny, literatúru i vlastivedné vedomosti o Slovensku. Text rozhovoru zaiste ovplyvnili i otázky redaktorky Jely Janúškovej, absolventky katedry národopisu v Bratislave. B. Filová sa zamerala na vtedajšiu hlavnú úlohu ŠPZV, ktorú riešil NÚ SAV. Vysvetľovala, v čom a ako môže národopis skúmať „včleňovanie tradícií ľudovej kultúry [...] do kultúrneho systému našej socialistickej kultúry.“ Objasňovala úlohu folklóru v súčasnosti i to, ako môžu vedci pomôcť pri organizovaní folklórneho hnutia na Slovensku. Rozhovor využila aj na propagáciu novej edície *Ľudové umenie na Slovensku*, ktorú založilo vydavateľstvo Tatran v roku 1980. Zmysel edície videla v potrebe moderného človeka poznať svoj pôvod, svoj národ. V závere rozhovoru B. Filová podrobnejšie priblížila novú vedeckú úlohu NÚ SAV pre 7. päťročnicu (tamže: 6–7).

66 Prof. PhDr. Oldřich Sirovátka, DrSc. (1925 – 1992), český folklorista, etnograf. Bližšie pozri Leščák 1993.

67 Z tejto charakteristiky sa vymykajú niektoré časti kapitoly História (Tóth, 1959, Tóth, 1959a) a Úvod (Bóžo, 1959), ktoré sa vyznačujú používaním ideologických termínov a vyhlásení.

Božena Filová, poslucháčka slavistiky na Karlovej univerzite v Prahe, sa rozhodla študovať národopis potom, ako ju zaujali prednášky Karla Chotka, jeho zameranie na antropologické štúdium človeka a spoločenstva. Už počas štúdia sa aktívne podieľala na výskume baníckeho folklóru a prispela k vydaniu antológie (Lidová poesie hornická, 1950). Po skončení štúdia dostala pozvánku pracovať vo vtedajšom Národopisnom ústave SAVU v Bratislave, ktorú prijala a na jeseň 1950 doň nastúpila. Pôvodne o práci v Akadémii neuvažovala: „Mne sa vtedy zdala veda málo živá...“ (Bobáková – Tužinská, 2006: 212). Avšak po vstupe do NÚ SAVU sa ihneď zapojila do výskumných projektov. Od počiatkov svojej vedeckej kariéry sa zasadzovala za angažovanú vedu, zmysel práce videla rovnako v základnom výskume ako aj jeho aplikácii. Motivovala ju snaha prispieť národopisnými poznatkami k lepšej kvalite života človeka a socialistickej spoločnosti, čo opakovane deklarovala vo svojich prácach od 50. až po 90. roky 20. storočia. Jej svetonázor sa opieral o sociálne a humanistické vnímanie sveta. Už počas štúdia začala sa angažovať aj politicky, v roku 1948 vstúpila do komunistickej strany a v politickej činnosti pokračovala po celé obdobie svojho pracovne aktívneho života. Vo vedeckej tvorbe nachádzala uspokojenie: „Tvorba, ktorá ti prináša slasť a ja som to niekedy mala, naozaj. Keď sa mi niečo podarilo.“ (Voľanská, 2017: 85).

Vo výskumnej činnosti si často vyberala nové témy, lákali ju neprebádané oblasti. Svoju bádateľskú prácu začínala výskumami folklóru, sústredila sa na novovznikajúcu tvorbu a okrem vedeckých cieľov (otázka tvorivosti, otázka vzťahu umenia a skutočnosti, vzťahu umenia a ideológie) chcela prispieť k zvýšeniu kultúrnej úrovne obyvateľstva Slovenska (Barabášová, 1952). Zaoberala sa tiež „klasickými“ folklórnymi žánrami ako boli rozprávky a povesti, pripravila súborné vydanie slovenských ľudových rozprávok z územia celého Slovenska, ktoré z politických dôvodov vyšlo až po roku 1989 (Filová – Gašparíková, 1993, 2001, 2004).

Spolu s Jánom Mjartanom a v súlade s československou orientáciou národopisu začiatkom 50. rokov 20. storočia rozpracovala výskum kultúry a spôsobu života robotníkov na Slovensku. Aplikovala historicko-materialistický prístup pri analýze empirických údajov o prepojení robotníckeho a roľníckeho spôsobu ži-

vota v Žakarovciach na príklade spoločenských a príbuzenských vzťahov (Filová, 1956a). Téma rodiny, príbuzenstva, spoločenstva obce a spoločenských vzťahov zostala v centre jej bádateľskej činnosti nasledujúce tri desaťročia. Pritom sa sústredila prednostne na syntetické práce z tejto oblasti (Filová, 1964, 1968, 1972, 1975). Venovala sa tiež výskumu ľudovej kultúry Slovákov v zahraničí, zvlášť na tzv. Dolnej zemi (Filová, 1959, 1974a). Vyjadrovala sa k teoretickým a metodologickým otázkam, rozpracovala základné pojmy etnografie a folkloristiky ako ľud (Filová, 1960), enkláva, diaspora (Filová, 1975a), tradícia (Filová, 1986), spoločenské vedomie (Filová, 1988) a iné. Jej vedeckú prácu však limitovalo vedecko-organizačné zaťaženie, vykonávanie rôznych funkcií, čo sa prejavilo postupným poklesom účasti na terénnych výskumoch a na publikačnej činnosti.

Už v mladom veku bola poverená riadiacimi funkciami na pracovisku. Od roku 1953 sa stala vedúcou oddelenia duchovnej kultúry, ktoré viedla šesť rokov – do roku 1959. Zároveň od februára 1958 začala vykonávať funkciu riaditeľky pracoviska, hoci sa tejto úlohe bránila. Ako riaditeľka podávala opakovane demisiu (1961, 1963, 1967). Nakoniec viedla pracovisko do februára 1989, plných 31 rokov. V tom období NÚ SAV čelil niekoľkým politickým previerkam (1958, 1969, 1970) i pokusom o zrušenie (1970). Riaditeľka B. Filová cieľavedome, premyslene a v súčinnosti s ostatnými pracovníkmi budovala ústav personálne i materiálovo. Uprednostňovala odborné kvality pracovníkov a nebdala na „kádrové nedostatky“, neváhala pracovisko i pracovníkov chrániť pred politickými tlakmi. Sústavne propagovala vedeckú i populárno-vedeckú produkciu NÚ SAV i všetky jeho aktivity, aby zvýšila odbornú prestíž pracoviska a národopisu. Konceptne plánovala a viedla spolu s tímom spolupracovníkov vedecké úlohy na pracovisku. Vytvorila pracovné, finančné a personálne podmienky pre veľké projekty ako boli syntetické práce o ľudovej kultúre v 60. a 70. rokoch, následne *Etnografický atlas Slovenska* (1990) a *Encyklopédia ľudovej kultúry Slovenska* (1995). Podporila odborné, čiže svojimi vedeckými príspevkami (Filová 1979, 1987) a tiež organizačne, čiže plánovaním projektov, postupnú premenu hlavných priorít výskumu v národopise. Etnografia a folkloristika sa výrazne posunuli v 70. a 80. rokoch 20. storočia od historického výskumu tradičnej ľudovej kultúry k výskumu súčasného stavu ľudovej/každodennej kultúry a jej zmien. V období po roku 1970 prevzala úlohu koordinátorky hlavných úloh Štátneho plánu základného výskumu v ČSSR a ovplyvňovala

konceptne i organizačne ďalšie smerovanie národopisu na celoštátnej úrovni. Rozvíjala medzinárodnú vedeckú spoluprácu, podporila vytvorenie sekretariátu Medzinárodnej komisie pre výskum ľudovej kultúry v Karpatoch a na Balkáne v NÚ SAV, čím sa Bratislava stala centrárou tejto najvýznamnejšej vedeckej spolupráce medzi krajinami východného bloku v 50. až 80. rokoch 20. storočia.

Božena Filová sa svojou celoživotnou prácou zaslúžila o vedecký i inštitucionálny rozvoj národopisu/etnológie na Slovensku v druhej polovici 20. storočia. Jej dielo možno vo viacerých témach a prístupoch označiť za priekopnícke, novátorské a jej vklad do formovania Národopisného ústavu SAV za kľúčový.

LITERATÚRA

- Bahenský, F. (2016). Se sovětským národopisem na věčné časy! Fikce, či realita? In: J. Woitsch, A. Jůnová Macková a kol.: *Etnologie v zúženém prostoru*. Praha, Etnologický ústav Akademie věd České republiky v.v.i., s. 148–157.
- Barabášová, B. (1951). Ľudová umelecká tvorivosť – významný nástroj socialistickej výchovy pracujúcich. In: *Nové slovo*, 8 (33), 16. augusta, s. 650–652.
- Barabášová, B. (1951a). K I. celoslovenskej prehliadke ľudovej umeleckej tvorivosti v Trenčíne. In: *Nové Slovo*, 8 (35), 30. augusta, s. 696.
- Barabášová, B. (1952). Príspevok k problematike vzniku nového folklóru na Slovensku. In: *Národopisný zborník Slovenskej akadémie vied a umení*, 11, s. 321–364.
- Barabášová, B. (1953). Nech sa zvýši umelecká úroveň sväzác-kých súborov ĽUT. In: *Smena*, 6 (115), s. 4.
- Benža, M. (2006). Slovenské menšiny vo výskumných plánoch Ústavu etnológie SAV. In: *Etnologické rozpravy*, 13 (1), s. 48–60.
- Benža, M. (2016). Božena Filová ako riaditeľka. In: *Slovenský národopis*, 64 (3), s. 378–382.
- Bobáková, M. – Tužinská, H. (2006). Rozhovor s Boženou Filovou, riaditeľkou Národopisného ústavu SAV v rokoch 1958 – 1989. In: *Etnologické rozpravy*, 13 (1), s. 207–245.
- Bourdieu, P. (1996). *Hommo Academicus*. Cambridge: Polity Press.
- Bóžo, J. (1959). Úvod. In: *Zvolen v minulosti a prítomnosti*. Bratislava: Vydavateľstvo Osveta pre MNV Zvolen, s. 3–4.
- Burlasová, S. (1956). Ľudová ľudobná kultúra. In: *Banická dedina Žakarovce*. Vedecký redaktor J. Mjartan. Bratislava: Vydavateľstvo SAV, s. 527–592.
- Burlasová, S. (1980). *Aj, prišli sme prišli na pole družstevné. Ľudová piesňová tvorba s tematikou jednotných roľníckych družstiev*. Z prác Národopisného ústavu SAV. Bratislava: Príroda.
- Burlasová, S. (2016). Nové výskumné trendy v práci Boženy Filovej. In: *Slovenský národopis*, 64 (3), s. 375–378.
- Burlasová, S. – Filová, B. – Kovačevičová, S. – Michálek, J. – Šolc, J. (1974). *Slovenské národné povstanie v ľudovej tvorbe*. (Antológia). Bratislava: Obzor.
- Čajánková, E. (1956). Zvyky, ľudové liečenie. In: *Banická dedina Žakarovce*. Vedecký redaktor J. Mjartan. Bratislava: Vydavateľstvo SAV, s. 447–496.
- Čechi i Slováci (1964). In: *Narody mira. Etnografické očerki. Narody zarubežnoj Jevropy*. I. Moskva: Izdatel'stvo Nauka, s. 174–276.
- Die slowakische Volkskultur. Die materielle und geistige Kultur (1972). Hrsg. E. Horváthová, V. Urbancová. Bratislava: Vydavateľstvo SAV.
- Ducháček, M. (2016). Deset tezí k (dis)kontinuite československé etnografie před rokem 1945. In: J. Woitsch, J., A. Jůnová Macková a kolektiv: *Etnologie v zúženém prostoru*. Praha: Etnologický ústav Akademie věd České republiky v.v.i., s. 37–67.
- Encyklopédia ľudovej kultúry Slovenska 1, 2 (1995). J. Botík – P. Slavkovský (Eds.). Bratislava: Veda.
- Etnografický atlas Slovenska (1990). B. Filová – S. Kovačevičová (Eds.). Bratislava: Veda.
- Filová-Barabášová, B. (1954). Úvod. In: Dobšinský, P.: *Prostonárodné povesti slovenské*. (Výber). Hviezdoslavova knižnica zv. 26. Bratislava, SVKL, s. 9–15.
- Filová-Barabášová, B. (1959). Národopisný charakter okolia Zvolena. In: *Zvolen v minulosti a prítomnosti*. Bratislava: Vydavateľstvo Osveta pre MNV Zvolen, s. 188–201.
- Filová, B. (1956). Úvod. In: *Banická dedina Žakarovce*. Vedecký redaktor J. Mjartan. Bratislava: Vydavateľstvo SAV, s. 5–8.
- Filová, B. (1956a). Spoločenské a príbuzenské vzťahy. In: *Banická dedina Žakarovce*. Vedecký redaktor J. Mjartan. Bratislava: Vydavateľstvo SAV, s. 15–57.
- Filová, B. (1957). Pracovná porada o národopisnom výskume života a kultúry robotníckej triedy v Československu. In: *Slovenský národopis*, 5 (3–4), s. 336–363.
- Filová, B. (1958). Russkaja satiričeskaja skazka v zapisach sere-diny XIX – načala XX veka. In: *Slovenský národopis*, 6 (3), s. 218.
- Filová, B. (1958a). P. Nedo. Sorbische Volksmärchen. In: *Slovenský národopis*, 6 (3), s. 329–330.
- Filová, B. (1959). Stav ľudovej kultúry Slovákov v Juhoslávii a otázka jej ďalšieho výskumu. In: *Slovenský národopis*, 7 (1), s. 139–153.
- Filová, B. (1960). K niektorým aktuálnym metodologickým otázkam národopisnej vedy. In: *Slovenský národopis*, 8 (2), s. 177–183.
- Filová, B. (1964). Semejnaja i obščestvennaja žižň. In: *Narody mira. Etnografické očerki. Narody zarubežnoj Jevropy*. I. Moskva: Izdatel'stvo Nauka, s. 256–260.
- Filová, B. (1966). *Spoločenský a rodinný život slovenského ľudu*. Historicko-etnografický náčrt., Kandidátska práca. Bratislava: NÚ SAV. 189 strán.
- Filová, B. (1966a). Filozoficko-me-

- etnografický seminár o vplyve industrializácie na ľudovú kultúru. In: *Slovenský národopis*, 14 (4), s. 506–510.
- Filová, B. (1968). Kapitola IX. Spoločenský a rodinný život. In: *Československá vlastivěda*. Díl III., Praha: Orbis, s. 539 – 554.
- Filová, B. (1970). *Stručný dotazník na výskum jednodetného systému*. Bratislava: Slovenská národopisná spoločnosť pri SAV. 4. s. Cyklostyl.
- Filová, B. (1972). Das Gesellschafts- und Familienleben. In: *Die slowakische Volkskultur. Die materielle und geistige Kultur*. Hrsg. E. Horváthová, V. Urbancová. Bratislava: Vydavateľstvo SAV, s. 163–184.
- Filová, B. (1974). Slovo úvodom. In: Burlasová, S. – Filová, B. – Kovačevičová, S. – Michálek, J. – Šolc, J.: *Slovenské národné povstanie v ľudovej tvorbe (Antológia.)*. Bratislava: Obzor, s. 11–13.
- Filová, B. (1974a). Tradičná kultúra vojvodinských Slovákov v kontexte slovenskej ľudovej kultúry. In: *Tradičná kultúra Slovákov vo Vojvodine*. Zborník prác z vedeckej konferencie v Novom Sade od 22. do 24. okt. 1970. Nový Sad: Obzor, s. 23–31.
- Filová, B. (1974b). Význam etnografického atlasu Slovenska pre slovenskú národopisnú vedu. In: *Slovenský národopis*, 22 (3), s. 345–347.
- Filová, B. (1974c). Slovenské národné povstanie – impulz novej bádateľskej orientácie slovenských etnografov a folkloristov. In: *Slovenský národopis*, 22 (4), s. 537–538.
- Filová, B. (1975). Spoločenský a rodinný život. In: *Slovensko. Ľud - II. časť*. Bratislava: Obzor, s. 947–984.
- Filová, B. (1975a). Bývalá uhorská Dolná zem ako predmet záujmu slovenskej národopisej vedy. In: *Slovenský národopis*, 23 (2), s. 193–200.
- Filová, B. (1977). Socialistická spoločnosť a národopisná veda. In: *Slovenský národopis*, 25 (4), s. 531–534.
- Filová, B. (1977a). Úloha prof. Andreja Melicherčíka pri formovaní marxistickej etnografie a folkloristiky v ČSSR. In: *Slovenský národopis*, 25 (4), s. 565–566.
- Filová, B. (1978). Miesto a pôsobenie tradície v spôsobe života súčasnej vidieckej rodiny. In: *Slovenský národopis*, 26 (2), s. 269–277.
- Filová, B. (1978a). Etnografická problematika výskumu súčasnej vidieckej rodiny. In: *Současná vesnice. Teoretické, metodologické a kulturně politické problémy integrovaného společenskovědního výzkumu*. K vydání připravil Václav Frolec. Lidová kultura a současnost. Svazek 4. Řídí Václav Frolec. Brno: Blok.
- Filová, B. (1979). Integrácie československej etnografie a folkloristiky v rámci štátneho plánu základného výskumu – výsledky a perspektívy. In: *Slovenský národopis*, 27 (3), s. 474–490.
- Filová, B. (1980). Záverečné zhrnutie. In: *Folklór a umenie dneška: (k štúdiu folklorizmu v súčasnej kultúre)*. Príspevky z medzinárodného seminára na XXV. Folklornom festivale Východná. Folklorizmus Bibliotéka No 2. Svetozár Švehlák (Ed.). Bratislava: Osvetový ústav, s. 208–211.
- Filová, B. (1983). Úloha rodiny v etnokultúrnych procesoch v podmienkach socializmu. In: *Slovenský národopis*, 31 (3–4), s. 344–345.
- Filová, B. (1983a). Súčasná rodina ako miesto pôsobenia tradícií spôsobu života. Teoretické východiská a ciele československej výskumnej úlohy. In: *Slovenský národopis*, 31 (3–4), s. 350–355.
- Filová, B. (1986). Tradícia a potreba jej súčasnej teoretickej i praktickej interpretácie. In: *Slovenský národopis*, 34 (1–2), s. 13–18.
- Filová, B. (1986a). Úvod. Tradície – k otázkam teórie a praxe ich pôsobenia v socializme. In: *Slovenský národopis*, 34 (1–2), s. 7.
- Filová, B. (1987). Teoretické východiská, vedecký a spoločenský cieľ hlavnej úlohy ŠPZV IX-8-4 „Historické a etnokultúrne aspekty formovania a rozvíjania socialistického spôsobu života“. Výťah z projektu. In: *Slovenský národopis*, 35 (2–3), s. 486–490.
- Filová, B. (1988). Úloha národopisej vedy pri formovaní socialistického spoločenského vedomia. In: *Slovenský národopis*, 36 (3–4), s. 618–625.
- Filová, B. (1988a). Úvod. In: *Slovenský národopis*, 36 (1), s. 6–7. Téma čísla „K historickým a etnokultúrnym determináciám spoločenskej integrácie Cigánov – Rómov v procese výstavby rozvinutého socializmu v Československu.“
- Filová, B. (1990). O etnografickom výskume spoločenských skupín. In: *Slovenský národopis*, 38, (1–2), s. 8–12.
- Filová, B. – Gašparíková, V. (Eds.) (1993). *Slovenské ľudové rozprávky. I. diel*. Bratislava: Veda.
- Filová, B. – Gašparíková, V. (Eds.) (2001). *Slovenské ľudové rozprávky. II. diel*. Bratislava: Veda.
- Filová, B. – Gašparíková, V. (Eds.) (2004). *Slovenské ľudové rozprávky. III. diel*. Bratislava: Veda.
- Fojtík, K. (1961): Historicko – etnografický obraz. In: K. Fojtík, O. Sirovátka: *Rosicko – Oslavansko. Život a kultura lidu v kamenouhelném revíru*. Praha: Nakladatelství Československé akademie věd, s. 9–206.
- Fojtík, K. – Sirovátka, O. (1961). *Rosicko – Oslavansko. Život a kultura lidu v kamenouhelném revíru*. Praha: Nakladatelství Československé akademie věd.
- Foucault, M. (1987). *Slová a věci. Archeológia humanitných vied*. Bratislava: Nakladateľstvo Pravda.
- Gašparíková, V. (2006). Wollmanovská zberateľská akcia ľudovej prózy a vznik diela Slovenské ľudové rozprávky I.-III. In: H. Hlôšková, A. Zelenková (Eds.), *Slavista Frank Wollman v kontexte literatúry a folklóru*. Bratislava – Brno: Ústav etnológie SAV – Slavistická spoločnosť Franka Wollmana – Česká asociace slavistů – Slavistický kabinet Jána Stanislava SAV, s. 67–94.
- Horák, J. (1959): Předmluva. In: *Kladensko. Život a kultura lidu v průmyslové oblasti*. Praha: Naklada-

- telství Československé akademie věd, s. 5–6.
- Horváthová, E. (1975). Zvykoslovie a poverie. In: *Slovensko. Ľud – II. časť*. Bratislava: Obzor, s. 985–1030.
- Hudek, A. (2014). Slovenská akadémia vied a umení v rokoch 1945 – 1952. Prerod SAVU do Slovenskej akadémie vied. In: D. Kováč a kol.: *Dejiny Slovenskej akadémie vied*. Bratislava: Veda, s. 69–86.
- Hudek, A. (2014a). Protirečivý vývoj SAV. Vedecký výskum a budovanie pracovísk na pozadí tlakov politickej moci. In: D. Kováč a kol.: *Dejiny Slovenskej akadémie vied*. Bratislava: Veda, s. 107–119.
- Janáčková, I. (1959). Lidová tradícia a umelá tvorba v kladenskej písni. In: *Kladensko. Život a kultúra ľudu v priemyselnej oblasti*. Praha: Nakladateľství Československé akademie věd, s. 487–543.
- Jech, J. (1959). Lidové vyprávění na Kladensku. In: *Kladensko. Život a kultura ľudu v priemyselnej oblasti*. Praha: Nakladateľství Československé akademie věd, s. 85–165.
- Karbusický, V. (1959). Dělnické písně na Kladensku. In: *Kladensko. Život a kultura ľudu v priemyselnej oblasti*. Praha: Nakladateľství Československé akademie věd, s. 283–446.
- Kiliánová, G. (2013). Päťdesiat ročníkov Slovenského národopisu: bilancia vedeckého časopisu. In: J. Zajonc, M. Mészárosová, I. Kostovská: *Slovenský národopis. 1953 – 2002. Bibliografia*. Bratislava: Vydavateľstvo ZingPrint, s. 10–44.
- Kiliánová, G. (2016). Úvod. In: G. Kiliánová – J. Zajonc: *70 rokov Ústavu etnológie Slovenskej akadémie vied: kontinuity a diskontinuity bádania a jednej inštitúcie*. Bratislava: Veda, vydavateľstvo SAV, s. 13–20.
- Kiliánová, G. (2016a). II. Kapitola. Národopisné pracovisko Slovenskej akadémie vied (1953 – 1969). In: G. Kiliánová – J. Zajonc: *70 rokov Ústavu etnológie Slovenskej akadémie vied: kontinuity a diskontinuity bádania a jednej inštitúcie*. Bratislava: Veda, vydavateľstvo SAV, s. 55–80.
- Kiliánová, G. (2016b). III. Kapitola. Národopisný ústav Slovenskej akadémie vied od normalizácie po nežnú revolúciu (1969 – 1989). In: G. Kiliánová – J. Zajonc: *70 rokov Ústavu etnológie Slovenskej akadémie vied: kontinuity a diskontinuity bádania a jednej inštitúcie*. Bratislava: Veda, vydavateľstvo SAV, s. 81–102.
- Kiliánová, G. (2016c). IV. Kapitola. Národopisný ústav Slovenskej akadémie vied v čase spoločenských zmien po novembri 1989. In: G. Kiliánová – J. Zajonc: *70 rokov Ústavu etnológie Slovenskej akadémie vied: kontinuity a diskontinuity bádania a jednej inštitúcie*. Bratislava: Veda, vydavateľstvo SAV, s. 103–126.
- Kiliánová, G. – Zajonc, J. (2016). *70 rokov Ústavu etnológie Slovenskej akadémie vied: kontinuity a diskontinuity bádania a jednej inštitúcie*. Bratislava: Veda, vydavateľstvo SAV.
- Kladensko. Život a kultura ľudu v priemyselnej oblasti* (1959). Spracoval kolektív pracovníkov Ústavu pro etnografiu a folkloristiku ČSAV za vedení Olgy Skalníkové. Praha: Nakladateľství Československé akademie věd.
- Kosová, M. (1956). Slovesný folklór. In: *Banická dedina Žakarovce*. Vedecký redaktor J. Mjartan. Bratislava: Vydavateľstvo SAV, s. 497–525.
- Kovačevičová, S. (1956). Ľudový odev. In: *Banická dedina Žakarovce*. Vedecký redaktor J. Mjartan. Bratislava: Vydavateľstvo SAV, s. 326–446.
- Kovačevičová, S. (1997). PhDr. Ján Mjartan, DrSc. – zakladateľ moderného slovenského národopisu na Slovensku. K nedožitým deväťdesiatym piatym narodeninám (1902 – 1996). In: *Slovenský národopis*, 45 (4), s. 416–420.
- Kramařík, J. – Nahodil, O. (1952). *J. V. Stalin a národopisná veda*. Praha: Nakladateľství Československo-sovětského institutu.
- Leščák, M. (1977). Sovietska folkloristika a rozvíjanie marxistickej teórie folklóru. In: *Slovenský národopis*, 25 (4), s. 539–552.
- Leščák, M. (1977a). „Teória národopisu“ a jej miesto v rozvoji vedeckého myslenia etnografie a folkloristiky. In: *Slovenský národopis*, 25 (4), s. 579–582.
- Leščák, M. (1993). Za univ. Prof. Oldřichom Sirovátkom (1925 – 1992). In: *Slovenský národopis*, 41 (1), s. 85–87.
- Lidová poesie hornická* (1950). Uspřádali B. Barabášová, J. Kramařík, M. Skalník a O. Skalníková. Praha: Ministerstvo informací a osvěty.
- Luther, D. (2006). ŠPZV – spomienky na plánovanú vedu. In: *Etnologické rozpravy*, 13 (1), s. 91–94.
- Macek, V. – Paštěková, J. (1997). *Dejiny slovenskej kinematografie*. Martin: Osveta.
- Michálek, J. (1986). Božena Filová jubiluje (24. 9. 1926). In: *Slovenský národopis*, 34 (4), s. 635–638.
- Markov, J. (1956). Žakarovce v minulosti. In: *Banická dedina Žakarovce*. Vedecký redaktor J. Mjartan. Bratislava: Vydavateľstvo SAV, s. 593–645.
- Markuš, M. (1956). Ľudová strava. In: *Banická dedina Žakarovce*. Vedecký redaktor J. Mjartan. Bratislava: Vydavateľstvo SAV, s. 283–324.
- Mjartan, J. (1956). Ľudové staviateľstvo. In: *Banická dedina Žakarovce*. Vedecký redaktor J. Mjartan. Bratislava: Vydavateľstvo SAV, s. 163–282.
- Mjartan, J. (1976). Životné jubileum PhDr. Boženy Filovej, CSc. In: *Slovenský národopis*, 24 (2), s. 305–307.
- Mjartan, J. (2006). Z minulosti Národopisného ústavu SAV. (Úvod napísal a do tlače pripravil Peter Slavkovský). In: *Etnologické rozpravy*, 13 (2), s. 214–257.
- Návraty k hodnotám. Hovoríme s riaditeľkou Národopisného ústavu SAV, PhDr. Boženou Filovou, členkou korešpondentkou SAV. Pripravila Jela Janůšková. (1981). In: *Slovensko: časopis pre Slovensko a slovenský svet*. Martin: Matica Slovenská, 5 (11), s. 6–7.
- Nečásek, F. (1950). Úvodom. In: *Lidová poesie hornická*. Praha: Ministerstvo informací a osvěty, s. 5–7.

- Notarp, U. (2006). *Einführung in die analytische Philosophie und Wissenschaftsgeschichte*. Wrocław, Wydawnictwo Uniwersytetu Wrocławskiego.
- Nušl, B. (1959). Hornické hudby na Kladensku. In: *Kladensko. Život a kultura lidu v průmyslové oblasti*. Praha: Nakladatelství Československé akademie věd, s. 447–486.
- Pátková, J. (1956). Banícká práce. In: *Banícká dedina Žakarovce*. Vedecký redaktor J. Mjartan. Bratislava: Vydavateľstvo SAV, s. 127–161.
- Pátková, J. (1960). Pracovní porada československých národopiscov v Smoleniciach. In: *Slovenský národopis*, 8 (2), s. 377–378.
- Petráňová, L. (2016). Karel Chotek a jeho škola. In: J. Woitsch, A. Jůnová Macková a kol.: *Etnologie v zúženém prostoru*. Praha, Etnologický ústav Akademie věd České republiky v.v.i., s. 71–92.
- Pišu prvé stránky Dejín ľudovej kultúry na Slovensku. (Rozhovor s riaditeľkou Národopisného ústavu dr. B. Filovou o práci, plánoch a perspektívach). In: *Večerník*, 24. 7. 1963, s. 3.
- Podolák, J. (1956). Poľnohospodárstvo. In: *Banícká dedina Žakarovce*. Vedecký redaktor J. Mjartan. Bratislava: Vydavateľstvo SAV, s. 63–122.
- Popelková, K. (2016). Slávnostný laudačný deň k 70. výročiu založenia Ústavu etnológie SAV. (17. jún 2016, Bratislava). In: *Slovenský národopis*, 64 (3), s. 396–398.
- Potaňčok, V. (2017). Božena Filová získala od SAV Medailu za podporu vedy. In: *Slovenský národopis*, 65 (1), s. 109.
- Predislovie (1964). In: *Narody mira. Etnografické očerki. Narody zarubežnoj Jevropy*. I. Moskva: Izdatel'stvo Nauka, s. 5–10.
- Salner, P. (2016). Rodina ako (osobná a odborná) priorita Boženy Filovej. In: *Slovenský národopis*, 64 (3), s. 382–384.
- Sirovátka, O. (1961). Lidové písně a vyprávění. In: K. Fojtík, O. Sirovátka: *Rosicko – Oslavansko. Život a kultura lidu v kamenouhelném revíru*. Praha: Nakladatelství Československé akademie věd, s. 209–327.
- Skalníková, O. (1959). Národopisný obraz života kladenských horníků koncem 19. a na počátku 20. století. In: *Kladensko. Život a kultura lidu v průmyslové oblasti*. Praha: Nakladatelství Československé akademie věd, s. 7–83.
- Slavkovský, P. (2006). Vedecké syntézy druhej polovice 20. storočia – výzvy i limity (Etnografický atlas Slovenska, Encyklopédia ľudovej kultúry Slovenska, Slovensko. Európske kontexty ľudovej kultúry). In: *Etnologické rozpravy*, 13 (1), s. 16–29.
- Slovaki (1964). In: *Narody mira. Etnografické očerki. Narody zarubežnoj Jevropy*. I. Moskva: Izdatel'stvo Nauka, s. 224–263.
- Slovensko 3. Ľud – II. časť* (1975). Bratislava: Obzor.
- Soukupová, B. (2016). Etnografie dělnictva: Mezi prorožimní retorikou a badatelským výkonnem. In: J. Woitsch, A. Jůnová Macková a kol.: *Etnologie v zúženém prostoru*. Praha, Etnologický ústav Akademie věd České republiky v.v.i., s. 244–256.
- Spilka, J. (1959). Hornický humor na Kladensku. In: *Kladensko. Život a kultura lidu v průmyslové oblasti*. Praha: Nakladatelství Československé akademie věd, s. 167–281.
- Tóth, J. (1959). Počiatky a vývoj robotníckeho hnutia vo Zvolene a okolí. In: *Zvolen v minulosti a prítomnosti*. Bratislava: Vydavateľstvo Osveta pre MNV Zvolen, s. 32–47.
- Tóth, J. (1959a). Odbojová činnosť komunistickej strany vo Zvolene v rokoch 1939 – 1945. In: *Zvolen v minulosti a prítomnosti*. Bratislava: Vydavateľstvo Osveta pre MNV Zvolen, s. 48–62.
- Tradičná kultúra Slovákov vo Vojvodine* (1974). Zborník prác z vedeckej konferencie v Novom Sade od 22. do 24. okt. 1970. Nový Sad: Obzor.
- Urbancová, V. (1997). K podielu Jána Mjartana na formovaní našej disciplíny. In: *Slovenský národopis*, 45 (4), 420–423.
- Voľanská, Ľ. (2017). O jednodetnosti – k otázkam obmedzenej reprodukcie a iným témam – rozhovor s Dr. Boženou Filovou, CSc. In: *Slovenský národopis*, 65 (1), s. 77–85.
- Zajonc, J. (2016). I. Kapitola. Národopisné pracovisko Slovenskej akadémie vied a umení (1946 – 1953). In: G. Kiliánová – J. Zajonc: *70 rokov Ústavu etnológie Slovenskej akadémie vied: kontinuity a diskontinuity bádania a jednej inštitúcie*. Bratislava: Veda, vydavateľstvo SAV, s. 21–54.
- Zo života a bojov ľudu Uhrovej doliny* (1977). Vedecká redaktorka V. Urbancová. Bratislava: Veda.
- Zvolen v minulosti a prítomnosti* (1959). Bratislava: Vydavateľstvo Osveta pre MNV Zvolen.

ARCHÍVNE PRAMENE

Ústredný archív SAV:

- Fond Vedecké kolégium histórie II.E., škatule 210, 2110, 2120.
- Fond Národopisný ústav SAV, spis Božena Filová, škatuľa 98.
- Fond Riadiace orgány C/25b, spis Božena Filová, škatuľa 885.
- Fond Riadiace orgány CII/8a, Komisie pri SAV, škatuľa 550.
- Fond Riadiace orgány CII/8b, Komisie pri SAV, škatuľa 614.
- Fond Riadiace orgány CII/42, Vec: Vyznamenania, ceny, škatule 2443, 2448, 2458.

PERSONÁLNA BIBLIOGRAFIA

PhDr. BOŽENY FILOVEJ, CSc.,

ČLENKY KOREŠPONDENTKY SAV

---

1. TEÓRIA A METODOLÓGIA

- 1 FILOVÁ, Božena:
K niektorým aktuálnym metodologickým otázkam národopisnej vedy.
In: *Slovenský národopis*, 8 (2), 1960, s. 177–188: ruské resumé.
- 2 FILOVÁ, Božena:
Aperçus sur les problèmes d'actualité touchant la méthodologie de la science ethnographique.
In: *Extrait des Actes du VIe Congrès International des Sciences Anthropologiques et Ethnographiques Paris 1960*. Tom II, 1. volume, s. 81–85.
- 3 FILOVÁ-BARABÁŠOVÁ, Božena:
Njakoi aktualni metodologičeski vprosi na etnografijata.
In: *Istoričeski pregled*, 17 (2), 1961, Sofia, s. 113–117.
- 4 FILOVÁ, Božena:
Filozoficko-metodologický seminár o vplyve industrializácie na ľudovú kultúru.
In: *Slovenský národopis*, 14 (4), 1966, s. 506–510.
- 5 FILOVÁ, Božena:
Spoločné a diferenciačné črty českej a slovenskej etnografie a folkloristiky.
In: *Věstník Národopisné společnosti československé při ČSAV a Slovenskej národopisnej spoločnosti pri SAV*, č. 3–4, 1967, s. 49–54.
- 6 FILOVÁ, Božena:
Odrasť boja proti fašizmu v ľudovej slovesnosti. [Úvod k filozoficko-metodologickému semináru s rovnomeným názvom usporiadanému v dňoch 1.–3. 6. 1971 v Dome umelcov v Moravanoch].
In: *Slovenský národopis*, 19 (4), 1971, s. 523–524.

- 7 FILOVÁ, Božena:
Význam etnografického atlasu Slovenska pre slovenskú národopisnú vedu.
In: *Slovenský národopis*, 22 (3), 1974, s. 345–350: ruské a nemecké resumé.
- 8 FILOVÁ, Božena:
Výskum kultúry a spôsobu života družstevnej dediny v kontexte úloh slovenskej národopisnej vedy. (Na margo seminára o kultúre družstevnej dediny Sebechleby.)
In: *Slovenský národopis*, 27 (2), 1979, s. 309–314.
- 9 FILOVÁ, Božena:
Výskum kultúry a spôsobu života družstevnej dediny v kontexte úloh slovenskej národopisnej vedy.
In: *Národopisné informácie*, 1979, č. 2–3, s. 3–12.
- 10 FILOVÁ, Božena: Integrácia československej etnografie a folkloristiky v rámci štátneho plánu základného výskumu – výsledky a perspektívy.
In: *Slovenský národopis*, 27 (3), 1979, s. 474–490.
- 11 FILOVÁ, Božena:
Tradície – k otázkam teórie a praxe ich pôsobenia v socializme.
In: *Slovenský národopis*, 34 (1–2), 1986, s. 7.
- 12 FILOVÁ, Božena:
Tradícia a potreba jej súčasnej teoretickej i praktickej interpretácie.
In: *Slovenský národopis*, 34 (1–2), 1986, s. 13–21: ruské a nemecké resumé.
- 13 FILOVÁ, Božena:
Teoretické východiská, vedecký a spoločenský cieľ hlavnej úlohy ŠPZV IX-8-4 „Historické a etno-kultúrne aspekty formovania a rozvíjania socialistického spôsobu života.“ Výťah z projektu.
In: *Slovenský národopis*, 35 (2–3), 1987, s. 486–490; „Istoričeskije i etnokulturnyje aspekty formirovania i razvitia socialističeskogo obraza žizni“ – teoretičeskije predposilki, naučnije i obščestvennije celi issledovania v Čechoslovakii. Izvlečenie iz projekta [ruský preklad], s. 490–494; Theoretische Aus-

gangspunkte, wissenschaftliches und gesellschaftliches Ziel der Forschungsaufgabe „Historische und ethnokulturelle Aspekte der Formierung und Entwicklung der sozialistischen Lebensweise“ in der Tschechoslowakei. Auszug aus dem Projekt [nemecký preklad], s. 494–498.

- 14 FILOVÁ, Božena:
Úloha národopisnej vedy pri formovaní socialistického spoločenského vedomia.
In: *Slovenský národopis*, 36 (3–4), 1988, s. 618–625.
- 15 FILOVÁ, Božena:
Úloha národopisnej vedy pri formovaní socialistického spoločenského vedomia.
In: *Národopisné informácie*, 1988, č. 1, s. 5–15.
- 16 FILOVÁ, Božena:
O etnografickom výskume spoločenských skupín.
In: *Slovenský národopis*, 38 (1–2), 1990, s. 8–12.

2. DEJINY ETNOGRAFIE A FOLKLORISTIKY

- 17 Redakcia [= Božena Filová]:
Pamiatke Vladimíra Ivanoviča Čičerova.
In: *Slovenský národopis*, 5 (6), 1957, s. 565–566.
- 18 FILOVÁ, Božena:
Návšteva V. I. Krupjanskej na Slovensku.
In: *Slovenský národopis*, 6 (4), 1958, s. 421–422.
- 19 FILOVÁ, Božena:
Úvodom.
In: *Slovenský národopis*, 9 (3), 1961, s. 337–338.⁶⁸
- 20 FILOVÁ, Božena:
VI. medzinárodný kongres antropológie a etnografie v Paríži (30. 7. – 6. 8. 1960).
In: *Slovenský národopis*, 9 (3), 1961, s. 447–455.

⁶⁸ Zdravica k 40. výročiu založenia Komunistickej strany Československa – V. P.

- 21 FILOVÁ, Božena:
Zasadanie VII. medzinárodného kongresu antropologických a etnografických vied v Moskve.
In: *Slovenský národopis*, 13 (4), 1965, s. 576–581.
- 22 FILOVÁ, Božena:
Tagung des VII. Internationalen Kongresses der anthropologischen und ethnographischen Wissenschaften in Moskau (3. 8. – 10. 8. 1964).
In: *Asian and African Studies*, II, 1966, s. 131–136.
- 23 FILOVÁ, Božena:
Univ. prof. PhDr. Karel Chotek (12. 6. 1881 – 24. 9. 1967).
In: *Slovenský národopis*, 16 (1), 1968, s. 3–5.
- 24 FILOVÁ, Božena:
Za Wolfgangom Steinitzom (1905–1967).
In: *Slovenský národopis*, 16 (3), 1968, s. 436.
- 25 FILOVÁ, Božena:
Nestor slovenských národopiscov Ján Mjartan sedemdesiatročný.
In: *Slovenský národopis*, 20 (1), 1972, s. 1–4.
- 26 FILOVÁ, Božena:
Jubileum Sone Kovačevičovej.
In: *Slovenský národopis*, 20 (1), 1972, s. 150–152.
- 27 FILOVÁ, Božena:
Dr. Ján Mjartan zum 70. Geburtstag.
In: *Demos*, 13, 1973, s. 95.
- 28 FILOVÁ, Božena:
Dr. Soňa Kovačevičová zum 50. Geburtstag.
In: *Demos*, 13, 1973, s. 95.
- 29 FILOVÁ, Božena:
Dr. Ján Mjartan zum 70. Geburtstag.
In: *Acta ethnologica slovacica*, 1, 1974, s. 7–12.
- 30 FILOVÁ, Božena:
Socialistická spoločnosť a národopisná veda.

In: *Slovenský národopis*, 25 (4), 1977, s. 531–538: ruské a nemecké resumé.⁶⁹

- 31 FILOVÁ, Božena:
Úloha prof. Andreja Melicherčíka pri formovaní marxistickej etnografie a folkloristiky v ČSSR.
In: *Slovenský národopis*, 25 (4), 1977, s. 565–566.
- 32 FILOVÁ, Božena:
K jubileu doc. PhDr. Jána Michálka, CSc. (12. 3. 1932 v Brezovej pod Bradlom).
In: *Slovenský národopis*, 32 (1), 1984, s. 168–170.
- 33 FILOVÁ, Božena:
K jubileu doc. PhDr. Štefana Mruškoviča, CSc. (narodený 10. 9. 1932 v Smoleniciach).
In: *Slovenský národopis*, 32 (2), 1984, s. 333–335.
- 34 FILOVÁ, Božena:
Za Pavlom Stanom (26. 12. 1910 – 11. 6. 1988).
In: *Slovenský národopis*, 37 (4), 1989, s. 616–618.

3. SLOVÁCI V ZAHRANIČÍ A ETNICKÉ MENŠINY NA SLOVENSKU

- 35 FILOVÁ, Božena:
Stav ľudovej kultúry Slovákov v Juhoslávii a otázka jej ďalšieho výskumu.
In: *Slovenský národopis*, 7 (1), 1959, s. 139–153.
- 36 FILOVÁ, Božena:
O Slovákoch v zahraničí. Niekoľko poznámok k ich etnografickému výskumu.
In: *Svet vedy*, 13 (1), 1966, s. 16–23. 10 obr.
- 37 FILOVÁ, Božena:
Tradičná kultúra vojvodinských Slovákov v kontexte slovenskej ľudovej kultúry.

In: *Tradičná kultúra Slovákov vo Vojvodine. Zborník prác z vedeckej konferencie v Novom Sade od 22. do 24. októbra 1970*. Nový Sad : Obzor, 1974, s. 23–31: srbské a anglické resumé.

- 38 FILOVÁ, Božena:
Bývalá uhorská Dolná zem ako predmet záujmu slovenskej národopisnej vedy.
In: *Slovenský národopis*, 23 (2), 1975, s. 193–204: ruské a nemecké resumé.
- 39 FILOVÁ, Božena:
Úvod⁷⁰
In: *Slovenský národopis*, 36 (1), 1988, s. 6–7.

4. KULTÚRA A SPÔSOB ŽIVOTA ROBOTNÍKOV A DRUŽSTEVNÝCH ROĽNÍKOV

- 40 FILOVÁ-BARABÁŠOVÁ, Božena:
Prvý národopisný výskum kultúry a spôsobu života robotníckej triedy na Slovensku.
In: *Slovenský národopis*, 2 (3–4), 1954, s. 432–438.
- 41 FILOVÁ-BARABÁŠOVÁ, Božena:
A munkásosztály kultúrájára és életmodjára vonatkozó elso néprajzi kutatás Szlovákiában.
In: *Ethnographia – a magyar néprajzi társaság folyóirata*, LXV (3–4), 1954, s. 458–465.
- 42 FILOVÁ, Božena:
Úvod.
In: *Banická dedina Žakarovce*. Práce národopisného ústavu SAV. Zv. 1. Vedecký redaktor J. Mjartan. Bratislava : Vydavateľstvo SAV, 1956, s. 5–8.
- 43 FILOVÁ, Božena:
Spoločenské a príbuzenské vzťahy v Žakarovciach.

69 Úvodník v čísle venovanom 50. výročiu Veľkej októbrovej revolúcie (1917) – V. P.

70 Úvod k monotematickému číslu „K historickým a etnokultúrnym determináciám spoločenskej integrácie Cigánov-Rómov v procese výstavby rozvinutého socializmu v Československu“ – V. P.

- In: *Banická dedina Žakarovce*. Práce národopisného ústavu SAV. Zv. 1. Vedecký redaktor J. Mjartan. Bratislava : Vydavateľstvo SAV, 1956, s. 15–57.
- 44 FILOVÁ, Božena:
Pracovná porada o národopisnom výskume života a kultúry robotníckej triedy v Československu.
In: *Slovenský národopis*, 5 (3-4), 1957, s. 336–363.
- 45 FILOVÁ, Božena:
Výskum kultúry a spôsobu života družstevnej dediny v kontexte úloh slovenskej národopisnej vedy. (Na margo seminára o kultúre družstevnej dediny Sebechleby.)
In: *Slovenský národopis*, 27 (2), 1979, s. 309–314.
- 46 FILOVÁ, Božena:
Výskum kultúry a spôsobu života družstevnej dediny v kontexte úloh slovenskej národopisnej vedy.
In: *Národopisné informácie*, 1979, (2–3), s. 3–12.
- 47 FILOVÁ, Božena:
Predhovor.
In: *Spôsob života družstevnej dediny. Z etnografických výskumov družstevnej dediny*. Zostavovateľ A. Pranda. Bratislava : Veda 1986, s. 7–8.
- 5. RODINA A SPOLOČENSKÉ VZŤAHY**
- 48 FILOVÁ, Božena:
Semejnaja i obščestvennaja žizň Slovakii.
In: *Narody mira. Narody zarubežnoj Evropy*. I. Moskva : Nauka, 1964, s. 256–260.
- 49 FILOVÁ, Božena:
Rodinné a spoločenské vzťahy.
In: *Slovenský národopis*, 12 (3), 1964, s. 507–509.
- 50 FILOVÁ, Božena:
Spoločenský a rodinný život slovenského ľudu. Historicko-geografický náčrt.
[Kandidátska práca.] Bratislava : NÚ SAV, 1966. 189 s.
- 51 FILOVÁ, Božena:
Etnografičeskije issledovanija semji v Slovakiji.
In: *Trudy VII meždunarodnogo kongressa antropologičeskich i etnografičeskich nauk. Moskva 3–10 avgusta 1964 g. Tom 4*. Moskva : Izdatel'stvo „Nauka“, 1967, s. 372–375.
- 52 FILOVÁ, Božena:
Společenský a rodinný život.
In: *Československá vlastivěda. Díl III. Lidová kultura*. Praha : Orbis, 1968, s. 539–554.
- 53 FILOVÁ, Božena:
Stručný dotazník k výskumu jednotného systému.
Bratislava : SNS pri SAV, 1970. 4 s.
- 54 FILOVÁ, Božena:
Das Gesellschafts- und Familienleben.
In: *Die slowakische Volkskultur. Die materielle und geistige Kultur*. E. Horváthová, V. Urbancová (Hrsg.). Bratislava : Vydavateľstvo SAV, 1972, s. 163–184.
- 55 FILOVÁ, Božena:
Spoločenský a rodinný život.
In: *Slovensko 3, Ľud – časť II*. Bratislava : Obzor, 1975, s. 947–984, 32 obr.
Recenzia:
Frolec, V.: Božena Filová a kol.: Slovensko 3. Ľud – II. časť. Ľudová kultúra, *Slovenský národopis*, 24 (1), 1976, s. 135–137
- 56 FILOVÁ, Božena:
Miesto a pôsobenie tradícií v spôsobe života súčasnej slovenskej vidieckej rodiny.
In: *Slovenský národopis*, 26 (2), 1978, s. 269–271; Mesto i dejstviye tradicij v bytu sovremennoj slovackoj derevenskoj semji [ruský preklad], s. 272–274; Stelle und Wirkung der Traditionen in der Lebensweise der zeitgenössischen slowakischen Dorffamilie [nemecký preklad], s. 274–277.
- 57 FILOVÁ, Božena:
Etnografická problematika výskumu súčasnej vidieckej rodiny.
In: *Současná vesnice. Teoretické, metodologické a kulturne politické pro-*

blémy integrovaného spoločenskovedného výzkumu. K vydání připravil V. Frolec. Lidová kultura a současnost. Svazek 4. Brno : Blok, 1978, s. 86–91: ruské a nemecké resumé.

- 58 FILOVÁ, Božena:
Úloha rodiny v etnokultúrnych procesoch v podmienkach socializmu.
In: *Slovenský národopis*, 31 (3–4), 1983, s. 344–345; Roľ semji v etnokultúrnych processach v uslovijach socializmu [ruský preklad], s. 345–347; Die Aufgabe der Familie in ethnokulturellen Prozessen im Sozialismus [nemecký preklad], s. 347–349.
- 59 FILOVÁ, Božena:
Súčasná rodina ako miesto pôsobenia tradícií spôsobu života. Teoretické východiská a ciele československej výskumnej úlohy.
In: *Slovenský národopis*, 31 (3–4), 1983, s. 351–360: ruské a nemecké resumé.

6. FOLKLÓR

- 60 BARABÁŠOVÁ, Božena – KRAMAŘÍK, Jaroslav – SKALNÍK, Milan – SKALNÍKOVÁ, Olga (Eds.):
Lidová poesie hornická.
Ministerstvo informací a osvěty, Praha, 1950. 69 strán.
- 61 BARABÁŠOVÁ, Božena:
Príspevok k problematike vzniku nového folkloru na Slovensku.
In: *Národopisný sborník SAVU*, 11, 1952, s. 321–364.
- 62 BARABÁŠOVÁ, Božena:
I. folkloristická konferencia v Liblicích.
In: *Slovenský národopis*, 1, 1953, s. 261–265.
- 63 FILOVÁ-BARABÁŠOVÁ, Božena:
Úvod.
In: Dobšinský, P. : *Prostonárodní povesti slovenské*. (Výber). Pripřavil E. Pauliny. Edícia Hviezdoslavova knižnica, zv. 26. Bratislava : Slovenské vydavateľstvo krásnej literatúry, 1954, s. 9–15.

Recenzie:

Melicherčík, A. *Pravda*, 36 (91), 1955, s. 7.
Čomaj, J. *Smena*, 8 (17), 1955, s. 4.
Butvin, J. *Slovenské pohľady*, 71, 1955, s. 846.

- 64 FILOVÁ, Božena:
Russkaja satiričeskaja skazka v zapisach serediny XIX – načala XX veka. Podgotovka textov, statja i komentarii D. M. Moldavskovo. [recenzia.]
In: *Slovenský národopis*, 6 (1–2), 1958, s. 218.
- 65 FILOVÁ, Božena:
L. Malinowski, Powieści ludu na Śląsku. [recenzia.]
In: *Slovenský národopis*, 6 (3), 1958, s. 326–327.
- 66 FILOVÁ, Božena:
P. Nedo, Sorbische Volksmärchen. [recenzia.]
In: *Slovenský národopis*, 6 (3), 1958, s. 329–330.
- 67 FILOVÁ, Božena:
Slovenské národné povstanie – impulz novej bádateľskej orientácie slovenských etnografov a folkloristov.
In: *Slovenský národopis*, 22 (4), 1974, s. 537–538; Slovackoje nacionalnoje vosstanie – impul's k novej issledovatel'skoj orientacii etnografov i fol'loristov [ruský preklad], s. 539–540; Der Slowakisches Nationalaufstand – ein Impuls zur Neuorientierung der wissenschaftlichen Forschung der slowakischen Ethnographen und Folkloristen [nemecký preklad], s. 540–541.
- 68 BURLASOVÁ, Soňa – FILOVÁ, Božena – KOVAČEVIČOVÁ, Soňa – MICHÁLEK, Ján – ŠOLC, Jaroslav:
Slovenské národné povstanie v ľudovej tvorbe.
Zostavovateľ B. Filová. Bratislava : Obzor – Osvetový ústav, 1974. 254 s.
Recenzie:
Goldbergerová, T. *Práca*, 7. 11. 1974, s. 6.
Leščák, M. *Rytmus*, 1974, č. 11, s. 8–9.
Leščák, M. *Romboid*, 1974, č. 12, s. 41–43.
NM. *Matičné čítanie*, 7 (25), 1974, s. 8.
Švehlák, S. *Národopisné aktuality*, 11, 1974, s. 309–310.
Beneš, B. *Slovenský národopis*, 23 (4), 1974, s. 626–628.

- 69 FILOVÁ, Božena:
Slovo úvodom.
In: Burlasová, S. – Filová, B. – Kovačevičová, S. – Michálek, J. – Šolc, J.: *Slovenské národné povstanie v ľudovej tvorbe*. Zostavovateľ B. Filová. Bratislava : Obzor a Osvetový ústav, 1974, s. 11–13.
- 70 FILOVÁ, Božena:
Záverčné zhrnutie.
In: *Folklor a umenie dneška: (k štúdiu folklorizmu v súčasnej kultúre)*. Príspevky z medzinárodného seminára na XXV. Folklornom festivale Východná. Folklorizmus Bibliotéka No 2. Svetozár Švehlák (Ed.). Bratislava, Osvetový ústav 1980, s. 208–211.
- 71 FILOVÁ, Božena – GAŠPARÍKOVÁ, Viera (Eds.):
Slovenské ľudové rozprávky I.
Bratislava : Veda, 1993. 767 s.
Recenzie:
hh = Hlôšková, H.]: Slovenské ľudové rozprávky I. In: *Slavistická folkloristika*, 1993 (1–2), s. 31–32.
Kačala, J. : Slovenské ľudové rozprávky I. In: *Bibiana*, 2 (3), 1994, s. 39–41.
Kačala, J. : Slovenské ľudové rozprávky akademicky. In: *Literárny týždenník*, 7 (9), 1994, s. 4.
Habovštiak, A. : Slovenské ľudové rozprávky I. In: *Slovenské pohľady*, 4 + 110 (1), 1994, s. 140–141.
Michálek, J. : Slovenské ľudové rozprávky I. In: *Tvorba*, 4 (13), 1994, s. 32–33.
Satke, A. : Slovenské ľudové rozprávky. In: *Slavia. Časopis pro slovanskou filologii*, 64 (1–2), 1995, s. 159–160.
Wollman, S. : In margine slovenských prozaických tradíc. In: *Slavia. Časopis pro slovanskou filologii*, 64 (1–2), 1995, s. 327–328.
Hlôšková, H. : Slovenské ľudové rozprávky (Slowakische Volksmärchen). In: *Demos*, 32, 1996, s. 297.
- 72 FILOVÁ, Božena – GAŠPARÍKOVÁ, Viera (Eds.):
Slovenské ľudové rozprávky II.
Bratislava : Veda, 2001. 1076 s.
Recenzie:
hh = Hlôšková, H.]: Slovenské ľudové rozprávky 2. zväzok. In: *Slavistická folkloristika*, 2001, (1–2), s. 25.
Hlôšková, H. : Vynikajúci prameň poznania národného kultúrneho dedičstva. In: *Tradícia a súčasnosť* 1, 2002, s. 22–23.
- Kačala, J. : Slovenské ľudové rozprávky 2 zv. In: *Bibiana*, 9 (2), 2002, s. 65–67.
Satke, A. : Slovenské ľudové rozprávky II. In: *Slavia. Časopis pro slovanskou filologii*, 72 (4), 2003, s. 448–449.
- 73 FILOVÁ, Božena – GAŠPARÍKOVÁ, Viera (Eds.):
Slovenské ľudové rozprávky III.
Bratislava : Veda, 2004. 872 s.
Recenzie:
hh = Hlôšková, H.]: Slovenské ľudové rozprávky 3. zväzok. In: *Slavistická folkloristika*, 2004–2005, (1–2), s. 37–38.
Hlôšková, H. : Slovenské ľudové rozprávky 1–3. Publikáčné sprístupnenie wollmanovskej zberateľskej akcie. In: *Slavica Slovaca*, 40 (2), 2005, s. 178–179.
Kačala, J. : Slovenské ľudové rozprávky 3. In: *Bibiana*, 12 (2), 2005, s. 55–57.
Očenášek, J. : Slovenské ľudové rozprávky I, II, III. In: *Český lid*, 93 (3), 2006, s. 331–332.
Uther, H. J. : Slovenské ľudové rozprávky (Slowakische Volksmärchen) 1–3. In: *Märchenspiegel. Zeitschrift für internationale Märchenforschung und Märchenpflege*, 16 (3), 2005, s. 53–54.
Vanovičová, Z. : Prezentácie edície Slovenské ľudové rozprávky 1–3. In: *Slovenský národopis*, 53 (4), s. 448–449.

7. ENCYKLOPEDICKÉ DIELA

- 74 *Etnografický atlas Slovenska*.
B. Filová (predsedníčka redakčnej rady), S. Kovačevičová (vedecká redaktorka).
Bratislava : Veda – Slovenská kartografia, 1990. 124 s.: 535 máp.
Recenzie:
Habovštiak, A. *Slovenský denník*, 23. 10. 1990, s. 5.
Kiliánová, G. *Slavistická folkloristika*, 1990, s. 1–2, s. 17–18.
Mann, A. B. *Nové slovo*, 32 (30), 1990, s. 12.
Slavkovský, P. *Pravda*, 25. 9. 1990, s. 7.
Frolec, V. *Český lid*, 78 (4), 1991, s. 313–315.
Jančář, J. *Národopisná revue*, 1991, č. 2, s. 119.
Mlynka, L. *Múzeum*, 36 (1), 1991, s. 71.
Paličková, J. *Vlastivedný časopis*, 40 (1), 1991, s. 48.

- Slavkovský, P. Zborník Slovenského národného múzea 85, *Etnografia* 32, 1991, s. 257–258.
 Slavkovský, P. *Human Affairs*, 1 (1), 1991, s. 93–95.
 Vařeka, J. *Slovenský národopis*, 39 (1–2), 1991, s. 450–451.
 Frolec, V. *Ethnologia Slovaca et Slavica*, Tom. 24–25, (1992–1993), s. 361–369.
- 75 FILOVÁ, Božena – KMEŤKO, Pavol:
 Predslov.
 In: *Etnografický atlas Slovenska*. B. Filová (predsedníčka redakčnej rady), S. Kovačevičová (vedecká redaktorka). Bratislava : Veda – Slovenská kartografia, 1990, s. III; Predslovie [preklad v ruštine], s. IV; Vorwort [preklad v nemčine], s. IV.
- 76 *Encyklopédia ľudovej kultúry Slovenska* 1, 2.
 J. Botík, P. Slavkovský (vedúci redakčného kolektívu). Bratislava : Veda, 1995. 418+488 s.
 autorstvo hesiel:
 APÁTHYOVÁ-RUSNÁKOVÁ, Katarína – FILOVÁ, Božena: deputátnik, In: *Encyklopédia* [...] 1, s. 87–88.
 FILOVÁ, Božena: Národopisný ústav SAV. In: *Encyklopédia* [...] 1, s. 398.
 Recenzie encyklopédie:
 -if-. *Ľudové noviny* [Budapešť], 37 (27), 1995, s. 2.
 Altman, K. *Slovenský národopis*, 43 (3), 1995, s. 422–423.
 Čukan, J. Zborník Slovenského národného múzea 89, *Etnografia* 36, 1995, s. 159–161.
 Dillnbergerová, S. *Výživa a zdravie*, 40 (11), 1995, s. 245.
 Gula, I. *Softwarové noviny*, 6 (9), 1995, s. 132–133.
 Hlôšková, H. *Časopis Muzeálnej slovenskej spoločnosti*, 1995, č. 1, s. 33–34.
 Hlôšková, H. *Slavistická folkloristika*, 1995, č. 1–2, s. 26.
 Krupa, A. *Ethnographia*, 106 (2), 1995, s. 1155–1158.
 Michálek, J. *Pedagogická revue*, 47 (9–10), 1995, s. 99–100.
 Mlynka, L. *Múzeum*, 40 (4), 1995, s. 47–48.
 Urbancová, V. *Human Affairs*, 5 (2), 1995, s. 194.
 Zajonc, J. *Slovenské listy* (Praha), 3 (7–8), 1995, s. 34.
 Zajonc, J. *Folk Art & Craft News*, 1994, č. 1, s. 14.

8. POPULARIZÁCIA VEDY

- 77 BARABÁŠOVÁ, Božena:
 Ľudová umelecká tvorivosť – významný nástroj socialistickej výchovy pracujúcich.
 In: *Nové slovo*, 8 (33), 1951, s. 650–652.
- 78 BARABÁŠOVÁ, Božena:
 Poznávajme bohatstvá našej národnej kultúry.
 In: *Pionierska práca*, 1951, s. 16.
- 79 BARABÁŠOVÁ, Božena:
 Detská ľudová umelecká tvorivosť.
 In: *Pionierska práca*, 1951, s. 5
- 80 BARABÁŠOVÁ, Božena:
 K I. celoslovenskej prehliadke ľudovej umeleckej tvorivosti v Trenčíne.
 In: *Nové Slovo*, 8 (35), 1951, s. 696.
- 81 BARABÁŠOVÁ, Božena:
 Nech sa zvýši umelecká úroveň sväzáckych súborov ĽUT.
 In: *Smena*, 6 (115), 1953, s. 9.
- 82 FILOVÁ, Božena:
 Minulosť a prítomnosť ľudových rozprávok.
 In: *Kultúrny život*, 9 (35), 1954, s. 10.
- 83 FILOVÁ-BARABÁŠOVÁ, Božena:
 Poznatky z výskumu života a kultúry robotníckej triedy na Slovensku.
 In: *Naša veda*, 2 (6), 1955, s. 297–303: 9 obr.
- 84 FILOVÁ, Božena:
 Nová problematika bádania spoločenských vied.
 In: *Naša veda*, 4 (3), 1957, s. 112–115.
- 85 FILOVÁ, Božena:
 Národopisný charakter okolia Zvolena.
 In: *Zvolen v minulosti a prítomnosti*. Bratislava : Vydavateľstvo Osveta pre MNV Zvolen, 1959, s. 188–201.

- 86 Píšu prvé stránky Dejín ľudovej kultúry na Slovensku. (Rozhovor s riaditeľkou Národopisného ústavu dr. B. Filovou o práci, plánoch a perspektívach.)
In: *Večerník*, 7 (172), 1963, s. 3.
- 87 FILOVÁ, Božena:
O Slovákoch v zahraničí. Niekoľko poznámok k ich etnografickému výskumu.
In: *Svet vedy*, 13 (1), 1966, s. 16–23. 10 obr.
- 88 Milión za vlastivedu. O úspechoch, úlohách a problémoch Národopisného ústavu SAV hovoríme s jeho riaditeľkou dr. Boženou Filovou, CSc. (rozhovor viedla Nina Hradiská).
In: *Večerník*, 15 (43), s. 7.
- 89 Národopisná klenotnica. Rozhovor o úlohách a činnosti Národopisného ústavu SAV v Bratislave. (Marcela Zábojníková).
In: *Smena na nedeľu*, 6 (3), 1971, s. 10.
- 90 Encyklopedicky o našej ľudovej kultúre. Zhovárame sa s PhDr. Boženou Filovou, CSc., riaditeľkou Národopisného ústavu SAV. (Juraj Fuchs).
In: *Večerník*, 20 (64), 1975, s. 5.
- 91 FILOVÁ, Božena:
Miesto tradícií v kultúrnej aktivite socialistického človeka.
In: *Rytmus*, 30 (7), 1979, s. 1.
- 92 FILOVÁ, Božena:
Včleňovanie pokrokového odkazu tradícií ľudovej kultúry do kultúrneho systému rozvinutej socialistickej spoločnosti.
In: *Rytmus*, 31 (10), 1980, s. 32–33.
- 93 FILOVÁ, Božena:
Pripravuje sa vydanie Etnografického atlasu Slovenska.
In: *Správy SAV*, 16 (12), 1980, s. 6–10.
- 94 Návraty k hodnotám. Hovoríme s riaditeľkou Národopisného ústavu SAV, PhDr. Boženou Filovou, členkou korešpondentkou SAV. (Pripravila Jela Janúšková).
In: *Slovensko*, 5 (11), 1981, s. 6–7.

- 95 Etnografia a budúcnosť. Host Nového slova Božena Filová, členka korešpondentka SAV, riaditeľka NÚ SAV. (Pripravila Helena Dvořáková).
In: *Nové slovo*, 24 (2), 1982, s. 13.
- 96 Štyridsať rokov Národopisného ústavu SAV. Pri prameňoch socialistického spôsobu života. (Rozhovor viedla M. Kolláriková).
In: *Príroda a spoločnosť*, 35 (6), 1986, s. 24–27.

9. O BOŽENE FILOVEJ

- 97 MJARTAN, Ján:
Jubileum PhDr. Boženy Filovej, CSc.
In: *Slovenský národopis*, 24 (2), 1976, s. 305–307.
- 98 KUBOVÁ, Milada:
Bibliografia prác Dr. Boženy Filovej, CSc.
In: *Slovenský národopis*, 2 (2), 1976, s. 307–308.
- 99 MICHÁLEK, Ján:
Božena Filová jubiluje (24. 9. 1926).
In: *Slovenský národopis*, 34 (4), 1986, s. 635–638.
- 100 BENŽA, Mojmír:
Filová, Božena.
In: *Encyklopédia ľudovej kultúry Slovenska* 1. J. Botík, P. Slavkovský (vedúci redakčného kolektívu). Bratislava : Veda, 1995, s. 138: 1 obr.
- 101 LEŠČÁK, Milan:
Zdravica Božene Filovej.
In: *Slovenský národopis*, 44 (3), 1996, s. 275–276.
- 102 BOBÁKOVÁ, Miroslava – TUŽINSKÁ, Helena:
Rozhovor s Boženou Filovou, riaditeľkou Národopisného ústavu SAV v rokoch 1958–1989.
In: *Etnologické rozpravy*, 13 (1), 2006, s. 207–245.
- 103 KILIÁNOVÁ, Gabriela:
Zdravica Božene Filovej k životnému jubileu.
In: *Slovenský národopis*, 54 (4), 2006, s. 503–506.

- 104 Redakcia:
Vklad Boženy Filovej do rozvoja národopisnej vedy na Slovensku.
In: *Slovenský národopis*, 64 (3), 2016, s. 375.
- 105 BURLASOVÁ, Soňa:
Nové výskumné trendy v práci Boženy Filovej.
In: *Slovenský národopis*, 64 (3), 2016, s. 375–378.
- 106 BENŽA, Mojmír:
Božena Filová ako riaditeľka.
In: *Slovenský národopis*, 64 (3), 2016, s. 378–382.
- 107 SALNER, Peter:
Rodina ako (osobná a odborná) priorita Boženy Filovej.
In: *Slovenský národopis*, 64 (3), 2016, s. 382–384.
- 108 VOĽANSKÁ, Ľubica:
O jednotnosti – k otázkam obmedzenej reprodukcie a iným témam – rozhovor s Dr. Boženou Filovou, CSc.
In: *Slovenský národopis*, 65 (1), 2017, s. 77–85.
- 109 POTANČOK, Vladimír:
Božena Filová získala od SAV Medailu za podporu vedy.
In: *Slovenský národopis*, 65 (1), 2017, s. 109.

Božena Filová počas výskumu v Bacúchu na Horehroní v roku 1963. Autorka: Elena Prandová, Archív negatívov ÚEt SAV.

Výskumníčky Soňa Burlasová (vľavo) a Božena Filová (vpravo) v Bijacovciach (okr. Spišská Nová Ves) v roku 1959. Autor: J. Póňa, Archív negatívov ÚEt SAV.

Božena Filová na medzinárodnej konferencii o štúdiu ľudovej kultúry v oblasti Karpát v roku 1967 v Smoleniciach. Autor: Jozef Ušak, Archív negatívov ÚEt SAV.

Božena Filová a Ján Michálek na konferencii „Vývin ľudovej kultúry na Slovensku“ v roku 1968 v Smoleniciach. Autorka: Terézia Ševčíková, Archív negatívov ÚEt SAV.

Slávnostné stretnutie v Národopisnom ústave SAV v Bratislave v roku 1989 pri príležitosti životného jubilea Viery Urbanovej. Zľava: jubilantka, Božena Filová, Viera Gašparíková a Ján Michálek. Autorka: Helena Bakaljarová, Archív negatívov ÚEt SAV.

Stretnutie „troch riaditeľov Národopisného ústavu SAV“ v Bratislave v roku 1992 pri príležitosti 90. narodením Jána Mjartana. Zľava: Božena Filová (riaditeľka 1958 – 1989), Ján Mjartan (riaditeľ 1949 – 1951, 1952 – 1958) a Milan Leščák (riaditeľ 1989 – 1992). Autorka: Helena Bakaljarová, Archív negatívov ÚEt SAV.

Prezentácia knihy *Slovenské ľudové rozprávky II.* v Bratislave vo vydavateľstve VEDA v roku 2002. Zľava: Gabriela Kiliánová, Soňa Kovačevičová, Božena Filová a redaktorka vydavateľstva Jitka Madarášová. Autor: neidentifikovaný, súkromný archív Gabriely Kiliánovej.

GABRIELA KILIÁNOVÁ
VLADIMÍR POTANČOK (Eds.)

**PhDr. BOŽENA FILOVÁ, CSc.,
členka korešpondentka SAV:
osobnosť, dielo
a personálna bibliografia**

Vydal: © Ústav etnológie SAV v Bratislave, 2017

Náklad: 101 ks

Zostavili: © PhDr. Gabriela Kiliánová, CSc., Ústav etnológie SAV
v Bratislave, © Mgr. Vladimír Potančok, Ústav etnológie SAV
v Bratislave

Grafická úprava a príprava do tlače: © Eva Kovačevičová-Fudala

Tlač: Polygrafické centrum, s.r.o., 2017

ISBN 978-80-970975-6-1